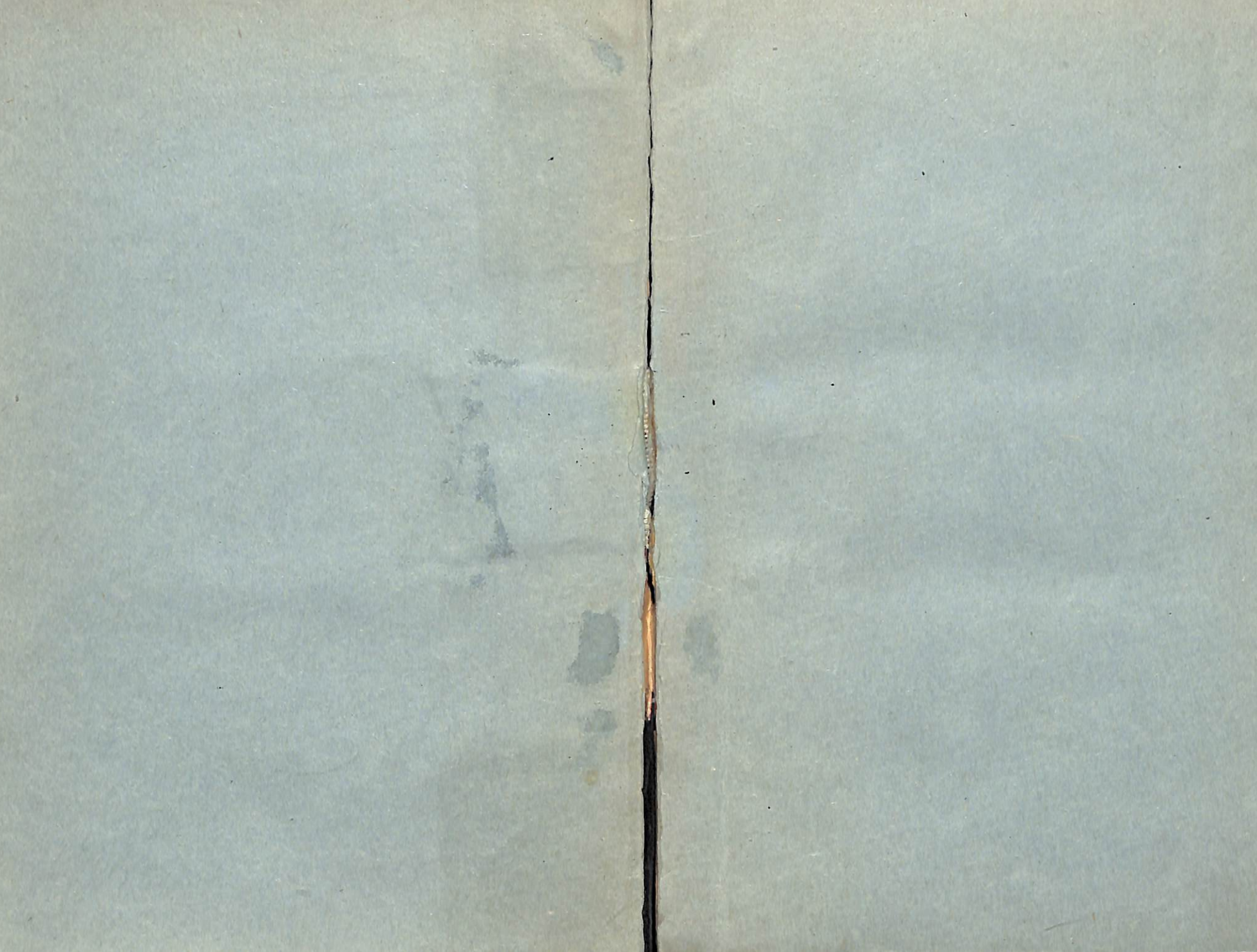

Ա. Պ. Բա
Դարձրաւոր Կոնգ
ՏԵ Գաշարեւոր.

84

17-60

19 NOV 2010

20 APR 2006

ԱՂԵՏԱՆԴԲ ՏԻՒՄԱ

ԽՈՐՀՐԴԱԽՈՐ ԿՆՈՋ ՄԸ ԳԱՂՏՆԻՔՆԵՐԸ

(ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԵՒ ԱՐԿԱԾԱԽՆԴՐԱԿԱՆ ՎԷՊ)

8398
~~8398~~

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

1834 տարւոյն վերջերը, շաբաթ իրիկուն մը, Կը-
րիզիէի զինասրահին կից սենեակի մը մէջ ժողովուած,
բթասուր ի ձեռին և սիկարը բերաննիս՝ մտիկ կ'ընէ-
ինք մեր դասատուին հմտալից խօսքերուն, որ երբեմն
հաստատական պատմութիւններով կ'ընդմիջուէին, երբ
զուտը բացուելով Ալֆրէտ տը Նէրվալ ներս մտաւ:

«Ուղեւորութիւն ի Հէլվէտիա» անուն գիրքս կար-
դացողները կարելի է յիշեն այս երիտասարդը, զոր
խորհրդաւոր ու սքողեալ կնոջ մը հետ տեսած էի առա-
ջին անգամ Ֆլիւէլէնի մէջ: Ալֆրէտ, որ նոյն օրը ինձ
ուղեկից պիտի ըլլար, փութով ինձմէ առաջ մեկնէր էր
նոյն կնոջ հետ: Այն ատեն պանդոկը դառնալուս՝ այս
կնոջ վրայ հարցուփորձ ընելով իմացեր էի որ շատ հի-
ւանդոտ կ'երևէր ան և անունը Բօլին էր: Բֆէֆէրի
ջերմուկները գացած ատենն ալ, դարձեալ Պալէնօյի
մէջ մէկտեղ տեսեր էի զիրենք: Չարմանալի է որ այս
կինը ամէն անգամ տեսնելուս, պարերու և հանդէսնե-
րու հեռաւոր յիշատակ մը կ'արթննար մտքիս մէջ: Կը
կարծէի թէ այս տխուր ու աշնադէմ կինը արդէն տե-
սեր էի զուարթ և հրաշադէմ, մեղկ «վալս»ի կամ կայ-
թոտ «կալժը»ի մը մէջ, բայց թէ ո՛ւր և ե՞րբ, չէի յի-
շեր:

Պալէնօէ Արօնա և անկէ Սէսթօ Քալէնտէ գացի,
ուր Բօլինի վերջին յիշատակ մը ինձ կ'ապասէր: Հոն
մարեր էր այն աստղը, որուն երկինքէն խոյս տա-

698-49

լը տեսեր էի, ու հալումաշ երիտասարդութիւնը, խորտակեալ սիրտը, թառամեալ գեղեցկութիւնը չիրիմի մը ներքեւ ընկղմեր էին: Անիկա Բօլին նախանունէն զատ ուրիշ տեղեկութիւն մը չէր թողուր աշխարհի մէջ:

Այս գերեզմանին մօտիկ նստայ, և նոյն կնոջ վըրայ ունեցած բոլոր ցիրուցան յիշատակներս ժողվելու աշխատեցայ, բայց ի զուր. հետեալաբար այս գաղտնիքին լուծումը առկա թողուցի մինչև Ալֆրէտ Եր Եւրվալը տեսնելու օրս:

Արդ՝ դիւրին է ըմբռնել թէ միտքս, սիրտս և երեւակայութիւնս ի՞նչ նոր գաղափարներով լեցունեցան երբ այսպէս անակնկալ կերպով Ալֆրէտը Կրիզիէ սրահը տեսայ: Մէկ վայրկեանի մէջ բոլոր անցեալը յիշեցի, և այս յիշատակներով առլցունած անոր քով վաղեցի շատոնց նկուղի մը մէջ գտնուող մարդու մը պէս, որ բացուած դուռնէ մը ներս եկող լոյսին կը վազէ: Ասոր վրայ անիկա ձեռքը ինձ երկնցներով ժպտեցաւ արամազին իբր թէ միտքս հասկնալով:

Ալֆրէտ Կրիզիէի աղէկ աշակերտներէն մէկն էր, բայց երբ տարիէ ի վեր զինավարժութեան սրահը ոտք կոխած չէր: Վերջին անգամ գալուն երկրորդ օրը մեռած մարտ մը պիտի ունենար և ի՞նչ զէնքով կռուելիքը չգիտնալուն՝ ձեռքը վարժեցնելու եկած էր մեր դասատուին հետ: Այն օրէն ի վեր, Կրիզիէ զինքը տեսած չէր, լսած էր միայն որ Լոնտոն կը բնակէր անիկա. ուստի առաջին քաղաքավարական ձեւերէն ետք, իբրև իր աշակերտին պատուոյն նախանձախնդիր դասատու, ձեռքը բթասուր մը տուաւ և մէջերնէս անոր հաւասար ոյժով հակառակորդ մը ընտրեց, սրախաղական փորձ մը ընել տալու համար: Այս հակառակորդը Լապաթիւն

էր:

Երրորդ ձեռքին՝ Լապաթիւի բթասուրը Ալֆրէտի զէնքին դաստապանին հանդիպեցաւ ու ծայրին երկու մատ վերէն կտրուելով երախակային մէջէն անցաւ եւ պատռեց չապիկին թեւը որ արիւնով ներկուեցաւ: Լապաթիւ իսկոյն իր բթասուրը նետեց. ան ալ մեղի պէս կը կարծէր որ Ալֆրէտ կարեւէր խոցուած էր: Բարեբախտաբար սկրթուք մը միայն ստացած էր:

Բայց Ալֆրէտ չապիկին թեւ վերցնելով ուրիշ սպի մը ցուցուց մեղի որ աւելի ծանր պէտք էր եղած ըլլար: Ատրճանակի գնդակ մը ուսին մխերուն մէջէն անցած էր:

— Վա՛յ, այդ վէրքը չէի գիտեր, ե՞րբ առիր, ըսաւ Կրիզիէ որ ամէնքս ալ այնպէս կը ճանչնար ինչպէս որ դայեակ մը կը ճանչնայ իր մանուկը: Ո՛չ մէկէնիս խայթուածք մը ունէինք, որու պատճառն ու թուակաշնը չգիտնար:

— Որովհետեւ, պատասխանեց Ալֆրէտ, վարժութիւն ընելու եկած օրէս օր մը ետքը առի, ու նոյն օրը Անգլիա երթալու համար ճամբայ ելայ:

— Քեզի ըսեր էի որ ատրճանակով չկռուիս, ըսաւ Կրիզիէ, ընդհանուր կանոն. սուրը քաջին ու ազնուականին զէնքն է ու հայրենիքը փառաւորող մեծ մարդերու ամենէն անգին մասունքն է, զոր պատմութիւնը մեզի կը պահէ, Շարլըմանյի, Պայարի, Նաբօլէոնի սուրը կը յիշեն. անոնց ատրճանակներուն անունը տուող կա՞յ. ատրճանակը աւաղակին զէնքն է:

— Լա՛ւ, այդ համոզումով ի՞նչպէս երկու տարի առաջ ատրճանակով մենամարտեցար, հարցուց Ալֆրէտ:

— Ես ուրիշ. ո՛ր է զէնքով պէտք է կռուիմ, զինա-

խաղութեան դասատու եմ. ասկէ զատ պարագաներ կան որ մարդ այնպիսի առաջարկութիւն մը չի կրնար մերժել...

— Ճիշտ ես ալ այդպիսի պարագայի մը մէջ գըտնուեցայ սիրելի Կրիզէս. և կը տեսնես որ աղէկ ազատեց եմ:

— Այո՛, ուսիդ մէջ գնդակ մը ընդունելով:

— Հակառակորդիս պէս սրտին մէջ ընդունելէ նախ խընտրելի է ան:

— Եւ այդ մենամարտութեան պատճառը կարելի՞ է գիտնալ:

— Ներէ, սիրելիս իմ, այդ պատմութիւնը դեռ գաղտնիք մըն է. օրին մէկը կը գիտնաս:

— Բօլլինն է պատճառ... ըսի մեղմիկ:

— Այո՛, պատասխանեց:

— Պիտի իմանանք անվրէպ, հարցուց Կրիզիէ:

— Ճշմարիտ, կրկնեց Ալֆրէտ, և ահա ապացոյցը, հիմակ Տիւմայի հետ ընթերցու կ'երթամ և այս իրիկուն կը պատմեմ անոր, այնպէս որ օրին մէկը որ և է վերնագրով հատորի մը մէջ պիտի գտնէք զայն երբ անոր հրատարակուելուն արգելք մը չկայ, բայց առ այս ժրմ համբերութիւն:

Կրիզիէ ստիպուեցաւ համակերպիլ: Ալֆրէտ գիտ ընթերիքի հրաւիրեց և Բօլլինի պատմութիւնը ըրաւ:

Այսօր իր հրատարակութեան միակ արգելքը անհրեւոյթ եղած է: Բօլլինի մայրը մեռած ու իրեն հետ մարած է նաև ընտանիքն ու անունը այս թշուառ աղջկան, որուն արկածները կարծես թէ մեր ժամանակէն ու երկրէն գլխովին օտար երկրի ժամանակի մը մէջ կ'անցնին:

Բ Օ Լ Ի Ն

Ա.

— Դիտես որ պատկերահանութիւն կը սովորէի երբ պատուական հօրեղբայրս մեռնելով, քրոջս ու ինձ 30, 000ական ֆր. եկամուտ թողուց:

Խոնարհութիւն մը ըրի, թէ՛ Ալֆրէտի ըսածին հաւանելու և թէ ի նշան հօրեղբայրը յարգելու, որ աշխարհէն մեկնելու ատեն այնպիսի գործ մը ըրեր էր.

— Այն ատենէն ի վեր, յարեց Ալֆրէտ, պատկերահանութիւնը զուարճութիւն մը ըրի ինձի և միտքս դրի ճամբորդել, Սկովտիան, Ալպեան լեռները և Իտալիան տեսնել: Ուստի նստարիս հետ դրամական կարգադրութիւններս ընելով, ճամբայ ելայ դէպի Հավըր, արշաւանքս Անգլիայէն սկսելու մաքով:

Հավըր հասած ատենս, իմացայ որ Տօդա և Ժատէն Սէնի միւս կողմը Թրուվիլ կոչուած գիւղ մը կը գտնուէին, և նկարչութեան այս երկու դասընկերներուս ձեռքը չսեղմած չուգելով Ֆրանսայէն մեկնիլ, նաև մտայ ու երկու ժամէն Հօնֆլէօր ու երկրորդ առտու՝

Թրուվիլ հասալ: Դժբախտաբար անոնք ալ առջի օրը անկէ մեկներ էին:

Կը ճանչնա՞ս այս պզտիկ նաւահանգիստը և իր ձկնորս բնիկները: Նորմանտիոյ ամենէն նկարագրազրկան տեղերէն մէկն է ան: Շրջակաները պտոյտներ ընելով քանի մը օր անցուցի հոն, և իրիկունը յարգելի պանդկապետուհիիս՝ Տիկին Օղըրէի կրակին քովիկը նստած, մտիկ կ'ընէի պատմութիւնը տարօրինակ անցքերու, որոնց երեք ամիսէ ի վեր թատր եղած էին Քալվատոյի, Մանչի ու Լուարէի գաւառները:

Լուր կար որ զարմանալի վարպետութեամբ ու յանդգնութեամբ գողութիւններ տեղի կ'ունենային և Պուլիսօն և Սալնէլ գիւղերու մէջտեղ ճամբորդներ անհետ եղած էին: Թղթատարը օր մը աչքը գոցուած ու ծառի մը կապուած գտնուէր էր, մինչդեռ իր կառքը մեծ ճամբուն վրայ էր և ձիերը մօտակայ մարգերուն մէջ կ'արածէին հանդարտիկ: Իրիկուն մը, երբ Քաէնի ընդհանուր համարակալը հացկերոյթ մը կուտար Հօրաս տէ Պէօցվալ անուն բարիգիւտն երիտասարդի մը և անոր երկու բարեկամներուն, որոնք որսի եղանակը Թրուվիլէ տասնհինգ մղոնի չափ հեռու, Պիւքսիի դըղեակը անցընելու եկած էին, իր արկղը կոտրուէր ու 70,000 ֆրանքի գումար մը գողցուէր է:

Ի վերջոյ, Բօն Լ'Էվէքի հարկահաւաքը, որ 15 հաւգար ֆր. ի վճարում մը ընելու համար Լիզիէօ կ'երթար, սպաննուէր ու իր մարմինը Թուք գետին մէջ նետուէր էր, և գետեզրը գտնուած դիակը միայն երեւան հանած էր ոճիւրը, բայց ոճրագործները բոլորովին անյայտ մնացեր էին հակառակ Բարիդի ոստիկանութեան, որ այս աւազակութեանց վրայ անհանգիստ ըլ-

լալ սկսելով, իր ամենէն արթուն պաշտօնեաներէն մէկ քանին այս կողմերը ղրկած էր:

Այս դէպքերը, զորս յանկարծական հրդեհ մըն ալ երբեմն կը լուսաւորէր և որուն պատճառը գաղտնի մընալուն նոյն ատենի ընդդիմադիր լրագիրները կառավարութիւնը կը մեղադրէին, մինչև այն ատեն չտեսնուած վախ մը կը ձգէին բոլոր Նորմանտիոյ երկրին մէջ, որ այնքան անուանի էր իր փաստաբաններովը, բայց որ երբեք նշանաւոր չէր աւազակներու և մարդասպաններու կողմէ:

Կը խոստովանիմ թէ ես իմ կողմէս մեծ հաւատք չէի ընծայեր բոլոր այս պատմութիւններուն, զորս աւելի Սահարայի անապատ խորշերուն և Քալապրայի անմշակ լեռներուն յատուկ կը կարծէի, քան թէ Փալէզի ճոխ դաշտերուն և Բօնթ Օտրմէրի գիւղերով, ղղեակներով ու ագարակներով ծածկուած բարեբեր հովիտներուն:

Ես գողերը միշտ անտառի մը կամ անապատի մը խորը երեւակայած էի, և այս երեք գաւառներուն մէջ չկայ փոս մը, որ քարայր կոչուելու արժանի ըլլայ, և ո՛չ ծառաստան մը որ անտառի մը նմանի:

Սակայն շուտով այս պատմութեանց ստուգութեանը հաւատալու ստիպուեցայ: Հավրէն Ալանսօն գացող հարուստ Անգլիացի մը իր կնոջը հետ բռնուէր էր Տիվէ կէս մղոն հեռու, ուր գացեր էր կառքին ձիերը փոխելու:

Գողերը, կառապանին աչքը ու ձեռքը կապեր եւ զինքը ճամբորդներուն տեղը նետեր էին, բայց ձիերը ճամբան գիտնալուն ինքնին ու հասարակ քալուածքով, զանիկա մինչև Բանվիլ բերեր ու թղթատան առ-

ջե կանգ առնելով, մինչև առտու հանդարտօրէն սպասեցին որ զան զիրենք արձակեն: Առտուն, ախողին մանչերէն մէկը դուռը բացած ատեն կառքը և կառասպանը վերոյիշեալ վիճակին մէջ գտեր էր:

Այս մարդը քաղաքապետին առջև տարուելով, յայտներ էր որ մեծ ճամբուն վրայ դիմակաւոր մարդեր, որոնք իրենց հագուստին նայելով ընկերութեան վերջին կարգէն պէտք էին ըլլալ, զինքը բռներ և ճամբորդները կառքէն իջեցուցեր էին: Անգլիացիին ինքզինքը պաշտպանել ուզեր էր, ատրճանակ մը պարպուեր էր և իսկոյն ողբեր ու աղաղակներ լսեր էր, բայց բան մը չէր տեսեր զինքը երեսն ի վար պառկեցուցած ըլլալուն համար. այլուր, քիչ մը ետքը կապուեր ու կառքին մէջ դրուեր էր, որով ձիերը զինքը թղթատուն բերեր էին ուղղակի, ինքը զանոնք բերելու տեղ:

Ոստիկանութիւնը ոճրին տեղը գնաց իսկոյն, իրօք Անգլիացիին մարմինը փոսի մը մէջ գտնուեցաւ զաշոյնի երկու հարուածով զարնուած, բայց կնոջ հետքը չտեսնուեցաւ:

Այս նոր գէպքը հազիւ թրուվիլէ տասը տաս երկու մղոն հեռու տեղի ունեցեր էր, ու զոհին մարմինը Քաէն բերուած ըլլալուն, ա'լ չէի կրնար տարակուսիլ եթէ Ս. Թովմասին չափ ալ թերահաւատ ըլլայի, վասն զի հինգ վեց ժամու մէջ կրնայի անոր պէս երթալ ու վէրքը մատովս չօշակել:

Այս պատահարներէն երեք չորս օր ետքը, և մեկ-նեկէս օր մը առաջ միտքս դրի վերջին այցելութիւն մը տալ այն ծովափերուն, ուրկէ ա'լ պիտի հեռանայի:

Ուստի նաւակս, զոր ամառուան մը համար բռներ

էի, ինչպէս Բարիզ կառք մը կը վարձեն, պատրաստել տուի, և երկինքը պայծառ ու օդը գրեթէ ապահով տեսնելով, ճաշս, վրձիններս և մատիտներս հոն ղրկեցի ու առագաստը հովին տուի առանց հետս նաւաստի առնելու:

— Իրաւ, ընդմիջեցի, իբրև նաւավար ունեցած սնափառութիւնդ գիտեմ, ու կը յիշեմ, որ այդ կրթութիւնը Թիւլլըրիի և Գօնքօրտի կամուրջներու մէջ տեղ ըրիւր ամերիկեան դրօշակով նաւակի մը մէջ:

— Այո՛, շարունակեց Ալֆրէտ ժպտելով, միայն թէ այս անգամ այդ սնափառութիւնը քիչ մնաց որ զոնդակ պիտի ըլլար ինծի համար: Նախ ամէն բան աղէկ գնաց, մէկ առագաստով ձկնորսի նաւակ մը ունէի, զոր ղէկով կրնայի կառավարել: Հովը Հավրէն կը փչէր և զիս յիրաւի զարմանալի արագութեամբ կը սահեցնէ խաղաղ ծովուն վրայ:

Այսպէս գրեթէ ութ տասը մղոն ճամբայ ըրի, ետքը յանկարծ հովը դադրեցաւ և ովկիանոսը հայելիի մը պէս անշարժ մնաց: Ճիշդ Օրնը գետախառնուքին դիմացն էի, աջ կողմս՝ Լանկիրլենի հրուանդանը, Լիօնի ժայռերը, և ձախ կողմս տեսակ մը արբայարանի աւերակներն ունէի, Պիւրսիի դղեակին կից. ասիկա պատրաստ մարգագետին մըն էր պատկեր մը շինելու համար, մինակ օրինակելը կը մնար. ուստի առագաստս վար առի ու սկսայ աշխատիլ:

Գծագրութեամբս զբաղած՝ չեմ գիտեր թէ որքան ատենէ ի վեր կ'աշխատէի, երբ դէմքիս վրայ զգացի սահիլը այն տաք հովերէն մէկուն, որ փոթորիկի մը մօտենալը կ'իմացնեն. նոյն միջոցին ծովուն գոյնն ա փոխուեցաւ և կանաչէն մոխրագոյն գորշ եղաւ: Դէպի

բացը դարձայ:

Երկինքը սև ու խիտ ամպերով ծածկուեր էր, և անոնց մէջէն սպրդող փայլակ մը կարծես թէ լեռներու շղթայ մը կը պատուէր. խորհեցայ որ ըստէ մը պէտք չէ կորսնցնել. ինչպէս որ առտուն կը կարծէի, հովը արեւին հետ դարձեր էր, պզտիկ առաքաստը բացի և դէպի Թրուվիլ ուղղուեցայ, ծովեզերքին մօտենալով, որպէս զի վտանգի պահուն կարենամ հոն խբել: Քառորդ մղոն ճամբայ ըրած չէի երբ տեսայ որ առաքաստս կայմին կը փակէր: Այս առերևոյթ հանդարտութենէն վախնալուս, շուտ մը երկուքն ալ վար առի:

Եւ իրօք վայրկեան մը ետքը հովերը սկսան զիւրար յիմաւորել, ծովը յուզուեցաւ և որոտում մը գոռաց երկինքէն. արհամարհելի ծանուցում մը չէր այս:

Փոթորիկը արշաւող ձիւ մը արագութեամբ կը մօտենար: Զգեստներս հանեցի, և թիւերը ձեռք առնելով սկսայ դէպի ծովեզրը թիավարել:

Հոն հասնելու համար երկու մղոն ճամբայ պէտք էի ընել, բարեբախտաբար մակընթացութեան ատենն էր. ու թէև հովը հակառակ էր, կամ լաւ ևս է ըսել թէ անկանոն քամիներ ամէն կողմէ կը փչէին, մակընթացութիւնը զիս դէպի ծովեզերք կը մղէր: Ես ալ իմ կողմէ բոլոր ուժովս թիավարելով, հրաշք կը գործէի. սակայն փոթորիկը ինձմէ շուտ կը քալէր, այնպէս որ եկաւ հասաւ ինծի: Եւ ինչ որ աւելի գէշ է, մուծը սկսած էր կոխել, բայց դեռ բոլորովին գիշեր չեղած կը յուսայի ծովեզերք հասնիլ:

Սոսկալի ժամ մը անցուցի. նաւակս ընկուզի փեռնէի մը նման ալիքներու մէջ մի շարժման հետեւելով անոնց հետ կ'ելլէր ու կ'իջնէր:

Կը թիավարէի շարունակ, բայց տեսայ որ պարապ տեղ կը յոգնիմ, և լողալով աղատելու հարկը նախատեսելով թիակները իրենց ճանկերէն հանեցի, նաւուն խորը՝ առաքաստին ու կայմին քով նետեցի և մէկ շապիկով ու վարտիքով մնացի, շորժումներս արգիլող ամէն հագուստներս հանելով:

Երկու երեք անգամ ծովը նետուելու եղայ, բայց նոյն իսկ նաւակին թեթեւութիւնը, որ սուկի պէս ջուրին երեսը կը լողար և կաթիլ մը ջուր չէր առներ, զիս աղատեց, միայն ամէն ըստէ կը վախնայի որ նաւակը չը չըջի:

Անգամ մը կարծեցի որ հողին դպաւ, բայց թընդիւնը այնքան արագ և թեթեւ եղած էր որ չհամարձակեցայ յուսալ:

Ասկէ դատ՝ մուծը սաստիկ էր, և ինձմէ քսան քայլ հեռուն չէի կրնար որոշել, հետեւաբար ցամաքէն որքան հեռի ըլլալս չէի գիտեր: Յանկարծ սաստիկ ցնցիւն մը զգացի. այս անգամ տարակոյս չկար, նաւակս գետին դպած էր, բայց չը գիտէի թէ աւազի՞ վըրայ էր թէ ժայռի մը:

Ալիք մը նորէն ջուրին երեսը հաներ էր զայն, և քանի մը վայրկեան նոր ոյժով մը կը յառաջանայի. ի վերջոյ այնպիսի զօրութեամբ մը առաջ մղուեցաւ որ կոհակը ետ քաշուելու ատեն ողնափայտը խրած մնաց:

Իսկոյն բոլոր ունեցածս թողլով վերարկուս առնելու և գուրս ցատկելու մէկ ըրի: Զուրը մինչև ծունկերս կուգար, և կոհակը որուն լեռի մը ֆլէյս յառաջանալը կը տեսնէի, ինծի չհասած ծովեզերքը գտնուեցայ:

Կը հասկնաս անշուշտ որ ժամանակ չկորսնցուցի. վերարկուս ուսս առի և փութով դէպի ցամաք յառաջա-

ցայ: Բիչ մը ետքը կը սահէի կոպիճ ըսուած տեսակ մը քարերու վրայ, որոնք մակընթացութեան սահմանը կ'որոշեն: Պահ մը ետքը կոխած երկրի տեսակը փոխուեցաւ կրկին. այս անգամ կը քալէի տեսակ մը խոտերու մէջ, որոնք աւազակոյտերու վրայ կը բուսնին. ա՛լ վախճալիք բան մը չկար. կանգ առի:

Գիշերով հիանալի բան է կայծակի լուսուն ծովը տեսնելը ալեկոծութեան ատեն. աւերքի և քառու պատկերն է այն, և միակ տարրը, որու Աստուած կարողութիւն տուեր է իրեն դէմ ապստամբելու, իր փայլակներու ալիքներովը պատասխանելով: Ովկիանոսը շարժուն և երկնաբերձ լեռներու շղթայի մը կը նմանէր անգունդներու նման խորունկ ձորերով: Ամէն անգամ որ երկինքը կ'որոտար, անոնց գագաթէն մինչեւ անոնց խորը դեղնորակ լոյս մը կ'իջնէր օձաձև և կ'երթար կը մաշէր այն վիհերուն մէջ, որոնց բացուիլն ու գոցուիլը և գոցուիլն ու բացուիլը մէկ կ'ըլլար:

Հետաքրքրութեամբ լի սոսկումով մը այս վեհ տեսարանը կը դիտէի, զոր պարապ տեղ հռչակաւոր պատկերահան Վէրնէ տեսնել ուզեց և զիտեց նաւուն կայմէն, ուր ինքզինքը կապել տուած էր, վասն զի մարդկային գրիչ մը երբեք պիտի չկրնայ անոր զարհուրելի և ահարկու վսեմութիւնը նկարել: Կարելի է ամբողջ գիշերը հոն ակնապիշ և անշարժ անցընէի ակնդէտ, եթէ յանկարծ անձրեւի լայն կաթիլներու դէմքիս զարնելը չզգայի:

Եթէ տակաւին Սեպտեմբերի մէջտեղն էինք, գիշերները բաւական ցուրտ էին, ուստի անձրեւի դէմ ապաւնէն մը գտնելու կ'աշխատէի մտովի, երբ յիշեցի ծովէն տեսած աւերակներս, որ հոն մօտը պէտք էին

ըլլալ. հետեւաբար ընթացքս շարունակելով ցից գառիվերէ մը վեր ելայ և տեսակ մը սարահարթի վրայ գտնուեցայ: Առջևս սև դանգուած մը կը տեսնէի և առանց ինչ ըլլալը որոշելու դէպ անոր կը յառաջանայի, յուսալով որ անվրէպ ապաստանարան մը պիտի գտնէի հոն. ի վերջոյ փայլակ մը շողաց և մատուռի մը աւերեալ սրահը տեսայ. ներս մտայ և մենարանի մը մէջ գտնուելով ամենէն ապահով տեղը փնտռեցի և անկիւն մը շուքին տակ նստայ, մինչև առտու հոն սպասելու որոշմամբ, վասն զի ծովեզերքը չճանչնալուս նոյն օդին բնակութիւն մը փնտռելու ետեւէ չէի կրնար ըլլալ:

Այլուր ի վանտէ և Ալպեան լեռները ըրած որսորդութեանցս մէջ, Պրըթօն հիւղի մը կամ Հէլվէտական խրճիթի մը մէջ ասկէ աւելի գէշ գիշերներ անցուցեր էի:

Ձիս անհանգիստ ընողը ստամոքսի ճմուռ մըն էր միայն, որ կը յիշեցնէր թէ առտուան ժամը տասնէն ի վեր բերանս բան մը չէի դրած, երբ մէկէն յիշեցի որ Տիկին Օզըրէի ըսած էի որ վերարկուիս գրպանները չմոռնայ. աշխուժիւ ձեռքս հոն տարի, և տեսայ որ իմ բարի պանդոկապետուհիս պատուէրս չէր մոռցեր, գրպաններէս մէկուն մէջ հաց մը և միւսին մէջ ոսմով լեցուն դղում գտայ:

Ասկէ աւելի յարմար ընթրիք մը չէր կրնար ըլլալ: Ձայն լմնցուցածիս պէս անոյշ ջերմութիւն մը զգացի անդամներուս մէջ որ թմրելու սկսած էին, գաղափարներս, որ տխուր գոյն մը առած էին անօթի տքնութեան մը մէջ, կենդանացան, և զգացի որ քունը յոգնութեան առաջնորդութեամբ պիտի գար: Ուս-

տի վերարկուիս մէջ պլլուեցայ, սիւնին կոթնեցայ եւ շուտ մը ծովեզերքին դէմ փշրուող ալիքներուն և աւերակներուն մէջէն հովին հանած չիւնէն օրօրուելով քնացայ:

Գրեթէ երկու ժամէ ի վեր կը քնանայի, երբ դրան մը իր ծիւնիներուն վրայ դառնալով և պատին դէմ դարնուելով հանած ձայնէն արթնցայ, նախ աչքերս լաւ մը բացի, ետքը աճապարանքով ոտքի ելայ սիւնին ետին պահուելու բնազդական զգուշութիւնը ընելով...: Բոլորտիքս բան մը չտեսայ և չլսեցի. բայց և այնպէս զգուշութիւնը ձեռքէ չթողուցի, համոզուած ըլլալով որ զիս արթնցնող ձայնը իրօք լսուած էր և թէ երազի մը պատրանքը զիս խաբած չէր բնաւ:

Բ.

Փոթորիկը հանդարտեւ էր, ու թէև երկինքը տափաւին սև ամպերով ծածկուած՝ լուսինը մերթ ընդ մերթ անոնց մէջէն իր մէկ շառաւիղը սահեցնելու կը յաջողէր: Լոյսի այս վաղանցուկ վայրկեաններէն մէկը բոլորտիքս նայուածք մը նետելու համար աչքս դարձուցի այն դրան վրայէն, ուրկէ կը կարծէի թէ ձայնը լրսւած էր: Ինչպէս որ մութին մէջ նշմարեւ էի, հին արբայարանի մը աւերակներուն մէջտեղն էի, և որքան որ գեռ կանգուն փլատակներէ ներելի էր դատել, մատուան մէջ կը գտնուէի. աջ և ձախ կողմս մենարանին երկու գաւիթները կ'երկնային ցած և կոր կամարներու վրայ, մինչդեռ զիմացը բարձր խոտերու մէջտեղ քանի մը կտրտուած և գետնամած քարեր գերեզմաննոցը կ'որոշէին, ուր այս մենարանին նախկին բնիկները կուգային աշխարհէն հանգչելու քարէ խաչին տակ, որ թէև հաշմ և իր Յիսուսէն զուրկ, բայց տափաւին կանգուն էր:

— Գիտես, յարեց Ալֆրէտ, և ամէն ճշմարիտ քանքը պիտի խոստովանին որ ֆիզիքական ազդեցութիւնները անհուն զօրութիւն մը ունին հոգիի տպաւորութեանց վրայ:

Առջի օր սոսկալի ալեկոծութենէ մը ազատեւ, զբերթէ պաղէն սառած անձանօթ աւերակներու մէջտեղ հասեւ՝ և վաստակաբեկ քուն մը քաշեւ էի որ այս մենութեան մէջ տարօրինակ ձայնով մը խանգարուած

էր. ի վերջոյ աչքերս բացած ատեն՝ նորմանտիան երկու ամիսէ ի վեր աւերող գողութիւններու և սպանութեանց նոյն իսկ տեսարանին վրայ կը գտնուէի: Մինակուկ, անդէն, և այնպիսի տրամադրութեան մը մէջ՝ ուր բնական տկարութեան մը նախընթաց նշանները կ'արգիլեն որ թմրած դատողութիւնդ իր բոլոր գործունէութիւնը գտնէ: Ուստի զարմանալի չէ եթէ կրակին քով լսած բոլոր պատմութիւններս միտքս եկան և սիւնին կռթնած մնացի ոտքի վրայ, փոխանակ նորէն պառկելով քնանալու:

Ասկէ զատ մարդկային ձայնէ մը արթննալուս վերայ համոզումս այնքան հաստատ էր որ մութ գաւիթները և գերեզմանոցին աւելի լուսաւոր միջոցը զննելէ ետքը, աչքերս շարունակ կը յառէին այն պատին մէջ ընկղմած դրան վրայ, ուր վստահ էի որ մէկը մըտած էր, քտան անգամ երթալ ականջ դնել ուղեցի, տեսնելու համար թէ ձայն մը իմ կասկածս պիտի հաստատէ՞ր թէ ոչ:

Բայց մինչև հոն երթալու համար պէտք էր անցնիլ այնպիսի միջոցէ մը զոր լուսինը լուսաւորած էր: Արդ՝ կարելի է ուրիշներ ալ այս մենարանին մէջ ինծի պէս պահուած էին և անտես կը մնային ինչպէս որ ես իրենց անտես կը մնայի մութին մէջ անշարժ կենալով:

Սակայն քառորդ մը ետքը՝ այս անապատին մէջ այնպիսի հանդարտութիւն մը և լռութիւն մը տիրեց որ միտքս դրի լուսինը ամպի ետին ծածկուածին պէս զիս այն խորշէն զատող տասնըհինգ քսան քայլի միջոցը անցնիլ և երթալ դրան քով ականջ դնել: Առիթը չուշացաւ, չուտով ամպ մը լուսինը սքողեց և մութը

անանկ մը կոխեց որ կարծեցի թէ որոշումս կրնայի ի գործ դնել անվտանգ: Ուստի մեղմիւ բաժնուեցայ սիւնէն, որու գլխակն քանդակի մը պէս փակուած կեցեր էի մինչև այն վայրկեանը:

Շունչս բռնելով և ամէն մէկ քայլիս մտիկ ընելով գաւիթին պատին քով հասայ սիւնէ սիւն: Պահ մը անոր կռթնելով յառաջացայ, ու վերջապէս կամարին տակը տանող աստիճաններուն մօտ հասնելով երեք ոտք իջայ և դուռը բռնեցի:

Տասը վայրկեանի չափ մտիկ ըրի առանց բան մը լսելու. քիչ քիչ առաջին համոզումս մարելով երկբայութիւնը սկսաւ անոր յաջորդել: Կը սկսէի հաւատալ որ երազիս մէջ խաբուած էի և թէ ինձ ապաւէն տըւող այն աւերակներու միակ բնակիչն ես էի, բայց դուռնէն հեռանալու և նորէն դէպի սիւնը ուղղուելու պահուս՝ լուսինը կրկին երեցաւ և իմ տեղս երթալու համար անցնելիք միջոցս լուսաւորեց. այս անպատեհութեան հակառակ, ճամբայ պիտի ելլէի երբ քար մը կամարէն քակուելով վար ինկաւ:

Հանած դղրդիւնը լսցի և պատճառը գիտնալով հանդերձ՝ սկսայ դողալ իբր թէ ազդարարութիւն մը ըլլար անիկա և փոխանակ իմ առջի զգացման հետեւելու, վայրկեան մը ևս կամարին գլխիս վրայ երկնաւորով ըրած շուքին տակ կեցայ:

Յանկարծ ետեւի կողմէն հեռաւոր ձայն մը եկաւ ականջիս՝ գետնափորի մը մէջ գոցուած դրան մը հանած ձայնին պէս. քիչ մը ետքը հեռուէն քայլերու ձայներ լսցի որ երթալով մօտեցան: Մէկը իմ երեք ոտք իջած խորունկ սանդուխէս վեր կ'ելլէր:

Այս միջոցին լուսինը նորէն աներևոյթ եղաւ: Մէկ

ոստովնով գաւիթը նետուեցայ, ձեռքերս ետիս տարածեցի և աչքերս ելած խորշիս վրայ սեւեռած՝ ետ ետ քաշուելով պահապան սիւնին քով առջի տեղս բռնեցի:

Պահ մը ետքը զիս արթնցնող կռնչիւնը նորէն հընչեց, դուռը բացուելով գոցուեցաւ, ու մարդ մը ելաւ անկէ. մութին մէջ կէս մը պահուելով կանգ առաւ պահ մը մտիկ ընելու ու բոլորովին նայելու համար և տեսնելով որ ամէն բան հանդարտ էր, գաւիթը մտաւ և իմ գտնուած կողմիս հակառակ ուղղութեամբ յառաջացաւ:

Մութը անանկ սաստիկ էր որ տասը քայլ չըրած աչքէս աներեւոյթ եղաւ:

Ինչ ետքը լոռսինը նորէն երեւցաւ և պզտիկ գերեզմանոցին ծայրը խորհրդաւոր անծանօթը նշմարեցի բան մը ի ձեռին:

Երկու երեք ձեռք հող վերցուց գետնէն. բացած ծակին մէջ նետեց բան մը զոր չկրցայ որոշել, և անշուշտ իր ըրածին հետքը մարդոցմէ գաղտնի պահելու համար իր սուանդը ձգած տեղւոյն վրայ գերեզմանի մը քարը բերաւ դրաւ:

Այս զգուշութիւնները ընելէ ետքը չորս գին նայեցաւ կրկին և բան մը չտեսնելով ու չսկսելով գնաց բանը մեկտարանին սիւներէն մէկուն դէմ կոթնցուց և կամարի մը ներքեւ աներեւոյթ եղաւ:

Թէև այս միջոցը կարճ և պատմած տեսարանս ինձմէ քիչ մը հեռու եղած էր, սակայն գործին արագութեան և գործողին հեռաւորութեանը հակառակ՝ անոր 27 կամ 30 տարեկան խարտաշ մազերով և միջահասակ երիտասարդ մը ըլլալը որոշեալ էի:

Ինչպէս որ սովորաբար գիւղացիները տօնի օրերը

կը հաղնին, կապոյտ կտաւէ տափատ մը հագած էր, բայց իր երևոյթին հակառակ՝ ուրիշ աստիճանի վերաբերելը կը յայտնուէր մէջքէն կախուած որսի դանակէ մը, որուն դաստապանին և ծայրին փայլելը կը տեսնէի լուսնի ճառագայթներուն տակ:

Իր դէմքին ճշգրիտ գծագրութիւնը ինձ դժուար էր տալ, բայց եթէ վերստին իրեն հանդիպէի, զինքը պիտի կարենայի ճանչնալ:

Դիւրաւ կը հասկնաս որ այս տարօրինակ տեսարանը մինչև առտու ոչ միայն քնանալու ամէն յոյս, այլ եւ ամէն գաղափար անհետ ընելու կը բաւէր: Ուստի առանց պահ մը յոգնութիւն գգալու, մաքիս մէջ երթեւեկող հազար մտածումներով զբաղած՝ ոտքի վրայ մնացի այս գաղտնիքը լուծելու որոշումով, այլ առայժմ անկարելի էր այդ. վասն զի ինչպէս որ ըսի, անգէն էի, ո՛չ այս դրան բանիւքը ունէի եւ ոչ լծակ մը զայն խորտակելու համար, ասկէ զատ մտածելու էր նաեւ թէ այս փորձին ծայրը՝ Տօն Բիշօղին պէս կրնայի հովի ազօրիք մը գտնել:

Հետեւաբար լուսնալոռ մօտ նոյն պարտէզին ճամբան՝ ուրկէ որ ներս մտեր էի՝ բռնեցի եւ շուտ մը լեռան գաղիվայրին վրայ գտնուեցայ:

Անհուն մշուշ մը ծովը կը ծածկէր:

Ապասեցի որ փարատի ան: Կէս ժամ ետքը արեւը ծագեցաւ եւ իր առաջին ճառագայթները հալեցուցին այն շոգին որ առջի օրուան մրրիկէն տակաւին զայրացած եւ յուզուած ովկիանը կը ծածկէր:

Կը յուսայի որ մակընթացութիւնը նաւակս ծովեղերքը նետած ըլլալուն կրնայի գտնել. իրօք կոպիճներու մէջ խրած էր ան: Բայց ծովը քաշուած էր եւ ո՛չ

միայն զայն ջուրը ձգելը անկարելի՝ այլ նաեւ ժայռի մը վրայ իր մէկ տախտակը կոտրած ըլլալուն, անով թրուվիլ դառնալը մտքէս անցընել պարապ բան էր:

Բարեբախտաբար ծովեզերքը շատ ձկնորսներ կը գտնուին, եւ կէս ժամ չանցած նաւակ մը տեսայ որ քիչ մը ետքը ձայնս հասնելու չափ մօտեցաւ. նշան ըրի, պոռացի եւ յաջողեցայ. նաւակը դէպ ինձ ուղղուեցաւ:

Իմ նաւակիս՝ որ նոր մակընթացողութիւն մը կըրնար առնել տանիլ, կայմը, առագաստը եւ թիակները հոն փոխադրեցի, իսկ կմախքը թողուցի որպէս զի տէրը գայ տեսնէ, եթէ դեռ կրնար ծառայել եւ մասնակի նորոգութիւնը կամ ամբողջ կորուստը վճարելով կ'ազատէի:

Զիս նոր Ռօպէնսօն Քրիյզօէի մը պէս գտնող ձրկնորսներն ալ թրուվիլցի էին, ճանչցան զիս եւ զիս զրտնելուն վրայ զգացած ուրախութիւննին յայտնեցին, առջի օրը ճամբայ ելլելս տեսեր էին եւ նայելով որ ետ չէի դարձած, զիս խեղդուած կը կարծէին:

Նաւաբեկութիւնս պատմեցի իրենց եւ իմ կարգիս ես ալ հարցուցի թէ ի՞նչպէս կը կոչուէին լեռան գաթի աւերակները, զորս սկսեր էինք տեսնել ծովեզերքէն հեռանալով:

Պատասխան տուին թէ Կրան Բրէի արքայարանին փլատակներն էին, Պիւրսիի գղեակին կից՝ ուր Հորաս տը Պէօցվալ կոմսը կը բնակէր:

Երկրորդ անգամն է որ այս անունը կը լսէի եւ սըրտիս մէջ հին յիշատակ մը արթնցնելով զայն կը դողացնէր: Հորաս տը Պէօցվալ կոմսը օրիորդ Բօլին տը Մէօյլէնի ամուսինն էր:

— Բօլին տը Մէօյլէն, գոչեցի Ալֆրէտի խօսքը ընդմիջելով, Բօլին տը Մէօյլէն...: Եւ բոլոր յիշողութիւնս արթնցաւ...: Այո՛, ճիշտ... այդ կիներն է որ Իտալիոյ մէջ քեզի հետ տեսայ: Պ...իշխանուհիին, Ֆ...ուքսին եւ տիկին Մ...ի սրահները մէկտեղ գտնուեցանք: Այնքան դեղնած եւ աւրուած էր որ չկրցայ ճանչնալ զայն: Օ՛հ, խելացի, տաղանդաւոր, հրապուրիչ կին մըն էր ան, սեւ սքանչելի մազերով, սէգ եւ անոյշ աչքերով. խեղճ աղջիկ. հիմա կը յիշեմ եւ կը ճանչնամ:

— Այո՛, պատասխանեց Ալֆրէտ յուզեալ եւ խեղդուկ ձայնով մը, այո՛... ատիկա է...: Ինքն ալ քեզ ճանչցեր էր, եւ անոր համար այնքան զգուշութեամբ քենէ կը խուսափէր ճամբորդութեան մէջ: Գեղանի, շնորհալի եւ քաղցր հրեշտակ մըն էր, վասն զի, ինչպէս որ ըսի, զանիկա ստէպ մէկտեղ տեսած ենք, բայց չես դիտեր որ այն ատեն բոլոր հոգիովս զայն կը սիրէի, եւ եթէ այսօրուան հարստութիւնս ունենայի, անշուշտ ամուսնութեան կը խնդրէի. լռեցի, վասն զի համեմատութեն այն ատեն աղքատ էի:

Ոստի հասկցայ որ եթէ տեսութիւնս հետը չարուհեակէի, բոլոր ապագայ երանութիւնս արհամարհական նայուածքի մը կամ ամօթալի մերժումի մը դէմ կը խաղայի:

Ճամբայ ելայ դէպի Սպանիա եւ Մատրիտ, իմացայ որ Օրիորդ Բօլին տը Մէօյլէն Հորաս տը Պէօցվալ կոմսին հետ ամուսնացեր էր:

Այս ձկնորսներուն արտասանած անունը մտքիս մէջ նոր խորհուրդներ արթնցուցեր էին, որոնք գիշերուան տարօրինակ անցքին մինչեւ այն ատեն մտքիս

մէջ ձգած տպաւորութիւնները սկսան աւրել:

Ասկէ զատ՝ լոյսը, արեւը և մեր սովորական կենաց այսպիսի դէպքերու հետ քիչ յարաբերութիւն ունենալը՝ այս ամէնը երազ կը կարծեցնէին ինծի համար:

Ոստիկանութեան ազդարարութիւն մը ընելու գաղափարը բոլորովին մարած էր, և այս գաղափարը անձամբ լուծելու խորհուրդը միայն սրտիս մէջ մնացեր էր, ասկէ զատ՝ պահ մը զգացած վախիս վրայ զղջալով՝ կ'ուզէի ինքզինքիս գոհացուցիչ հատուցում մը ընել:

Առտուն ժամը տասնըմէկ կար երբ թրուվիլ հասաւ: Ամէնքը զիս կը շնորհաւորէին, վասն զի կը կարծէին թէ կամ խեղդուած կամ սպաննուած էի, և կ'ուրախանային միայն ընդհանուր յոգնութեամբ մը աղաւտելուս համար. և իրօք յոգնութենէս խելոյն անկողին մտայ, պատուիրելով որ իրիկուան ժամը հինգին զիս արթնցնեն և Բօն լ'Էվէք երթալու համար կառք մը պատրաստ ունենան, վասն զի որոշեր էի գիշերը հոն անցընել:

Պատուէրներս կէտ առ կէտ գործադրուեցան, և ժամը ութին հոն կը գտնուէի:

Երկրորդ օրը առտուան ժամը վեցին, սուրհանդակէն ձի մը առի և առաջնորդիս ընկերութեամբ ճամբայ ելայ գէպի Տիվ:

Միտքս՝ հոն հասնելէ ետքը՝ իբր պարզ ճեմող ծովեզերք երթալ, անոր երկայնութեամբը մինչև կրան Բրէի աւերակները յառաջանալ, և իբրև մարդերու սիրող՝ ցորեկով այց մը ընել էր այն տեղերուն զորս կ'ուզէի լաւ մը ճանչնալ գիշերով գալու համար:

Անակնկալ դէպք մը այս ծրագիրս աւրեց և զիս ուրիշ ճամբով մը նպատակիս տարաւ:

Սուրհանդակապետին՝ որ նաև Տիվի քաղաքապետն էր, տունը հասած ատենս բոլոր պահակները դրանը առջև՝ ու քաղաքը տակնուվրայ գտայ: Նոր սպանութիւն մը ևս տեղի ունեցած էր, այս անգամ անօրինակ յանդգնութեամբ:

Տը Պէօցվալ կոմսուհին, որ քանի մը օր առաջ Բաբիլոն եկած էր, նոյն իսկ իր դղեակին՝ ուր կոմսը և իր երկու բարեկամներն ալ կը բնակէին, պարտեզին մէջ սպաննուած էր:

Կ'իմանա՞ս, իմ սիրած կինը... Բօլին, որու յիշատակը սրտիս մէջ արթնցած և բոլորովին կենդանի էր... Բօլին գիշերով իր դղեակին պարտեզին մէջ սպաննուած էր, մինչդեռ ես, անոր կից վանքին աւերակներուն մէջ, այսինքն իրմէ հինգ հարիւր քայլ հեռի կը գտնուէի. անհաւատալի բան մըն էր ասիկա...

Յանկարծ այն երեւումը, դուռը, մարդը, ամէն բան միտքս եկաւ, պիտի խօսէի, ամէն բան յայտնէի, երբ չգիտեմ ինչ տեսակ նախազգացում մը զիս արգիլեց, և միտքս դրի բան մը երևան չհանած իմ հետազօտութիւնը մինչև ծայրը տանիլ:

Ոստիկանութիւնը, որ եղելութիւնը ժամը չորսին իմացեր էր, քաղաքապետը, դատաւորը և երկու բժիշկ տանելու եկած էր արձանագրութիւնը գրելու համար:

Առաջինը և երկրորդը պատրաստ էին, բայց երկու բժիշկներէն մէկը գործով բացակայ ըլլալով չէր կրնար գալ: Ես պատկերահանութեան համար անդամագննութեան քիչ մը աշխատած ըլլալուս պատճառաւ Շարիթիէի հիւանդանոցը իբր վիրաբոյժ—ուսանող ներկայացայ: Ինձմէ լաւագոյն մը չգտնուելուն համար զիս ընդունեցին և ճամբայ ելանք գէպի Պիւրսիի դղեակը:

Բոլորովին ներքին դրդումով շարժեր էի. իմ փափաքս՝ դադարելն տախտակները Բօլինի վրայ գոցուելէ առաջ, անգամ մը ևս զինքը տեսնել էր, և կամ, լաւ ևս է ըսել, կը հնազանդէի ներքին ձայնի մը, որ երկինքէն կուգար ինծի:

Դղեակը հասանք:

Կոմսը նոյն առաւ Բաէն գացեր էր կուսակալէն հրաման խնդրելու համար դիակը փոխադրելու Բարիզ, ուր իր ընտանիքին գերեզմանատունը կար, և հետացած էր այն միջոցին, ուր արդարութիւնը իր պաղ ձեւերը ի դորձ պիտի դնէր, ձեւեր՝ որ այնքան ցաւալի են յուսահատ մարդու համար:

Իր բարեկամներէն մէկը ընդունեց զմեզ և կոմսուհիին սենեակը տարաւ: Հազիւ ոտքի վրայ կրնայի կենալ. ծանկերս կը դողային, սիրտս ուժգին կը տրոփէր և մեր տեսնելիք նահատակին պէս գունատ պէտք էի ըլլալ: Բոլորտիքս խռովեալ նայուածք մը նետեցի և անկողնի մը վրայ մարդկային ձև մը տեսայ, որ իր վրայ արդէն ծածկուած պատանքին տակէն կ'երևար:

Ջգացի որ բոլոր արիութիւնս կորսնցնելու վրայ էի և դրան կոթնեցայ: Բժիշկը դէպի անկողին մօտեցաւ այն հանդարտութեամբ և անիմանալի անդգալութեամբ, որ սովորութիւնը կուտայ մարդուն, և զիակը ծածկող սաւանը վերցնելով գլուխը բացաւ:

Այն ատեն կարծեցի որ կամ կ'երազէի տակաւին և կամ թէ կախարդութեան մը ներքեւ էի:

Անկողնին վրայ տարածուած դիակը աը Պէօցվալ կոմսուհիին դիակը չէր:

Այս սպաննուած կիներ, որուն մահը ստուգելու եկած էինք, Բօլինը չէր ընաւ...:

Գ.

Բարակ և փափուկ ձեռքերով դեռահաս և գեղանի կին մըն էր ան:

Վէրքը աջ կուշտն էր և գնդակը երկու կողերէն թափանցելով, սրտին մէջէն անցեր և հետեւաբար մահը վայրկենական եղած էր:

Այս ամէնը այնպիսի տարօրինակ գաղտնիք մըն էր որ սկսայ շփոթիլ. կասկածներս չէի գիտեր ո՛ր կողմ ուղղել. բայց իրաւը ան էր որ, այս կինը չէր այն Բօլինը, զոր իր ամուսինը սպաննուած կը հրատարակէր և որուն անունով ուրիշ մը պիտի թաղուէր:

Չեմ գիտեր թէ բոլոր այս վիրաբուժական գործողութեան մէջ ի՞նչ բանի ծառայեցի և արձանագրութեան ներքեւ ի՞նչ ստորագրեցի. աղէկ որ Տիվի բժիշկը, անշուշտ ուսանողի մը վրայ իր ունեցած գերազանցութիւնը հաստատել ուզելով, բոլոր գործը վրան առաւ և միայն իմ ստորագրութեամբս գոհ եղաւ:

Դործողութիւնը գրեթէ երկու ժամ տեւեց, ետքը զղեակին սեղանատունը իջանք, ուր մեզի համար զովարար ըմպելիներ պատրաստեր էին:

Մինչդեռ իմ ընկերներս այս քաղաքավարութեան կը պատասխանէին սեղանին մօտենալով, ես գացի եւ զղեակին առաջակողմը նայող պատուհանին կոթնցուցի գլուխս մտախոհ:

Քառորդէ մը ի վեր հոն էի գրեթէ. երբ փոշիով ծածկուած մարդ մը իր ձիովը բակը մտաւ արշաւակի, ձիէն իջաւ և առանց նայելու որ զայն պահելու համար մէկը հոն կը գտնուէ՞ր թէ ոչ, ածապարանքով վազեցի դէպի գետնայարկին սանդուխը:

Արմանքէ զարմանք կ'անցնէի. այս մարդը զոր հաղիւ նշմարած էի, իր հագուստին փոփոխութեանը հակառակ ճանչցայ:

Նոյն այն մարդն էր, որ աւերակներուն մէջ գետնափորէն ելեր էր, կապոյտ տաքատով, բահ մը ի ձեռին և մէջքը որսի դանակով: Իսկոյն ծառայ մը կանչեցի և հարցուցի թէ եկող ձիաւորը ո՞վ էր:

— Իմ աէրս է, պատասխանեց, աը Պէօցվալ կոմսը, որ Քաէնէ կը դառնայ, ուր գացած էր դիակին փոխադրութեան հրամանը առնելու համար:

Հարցուցի թէ չուտով ճամբայ պիտի ելլէ՞ր Բարիդ երթալու համար:

— Այս իրիկուն, ըսաւ, վասն զի տիկնոջ մարմինը տանելիք կառքը պատրաստ է և սուրհանդակի ձիերը ժամը հինգին պիտի գան:

Սեղանատունէն ելլելու ատեն մուրճի հարուածներու ձայներ լսեցինք. ատաղձագործը դադաղը կը գամէր:

Ինչպէս որ կը տեսնես, ամէն բան կ'ըլլար կանոնաւորապէս, բայց արտորնօք:

Ճամբայ ելայ դէպի Տիվ. ժամը երեքին Բօլ լիւվէք, և չորսին՝ Թրուվիլ հասած էի:

Այս գիշերուան համար ծրագիրս պատրաստ էր: Միտքս զրած էի ես ինքս այս ամէնը լուծել, և եթէ փորձս անօգուտ ըլլար, ամէն բան յայտնել ոստիկա-

նութեան և այս գործը լմնցնելու հոգը անոր թողուլ:

Ուստի Թրուվիլ հասածիս պէս, առաջին գործս նոր նաւակ մը վարձել եղաւ. այս անգամ զայն վարելու համար, երկու հոգի ալ բռնեցի. ետքը սենեակս ելայ, երկվող զոյգ մը աղէկ ատրճանակ անցուցի ճամբորդութեան գօտիիս մէջ, ուրկէ արդէն դաշոյն մըն ալ կախեր էի:

✓ Այս հարկու պատրաստութիւններս պանդուկապետուհիին աչքէն պահելու համար վերաբերուս վրայէն կոճկեցի, ջահ մը և լծակ մը զրկեցի նաև ու որսի հրացանովս վար իջայ արշաւանքիս ծովահաւու որսորդութեան երեւոյթ մը տալու համար:

Հովը լայն անգամ ալ յաջող էր. երեք ժամու մէջ Տիվի գետախառնուքին դիմացն էինք:

Ուստի նաւաստիներուս հրամայեցի որ նաւը կեցնեն՝ մինչև որ աղէկ մը գիշերը կոխէ, ետքը ծովեղերքը ուղղել տուի զայն և ցամաք ելայ:

Այն ատեն մարդիկներուս տուի իմ վերջին հրահանգներս. ըսի թէ ժայռի մը խորչին մէջ ինծի ըսպասեն, կարգաւ հսկեն, և նշան ըրածիս պէս, ճամբայ ելլելու պատրաստ ըլլան: Եթէ մինչև առտու ետ չդառնայի, Թրուվիլ պիտի երթային և քաղաքապետին պիտի տային ծրար մը որ իմ դրած ու ստորագրած յայտարարութիւնս էր ու ըրած արշաւանքիս պարագաները և տեղեկութիւնները կը պարունակէր, որով զիս ողջ կամ մեռած կրնային գտնել:

✓ Այս զգուշութիւններէն ետքը, որսի հրացանս ուսէս կախեցի, լծակս և ջահս, և ի հարկին զայն վառելու համար հրաման մըն ալ առի ու առաջին ճամբորդութեանս մէջ բռնած շաւիղս գտնելու աշխատեցայ:

Ձայն գտածիս պէս՝ լեռէն վեր ելայ, և լուսնին առաջին ճառագայթներու լոյսով հին արքայարանին աւերակները տեսնելով՝ պարտէզէն անցայ և առջի անգամուան պէս մատուռը մտայ:

Այս անգամ ալ սիրտս ուժգին կը արոփէր, բայց աւելի ակնկալութենէ էր քան թէ վախէ:

Որոշումս հիմնած էի ո՛չ թէ այն ֆիզիքական գրգռութեան վրայ որ վայրենի և վայրկենական աւիւնէ մը առաջ կուգայ, այլ բարոյական խորհրդածութեան վերայ, որով որոշում մը խոհեմ ու անդրդուելի կ'ըլլայ:

Երբ հասայ այն սիւնին մօտ, որու ոտքը պառկած էի, կանգ առի բոլորաթիքս նայուածք մը նետելու համար:

Ամէն բան հանդարտ էր: Ձայն մը չէր լսուեր բացի այն յաւիտենական մռնչիւնէն, որ կարծես թէ ով կիանոսին աղմկալի չնչառութիւնն է: Միտքս դրի կարգաւ սկսիլ, և նախ պրպտել այն տեղը, ուր տը Պէօց վալ կոմսին (վասն զի քաջ համոզուած էի թէ ան էր) բան մը պահելը տեսեր էի առանց ի՛նչ ըլլալը որոշելու:

Ուստի, ջահը և լծակը սիւնին կոթնցուցի, որսի հրացանս լեցուցի ի հարկին պաշտպանութեանս պատրաստ ըլլալու համար, գաւիթը մտայ և անոր մութ կամարներուն սկսայ հետեիլ. բահը զանոնք վերցնող սիւններէն մէկուն կոթնած կը կենար, զայն առի, և վայրկեան մը անշարժ և լուռ կենալէ ետքը, որով համոզուեցայ թէ իրօք մինակ էի, աւանդը պահուած տեղը դիմեցի, կոմսին ըրածին պէս գերեզմանին քարը վերցուցի, և յուզուած հողը տեսայ, որսի հրացանս գետինը դրի. բահս արդէն նշանակուած գծին մէջ միւսեցի, և

առաջին հարուածով վերցուցած հողիս մէջ բանալիի մը փայլիլը տեսայ:

Ծակը գոցեցի խկոյն, քարը գերեզմանին վրայ տեղաւորեցի, և հրացանս առնելով՝ բահը գտած տեղս դնելէ ետքը, պահ մը ամենէն մութ խորը ծածկուեցայ ընկելքս որոշելու համար:

Յայտնի էր որ այս բանալին կը բանար այն դուռը ուրկէ կոմսը դուրս ելած էր. հետեւաբար ա՛լ լծակի պէտք չունէի, զայն սիւնին ետեւը թողուցի, ջահը առի միայն և դէպի կամարածե դուռը ուղղուեցայ:

Երեք ոտք իջայ, բանալին խոթեցի, երկրորդ շըրջանին պարզունակը բացուեցաւ. ներս մտայ, դուռը որ պիտի գոցէի, բայց միտքս եկաւ որ ո՛ւէ պարագայ մը նորէն բանալիով բացուիլը կրնար արգիլել. գացի լծակը բերի, չորրորդ և հինգերորդ աստիճաններուն ամենէն խոր անկիւնը պահեցի, դուռը ետեւս գոցեցի, և այն ատեն ամենակատարեալ մութին մէջ գտնուելու՝ ջահը վառեցի ու գետնափորը լուսաւորուեցաւ:

Մտած անցքս մառանի մը մուտքէն կը նսանէր, հազիւ հինգ ոտք լայնութիւն ունէր, պատերը և կամարը քարէ էին. քսան ոտքի չափ աստիճաններով սանդուխ մը կ'երկնար առջիս. սանդուխէն իջնելով գտնուեցայ զառիվայրի մը վրայ, որ աւելի վար երկրին տակ կ'իջնէր:

Առջևս, ինձմէ քանի մը քայլ անդին, երկրորդ դուռ մը տեսայ, ականջս փայտի ձեղքերուն դնելով մտիկ ըրի, բայց բան մը չլսեցի. բանալին փորձեցի, այս դուռն ալ առաջինին պէս բացուեցաւ:

Ներս մտայ, առանց ետեւս գոցելու, և վանքին առաջնորդներու յատուկ եղող գետնափոր գերեզմէնս

տուններուն մէջ դառնուեցայ. պարզ կրօնաւորները գերեզմանոցը կը թաղէին:

Հոն պահ մը կանգ առի. յայտնի էր որ դործին վախճանը կը մօտենար, որոշումն շատ հաստատ էր. սակայն դիւրաւ կ'իմանաս որ տեղերը մեծ տպաւորութիւն կ'ընէին վրաս: Զեռքս՝ քրտինքով ծածկուած ճակտիս վրայէն անցուցի և վայրկեան մը կեցայ հանդարտելու համար:

Առջեւս ի՞նչ պիտի ելլէր արդեօք. անշուշտ երեք օրէ ի վեր կնքուած չիւրիմ մը. յանկարծ սարսռեցայ. ականջիս հեծելու ձայն մը եկած էր:

Այս ձայնը քաջասրտութիւնս նուաղեցնելու տեղ զայն աւելցուց: Յառաջացայ իսկոյն, բայց ո՞ւրկէ եկած ըլլալը չէի գիտեր:

Բոլորտիքս նայելու ատեն՝ նոյն հեծիւնը երկրորդ անգամ մըն ալ լսուեցաւ, անմիջապէս եկած կողմը սըլացայ, նայուածքս ամէն գերեզմանատուններու մէջ նետելով, առանց ուրիշ բան մը տեսնելու բացի տխուր քարերէ, որոնց փորագրութիւնները իրենց ներքեւ նիւհողի անունը կը յայտնէին: Հուկ յետոյ, վերջինը, ամենէն խորունկը հասած ատենս, անկիւն մը նորապի կին մը տեսայ. թեւերը գալարած, աչքերը գոց և իր մազերու մէկ փունջը բերանը, իրեն քով, քարի մը վրայ, նամակ մը, մարած ճրագ մը և պարապ աման մը կային:

Միթէ ո՞ւշ հասած էի. արդեօք մեռած էր...: Բանալին փորձեցի, կղզանքին չէր յարմարեր, բայց հանած ձայնիս՝ կինը ապուշ ապուշ աչքերը բացաւ եւ դէմքը ծածկող մազերը շղաձօրէն մէկդի ընելով առաջ ու մեքենական շարժումով մը ստուերի մը նման

ոտքի վրայ ելաւ:

Զայն մը ձգեցի՝ Բօլի՛ն պոռալով:

Այն ատեն կինը դէպի վանդակը վազեց և ծունկի գալով:

— Օ՛հ, գոչեց հոգեվարքի ամենէն սոսկալի չեչուով մը, օ՛հ, զիս ասկէ հանեցէք: Բան մը տեսայ, բան մը չեմ ըսեր, կ'երգնում յանուն մօրս:

— Բօլին, կրկնեցի. վանդակին մէջէն ձեռքերը բռնելով, Բօլի՛ն, վախճալու բան մը չունիք. ձեզի օգնելու, ձեզ ազատելու կուգամ:

— Օ՛հ, ըսաւ ոտքի ելլելով, զիս ազատելո՞ւ, զիս ազատելո՞ւ...: Այո՛, ազատելու: Բացէ՛ք դուռը, բացէ՛ք, հիմա, մինչև որ չբացուի, ձեր ըսածներէն և ո՛չ մէկուն կը հաւատամ: Յանո՞ւն Աստուծոյ, բացէ՛ք սա դուռը:

Եւ այնպիսի ուժով մը վանդակը կը ցնցէր որ կինէ մը չէի յուսար:

— Հանդարտեցէ՛ք, ըսի, հանդարտեցէ՛ք, եթէ ոչ այդ դրան բանալին՝ զայն բանալու ուրիշ միջոցներ ունիմ, երթամ բերեմ:

— Մի հեռանաք, գոչեց Բօլին վանդակին մէջէն անլուր ուժով մը թեւ բռնելով, մի՛ հեռանաք, մէյ մըն ալ պիտի չգաք:

— Բօլի՛ն, ըսի ջահը երեսիս մօտեցնելով, զիս ճանչցա՞ք: Օ՛հ, ինծի յայտնեցէք և մտածեցէք որ կըրնամ ձեզի ձգել երթալ:

Բօլին իր սե ու մեծ աչքերը վրաս սեւեռեց, ու վայրկեան մը յիշողութեանը մէջ փնտռելէ ետքը մէկէն.

— Այ՛րիւ տը նէրվա՛լ, պոռաց:

— Օ՛հ, չնորհակալ եմ, ըսի, չնորհակալ եմ որ դուք ալ զիս չէք մոռցեր: Այո՛, ես եմ, ես որ ձեզի այնքան սիրեցի և դեռ այնքան կը սիրեմ: Տեսէք թէ ինքզինքնիդ ինձ կրնա՞ք վստահիլ թէ ոչ:

Համեստութիւնը այնքան յարակից է կնոջական նկարագրին որ յանկարծական կարմրութիւն մը իր գունադէմքին վրայէն անցաւ. ետքը թեւս ձգեց ըսելով.

— Շատ պիտի ուշանա՞ք:

— Հինգ րոպէ:

— Գացէք ուրեմն, բայց այս ջահը ինծի թողուցէք, խնդրեմ. մութը զիս կը մեռցնէ:

Ջահը իրեն տուի. առաւ զայն, թեւը վանդակէն անցուց, երեսը երկաթներուն մէջտեղ սեղմեց կարելի եղածին չափ աչքերովը ինձ հետեւելու համար, և ես եւ կած ճամբաս դարձայ փութով: Առաջին դուռնէն անցնելու ատեն ետիս դարձայ և Բօլինը նոյն դիրքին մէջ տեսայ, նման անշարժ արձանի մը, որ իր մարմարէ թեւովը ջահ մը կը վերցնէ:

Քսան քայլ առնելէ ետքը, սանդուխը և չորրորդ աստիճանին վրայ պահած լծակա դռներով անմիջապէս ետ դարձայ: Բօլին դեռ նոյն տեղն էր: Ջիս տեսածին պէս՝ խնդութեան ձայն մը ձգեց: Դէպի վանդակը սըլացայ:

Սակայն կղպանքը անանկ զօրաւոր էր որ հարկաւորուեցայ ծխնիններուն կողմէ յարձակիլ, և սխալ քարին դարձել: Բօլին լոյսը կը բռնէր. տաք րոպէ ետքը երկու փեղկերէն մէկուն ծխնինները քակուած էին, քաշեցի հանեցի զանոնք: Բօլին ծունգի վրայ եկաւ, վասն զի հիմակ ազատութեանը կը հաւատար:

Պահ մը թողուցի որ իր գոհաբանութիւնը ընէ ա-

նիկա, ետքը գերեզմանատունը մտայ: Այն ատեն Բօլին ետ դարձաւ աշխոյժով և քարին վրայի բաց նամակը առնելով կուրծքը դրաւ: Այս շարժումը ինծի պարապամանը յիշեցուց, անձկութեամբ ձեռքս առի զայն. յատակը կէս բթաչափ ձերմկորակ նիւթ մը կար տակաւին:

— Ի՞նչ կար ասոր մէջ, ըսի զարհուրած:

— Թոյն, պատասխանեց Բօլին:

— Եւ խմեցի՞ք զայն, գոչեցի:

— Գիտէի՞ որ պիտի գայիք, ըսաւ Բօլին վանդակին կոթներով, վասն զի յիշեց ան ատեն որ իմ գալէս մէկ կամ երկու ժամ առաջ այս սմանը պարպած էր:

— Յաւ կ'զգա՞ք, ըսի:

— Դեռ ևս ո՛չ, պատասխանեց:

Այն ատեն յոյս մը ծագեցաւ ներսս:

— Միթէ չա՞տ ատենէ ի վեր է որ այդ թոյնը այս ամանին մէջ էր:

— Գրեթէ երկու օր և երկու գիշեր, վասն զի ժամանակը չկրցայ հաշուել:

Նորէն ամանին մէջ նայեցայ. յատակը ծածկող մըրուրը քիչ մը զիս ապահովեցուց, այս երկու օրուան և երկու գիշերուան մէջ թոյնը ատեն ունեցեր էր թռելու. Բօլին միայն ջուր խմած էր, որ իրաւ թունաւոր, բայց կարելի է մահացու ըլլալու չափ զօրաւոր չէր:

— Բոլոր մը պէտք չէ որ կորսնցնենք, ըսի զինքը թեւերէս մէկուն տակ առնելով, խոյս տալու է օգնութիւն գտնելու համար:

— Կրնամ քալել, ըսաւ Բօլին թեւերէս սպրդելով այն սուրբ համեստութեամբ որ արդէն իր դէմքը ներկեր էր:

Անմիջապէս ուղղութեանք դէպի առաջին դուռը դուր
մեր ետեւէն գոցեցինք, ետքը հասանք երկրորդը որ ա-
ռանց դժուարութեան բացուեցաւ և մենարանին տակ
զանուեցանք: Լուսինը յստակ երկնքի մը ներսը կը շո-
ղար: Բօլին թեւերը բացաւ և երկրորդ անգամ ծռնալի
կաւ:

— Երթանք, ըսի, մէն մի վայրկեան կրնայ մա-
հաբեր ըլլալ:

— Կ'սկսիմ ցաւեր զգալ, ըսաւ ոտքի ելլելով:

Պաղ քրտինք մը անցաւ ձակտնի վրայէն, իսկոյն
տղեկի մը պէս զինքը թեւերու մէջ առի, աւերակներ
բէն անցայ, մենարանն ելայ և լեռնէն իջայ արշա-
ւակի: Ծովեզերք հասած առնէ, հեռուէն երկու մար-
դիկներու վառած կրակը նշմարեցի:

Շո՛ւտ. ի նա՛ւ, գոչեցի հրամայական ձայնով մը,
որ կը ցուցնէր թէ կորսնցնելու ընդէ մը չկար:

Մարդիկներս նաւը վաղեցին և զայն կրցածնուն
չափ ծովեզերք մօտեցուցին, մինչև ծռնակերս ջուրը մը-
տայ, թեւերու մէջէն անոնց տուի Բօլինը, զոր նա-
ւուն մէջ դրին: Իրմէ ետքը ես ալ ցատկեցի:

— Անհանգստութիւնդ աւելցա՞ւ, հարցուցի:

— Այո՛, պատասխանեց Բօլինը:

Յուսահատութեան նման բան մը կը զգայի, մօ-
տերը ոչ օգնութիւն կար և ոչ դեղթափ. յանկարծ ծռ-
վուն ջուրը միտքս եկաւ. ուստի նաւուն մէջ գտնուած
խեցի մը լեցուցի և Բօլինի ներկայացուցի. Բօլին մեքե-
նարար հնազանդեցաւ:

— Ի՞նչ կը նշէք, պրոսպ ձկնորսներէն մէկը, խեղճ
կնոջ փախել պիտի տաք:

Իմ ուղածս ալ ան էր, վասն զի փախելով միայն

կրնար ազատիլ:

Հինգ ընդէ ետքը ստամոքսին մէջ ճմլում մը զգաց,
որ երեք օրէ ի վեր այս թոյնէն զատ բան մը կերած
չըլլալուն համար ա՛լ աւելի ցաւառիթ էր:

Բայց այս զայրուցքը անցածին պէս քիչ մը սփո-
ւում գտաւ, այն առնէ գաւաթ մը անոյշ և դով ջուր
տուի դուր մեծ ախորժակով խմեց:

Ի՞նչ ետքը ցաւերը մեղմացան և անոնց յաջորդեց
սաստիկ թուլութիւն մը:

Ձկնորսներուն բաճկոններով և իմ վերարկուով նա-
ւուն մէջ անկողին մը շինեցինք, ուր պառկեցաւ ան
տղեկի մը հնազանդութեամբ և գրեթէ անմիջապէս աչ-
քերը գոցուեցան. պահ մը շնչառութիւնը տեսայ որ ա-
րագ բայց կանտնաւոր էր. ամէն բան ազատած էր:

— Հիմա Թրուվիլ երթանք կարելի եղածին չափ
փութով, ըսի նաւաստիներուն հասած առննինս՝ քսան
և հինգ ոսկի վարձ կայ ձեզի:

Բայ՛ ձկնորսներս տեսնելով որ առագաստը անբա-
ւական էր, իրենց թիակներուն վրայ ծռեցան անմի-
ջապէս և նաւակը ուշացած ծովային թռչունի մը նման
ջուրին վրայ սահեցաւ:

Նաւահանգիստը մտնելու առննինս, Բօլին աչքերը
բացաւ վախի շարժումով մը, խեղճը կը կարծէր թէ
սփոփիչ երազ մը տեսած էր ու թեւերը կը տարածէր
իբր թէ ապահով ըլլալու համար որ ա՛լ իր գրեթէ մա-
նատան պատերուն չէին դաշիր. ետքը անձկութեամբ
բոլորաթիքը նայելով:

— Զիս ո՞ւր կը տանիք, ըսաւ:

— Անհոգ եղէք, պատասխանեցի, ձեր այս տեսած
տուները աղքատիկ գիւղի մը կը վերաբերին, որու բը-

նակիչները շատ զբաղած ըլլալով հետաքրքիր չեն, ուստի ուզածնուդ չափ կրնաք անձանօթ մնալ: Ասկէ զատ՝ եթէ մեկնիլ կը փափաքիք, ըսէք ինձ, ո՛ւր երթալ կ'ուզէք, և վաղը, այս գիշեր, ձեր հետը կուգամ, ձեր առաջնորդը կ'ըլլամ և կը տանիմ:

— Նոյն իսկ Գրանսայէ՞ դուրս:

— Ամէն տեղ:

— Շնորհակալ եմ, բայց ասոր վրայ խորհելու համար ժամ մը շնորհեցէք ինձի. խելքս գլուխս կ'ուզեմ ժողովել, վասն զի այս վայրկեանիս միտքս և սիրտս յուզուած են, այս երկու օրուան և երկու գիշերուան մէջ, իմ բոլոր զօրութիւնս կորսնցուցի, և դատողութիւնս այնքան չփութած է որ խենթութեան կը մօտենայ:

— Ինչպէս որ կը հրամայէք, ըսի, ուզած ատենս նիդ գիս կանչեցէք:

Շնորհակալութեան նշան մը ըրաւ: Այս միջոցին հիւրատուն կը հասնէինք. հոն իմ սենեակէս բոլորովին մեկուսի՝ և ուրիշ կողմ մը սենեակ մը պատրաստել տուի Բօլինի դիւրազգածութիւնը չխոցելու համար:

Յետոյ պանդոկապետուհիին պատուիրեցի որ միայն մսի ջուր տան հիւանդին, վասնզի ուրիշ ո՛ւրեք ուտելիք կրնար վնասակար ըլլալ այն գրգռուած կամ տրեւար վիճակին մէջ, ուր անոր ստամոքսը կը գտնուէր: Այս հրամաններս տալէ ետքը սենեակս քաշուեցայ:

Հոն, ինքզինքս բոլորովին կրցայ տալ հոգիս լեցնող բերկրալի զգացման, զոր Բօլինի առջև յայտնելու չէի համարձակեր: Այն կինը զոր դեռ կը սիրէի, այն որու յիշատակը երկամեայ բաժանման մը հակառակ՝ դեռ սրտիս մէջ կենդանի մնացեր էր, ազատեր էի և կեանս

քը ինձ կը պարտէր:

Կը զարմանայի թէ դիպուածը կամ նախախնամութիւնը ի՞նչ գաղտնի ճամբաներով և տեսակ տեսակ միջոցներով գիտայ այս նպատակին տարած էր, և յանկարծ մահացու սարսուռ մը կ'անցնէր երակներուս մէջէն, երբ կը խորհէի որ եթէ այս պատահական պարագաներէն մէկը պակսէր, եթէ այս պատիկ անցքերէն մէկը, որոնց շղթան գիտայն լաբիւրինթոսը առաջնորդող թելը եղած էր, ինձ չներկայանար, նոյն իսկ այս ժամուս Բօլին գետնափորի մը մէջ գոցուած քաղցի և թոյնի ջրով զածգութեանց մէջ իր թեկերը պիտի գալարէր, մինչդեռ ես՝ անդէտ և անտեղեակ, ուրիշ տեղ ոչինչ բանով կամ հաճոյքով մը զբաղած՝ զինքը այնպէս ոգեւար պիտի թողէի առանց մրմունջ մը, նախազգացում մը կամ ձայն մը լսելու որ ինձ ըսէր:

«Բօլին մեռնելու վրայ է, դնա՛ աղատէ զայն»:

Ասոնք մտածելը սոսկալի՝ բայց մտածութեան երկիւղը ամենէն սարսափելին է:

Իբրեւ է նաև որ ամենէն մխիթարականն է այն, վասն զի երկրայութեան շրջանը լմնալէ ետքը, հաւատքի կը բերէ մեզ, և աշխարհը դիպուածին կոյր ձեռքերէն հանելով Աստուծոյ նախադիտութեան կը յանձնէ:

Ժամ մը այսպէս մնացի, և կ'երդնում որ սրտիս և մտքիս մէջ չունեցայ խորհուրդ մը որ սուրբ չըլլայ: Երջանիկ և հպարտ կը զգայի ինքզինքս զանիկա ազատած ըլլալուս համար. այս գործը իր հատուցումը հետը կը բերէր, և զայն կատարելու համար ընտրուած ըլլալս ինձի բաւական վարձք կը համարէի:

Այս միջոցիս, Բօլին գիտ կանչել տուաւ, իբր թէ իր խուցը վաղելու համար ոտք ելայ փութով, բայց դե-

րան քով ոյժս կտրեցաւ, պարտաւորուեցայ պահ մը պատին կռթնիլ, և հարկ եղաւ որ պանդոկին սպասուհին ետ դառնայ և ներս մտնելու հրաւիրէ զիս, որով յուզմունքս կրցայ զսպել:

Բօլին անկողնին վրայ երկնցած էր, բայց առանց հանուելու:

Կրցածիս չափ խաղաղ երևոյթով մօտեցայ իրեն, ձեռքը ինծի երկնցուց:

— Տակաւին շնորհակալութիւնս չյայտնեցի ձեզ, ըսաւ: Երախտագիտութիւնս յայտնող խօսքեր գտնելու անկարելիութեան մէջ եմ: Զիս գտած վիճակնուդ մէջ կնոջ մը ունեյած սարսափն ալ աւելցուցէք և ներեցէք ինձ:

— Մտիկ ըրէք, տիկին, ըսի վրդովումս պարտկելու ջանալով, և ըսածիս հաւատացէք: Անակնկալ և տարօրինակ կացութիւններ կան, որոնց մէջ թէ պատշաճեալ պատրաստութիւնները աւելորդ են: Աստուած զիս ձեզի առաջնորդեց և իրեն շնորհակալ եմ, բայց իմ պաշտօնս լմնցած չէ տակաւին. կարելի է և կը յուսամ որ դեռ ինծի պէտք պիտի ունենաք: Մտիկ ըրէք ուրեմն և իմ մէջ մի խօսքս կշռեցէք:

«Անկախ և հարուստ եմ... բան մը զիս երկրի այս կամ այն մասին չի կապեր: Միտք ունէի ձամբորդութիւն ընել և Անգլիա կ'երթայի առանց մասնաւոր նշան պատակի. ուստի ուղեգրիս կրնամ փոխել և զիպուածին զիս մղած անղը երթալ:

«Կարելի է Ֆրանսայէ հեռանալ կ'ուզէք: Չեմ գիտեր: Ձեր գաղտնիքներէն և ոչ մին կ'ուզեմ գիտնալ և նոյն իսկ ենթադրութիւն մը ընելու համար ձեր մէկ նշանին կ'սպասեմ: Այլ եթէ Ֆրանսա մնաք կամ հե-

ռանաք անկէ, միշտ ձեզի ծառայելու պատրաստ եմ բարեկամի կամ եղբօր անունով:

«Հրաման ըրէք ինծի որ մօտէն կամ հեռուէն ձեզի ընկերանամ կամ զիս անձնուէր պաշտպան մը համարեցէք, և կամ պահանջեցէք որ ձեզ անձանթ երեւիմ, կը հնազանդիմ իսկոյն, հաւատացէք, տիկին, առանց թագուն խորհուրդի, ինքնասէր յոյսի և գէշ նպատակի մը: Հիմա որ ասոնք ըսի, ձեր կամ իմ տարիքը մոռցէք և ենթադրեցէք որ ձեր եղբայրն եմ:

— Շնորհակալ եմ, ըսաւ կոմսուհին այլայլած ձայնով մը, ձեր անկեղծութեան հաւասար վստահութեամբ կ'ընդունիմ ձեր առաջարկութիւնը, և ինքզինքս ձեր պատուոյն կը յանձնեմ լիովին, վասն զի աշխարհիս մէջ ձեռք ուրիշը չունիմ, աշխարհիս վրայ սպրիլս դուք միայն գիտէք:

«Այո՛, ձեր ենթադրութիւնը ճիշտ է, պէտք է որ Ֆրանսայէն մեկնիմ: Ըսիք թէ Անգլիա կ'երթայիք, զիս հետերնիդ տարէք, բայց առանց ընտանիքի առանձին չեմ կրնար հոն հասնիլ, քիչ մը առաջ քրոջ անունը կը շնորհէիք ինձ, կ'ընդունիմ զայն, այսուհետեւ Օրիորդ տը Նէրվալ կը կոչուիմ:

— Օ՛հ, ո՛րքան երջանիկ եմ, գոչեցի:

Կոմսուհին նշան ըրաւ որ մտիկ ընեմ:

— Կարելի է ձեր կարծածէն աւելի կը պահանջեմ, ըսաւ, երբեմն ես ալ հարուստ էի, բայց մեռած մարդ մը բան չունենար:

— Բայց ես հարուստ եմ, և իմ բոլոր ինչքս...

— Միտքս չէք հասկնար, ըսաւ Բօլին, և խօսքս ընդմիջելով զիս կ'ամօքնէ:

Ո՛հ, ներեցէք:

— Ուստի Օրիորդ տը ներվալ պիտի համարուիմ, ձեր հօրը մէկ աղջիկը, կամ եթէ կ'ուզէք ձեզ յանձնուած որբ մը: Անշուշտ յանձնարարական թուղթեր ունիք, զիս իբր դաստիարակուհի՝ գիշերօթիկ դպրոց մը կը ներկայացնէք, անգլիերէնը և իտալերէնը մայրենի լեզուիս պէս կը խօսիմ, լաւ նուագ կը զարնեմ, գոնէ երբեմն այսպէս կ'ըսէին ինձ, նուագի և լեզուագիտութեան դասեր կուտամ:

— Այդ բանը անկարելի է, պոռացի:

— Ահա իմ պայմաններս, պատասխան տուաւ կոմսուհին, կը մերժէ՞ք, պարոն եթէ կ'ընդունիք, եղբայր իմ:

— Ո՛հ, ամէն ուղածնիդ կ'ընդունիմ, ամէն... ամէն...:

— Լաւ ուրեմն, կորսնցնելու ժամանակ չկայ, պէտք է որ վաղը մեկնինք. կարելի՞ է:

— Շատ աղէկ:

— Բայց անցագիր՞րը:

— Ես ունիմ:

— Տը ներվալի անուամբ:

— Կ'աւելցնեմ. և իր քրոջը:

— Կե՞ղծ մը պիտի չինէք:

— Անմեղ նենգութիւն մըն է: Եթէ ժամանակ ունիք, Բարիդ գրեմ որ ուրիշ մըն ալ զրկեն...:

— Ո՛հ, ոչ... խիստ շատ ժամանակ կ'անցնի: Ո՛ւրեմն կէ պիտի մեկնինք:

— Հավրէն:

— Ինչո՞վ:

— Շօգենաւով, եթէ կը հաւանիք:

— Եւ ե՞րբ:

— Դուք գիտէք:

— Անմիջապէս կ'ընա՞նք մեկնիլ:

— Միթէ շատ տկար չէ՞ք տակաւին:

— Կը սխալիք, շատ աղէկ եմ: Դուք պատրաստ եղածնուդ պէս զիս ալ պատրաստ կը գտնէք:

— Երկու ժամէն:

— Լա՛ւ, մնաք բարով, եղբայր:

— Մնաք բարով, տիկին:

— Օ՛հ, վրայ բերաւ կոմսուհին, մեր պայմանները արդէն զանց կ'ընէք:

— Ժամանակ տուէք որ այս անոյշ անունին վարժուիմ:

— Ես ի՞նչպէս կրցայ վարժուիլ:

— Դուք ուրիշ, գոչեցի, բայց տեսայ որ ներելի եղածէն աւելի պիտի ըսէի. երկու ժամէն, վրայ բերի, ամէն բան ձեր կամքին համեմատ պատրաստ կ'ըլլայ: Ետքը խոնարհութիւն մը ընելով դուրս ելայ:

Հազիւ քառորդ մը կար որ հողւոյս բոլոր անկեղծութեամբը եղբօր մը դերը խաղալու յանձն առեր էի և արդէն անոր բոլոր դժուարութիւնը կը զգայի:

Արդէն դժուար է աղուոր և նորաստի կնոջ մը որդեգիր եղբայրը ըլլալ. բայց երբ այն կինը սիրած, կորուսած և կրկին գտած ես, անոնք և լքեալ, առանց քեզմէ զատ ուրիշ յենակի մը, երբ այն երանութիւնը երազ մը կարծելով չէի համարձակեիր հաւատալ անոր որ հոն քու մօտդ է իրօք, և ձեռքդ երկնցնելու ատեն անոր կը դպչիս, ան ատեն ըրած որոշմանդ, տուած խօսքիդ հակառակ՝ անհնար է հողւոյդ մէջի կրակը ծածկել և միշտ անոր մէկ կայծը բերնէդ կամ աչքէդ կը խուսափի անվրէպ:

Նաւաստիներս զբաղած գտայ ուտելու և խմելու: Շոգեհնաւին ելլելու ժամուն հասնելու համար գիշերով Հավրը երթալու զիտաւորութիւնս յայտնեցի իրենց. բայց մեր եկած նաւակով չուզեցին այն անցքը փորձել. և որովհետեւ ուրիշ աւելի զիմացկուն մը պատրաստելու համար միայն ժամ մը կը խնդրէին, զինք կտրեցինք կամ լաւ ևս է ըսել խնդիրը իմ առատածեռութեան թողուցին:

Ես ալ իրենց տուած քսան և հինգ ոսկիներուս վըրայ հինգ հատ ևս աւելցուցի. այս գումարին համար անոնք զիս մինչև Ամերիկա կը տանէին յօժարակամ:

Ետքը պանդոկապետուհիս պահարաններուն այցելութիւն մը ըրի: Կոմսուհին գերեզմանատան մէջ փակուած ատեն մինակ իր վրայի հաղուստովէ էր: Դեռ տկար և վատառողջ ըլլալուն քամիէն և մշուշէն կը վախնայի:

Աչքիս հանդիպեցաւ սկովտիական շալ մը որու տէր եղայ աղաչելով տիկին Օղըրէի, որ զայն հաշուիս անցնէ: Այս շալին և իմ վերարկուիս շնորհիւ կը յուսայի որ ուղեկիցս անհանգիստ չէր ըլլար:

Բօլին չուշացաւ և նաւավարներուն պատրաստ ըլլալը իմացածին պէս վար իջաւ: Ես ալ այս միջոցը դործածելով պանդոկին բոլոր մանր մուկը հաշիւներս կարգի դրեր էի, ուստի նաւահանգիստ երթալ և նաւ մտնելը կը մնար:

Ինչպէս որ գուշակեր էի, գիշերը ցորտ բայց խաղաղ և գեղեցիկ էր:

Կոմսուհին իր շալով ծածկեցի և ուզեցի նաւավարներուն առաջատով մը նաւուն ծայրը շինած վրանին տակ մտնել. բայց երկնքին յստակութիւնը և ծովին

հանդարտութիւնը զինքը արգիլեցին. նստարան մը ցուցի իրեն և քովէ քով նստանք:

Երկուքնուս ալ սիրտը խորհուրդներով այնքան լեցուն էր որ ժամանակ մը այսպէս մնացինք առանց իրարու խօսք մը ուղղելու:

Գլուխս կուրծքիս վրայ կախած կը խորհէի զարմանքով այն տարօրինակ դէպքերուն վրայ, որոնք ինծի համար կ'սկսէին, և որոնց շղթան հաւանական էր որ ապագային մէջ ալ պիտի երկնար:

Հետաքրքրութենէս կ'եփէի զիտաւոր համար թէ ի՞նչ դէպքերով տը Պէօցվալ կոմսուհին, որ այնչափ գեղանի, դեռահաս և իր ամուսնոյն սիրելի էր ըստ երեւոյթին աւերեալ վանքի մը ստորերկրեայ գերեզմաններէ մէկուն մէջ մահուան կ'սպասէր որմէ ես ազատեի ի զինքը:

Ի՞նչ նպատակաւ և ինչո՞ւ համար իր ամուսինը անոր մահը հրատարակեր և անոր տեղ մահուան անկողնոյն մէջ ուրիշ կին մը դրեր էր:

Միթէ նախաճաճ էր պատճառ... նախ այս զաւաքարը անցաւ մտքէս և սոսկալի էր... ի՞նչ, Բօլին մէկը սիրէ... Ո՛հ, իմ բոլոր երազներուս պատրանքը կ'ըլլար ան. վասն զի իր սիրած մարդուն համար անչուշտ պիտի կենդանանար, և ո՛ւր որ ըլլար, պիտի գար զինքը գտնէր «անիկա»:

Ան ատեն ես Բօլինը ուրիշի մը համար ազատած կ'ըլլայի, և եղբորմէն շնորհակալ ըլլալու պէս՝ ինձմէ շնորհակալ կ'ըլլար և ամէն բան կը լմննար. իր սիրականն ալ ձեռքս կը սեղմէր կրկնելով որ կեանքէն աւելի կը պարտաւորէր ինձ, ետքը զազանի և ապահով երանութեամբ մը երջանիկ կ'ըլլային...: Իսկ ես Ծը-

բանսա կուգայի նորէն. առաջուան պէս և հազար ան-
գամ աւելի տառապելու, վասն զի այն բարօրութիւնը
որ առաջ ինձմէ հեռի նշմարած էի միայն, ինծի մօտե-
ցած էր աւելի անգլխութեամբ հեռանալու համար:

Այն ատեն կարելի է վայրկեան մը պիտի դար ուր
այն կինը ազատած ժամս պիտի անիծէի, ուր պիտի
ցաւէի որ ամենուն համար մեռած, ինծի համար կեն-
դանի, բայց ինձմէ հեռու գտնուէր ուրիշի մը հետ. . .
Այլուր եթէ Բօլին յանցաւոր էր, կոմսին վրէժը անի-
րաւ չէր. . . :

Եթէ իր տեղը ես ըլլայի, չէի թողուր որ ինքնին
մեռնի. . . այլ անշուշտ. . . կ'սպաննէի. . . զինքը և իր
սիրած մարդը:

Ի՞նչ, Բօլին ուրիշ մը սիրէր. . . յանցաւոր ըլլար
ան. . . :

Այս գաղափարը սիրտս կը յօշոտէր:

Մեղմով մը աչքս վեր ըրի. Բօլին գլուխը ետին
կախած՝ երկինքը կը դիտէր և երկու արտասուքի կայ-
լակներ աշտերէն վար կը սահէին:

— Ա՛հ Տէր Աստուած, ի՞նչ ունիք, գոչեցի:

— Կը կարծէք թէ, ըսաւ ան իր անշարժութիւնը
պահելով, կը կարծէք թէ մարդ առանց սիրտը յուզ-
ուելու իր հայրենիքը, ընտանիքը և մայրը կրնա՞յ թո-
ղուլ հեռանալ: Կը կարծէք թէ մարդ եթէ ոչ երանու-
թենէ, գոնէ հանգստութենէ յուսահատութիւն կ'իյնա՞յ
առանց իր սիրտը արիւննելու. և թէ մարդ իմ տարիքով
ովկիրանոսէ կ'անցնի՞ իր կեանքի մնացորդը օտար եր-
կիր քաշելու համար առանց արցունք մը խառնելու այն
ալիքներուն, որ զինքը իր ամէն սիրելիներէն կը բաժ-
նեն. . .

— Բայց, ըսի, միթէ յաւիտենական հրաժեշտ մըն
է աս:

— Այո՛, յաւիտենական հրաժեշտ մըն է, մրմնաց
անիկա գլուխը կամացուկ մը շարժելով:

— Ձեր ողբացած մարդերէն մէկը երբեք պիտի չը-
տեսնէ՞ք ալ:

— Եւ ոչ մէկը:

— Ամէնքը առանց բացառութեան երբեք պիտի չի-
մանան որ այն անձը, զոր մեռած կը կարծեն և կ'ող-
բան, դեռ կ'ապրի և կ'արտասուէ:

— Երբե՞ք: Ոչ ոք առանց բացառութեան. . . :

— Ո՛հ, գոչեցի, քանի՞ երջանիկ եմ, գիտնայիք
թէ ի՞նչ բեռ կը վերցնէք սրտէս. . . :

— Միտքերնիդ չեմ իմանար, ըսաւ Բօլին:

— Ո՛հ, ներսս ծնած վախերը և կասկածները մի-
թէ բնաւ չէ՞ք գուշակեր: Դուք իսկ հետաքրքիր չէ՞ք
իմանալու թէ ի՞նչ անցքերու յաջորդութեամբ մինչև
ձեր քովը հասայ. . . և Աստուծոյ փառք կուտա՞ք առանց
տեղեկանալու թէ ի՞նչ միջոցներով զձեզ փրկեց Անի-
կա. . . :

— Իրաւունք ունիք. եղբայր մը իր քրոջ համար
գաղտնիք պէտք չէ ունենայ. . . : Ամէն ինչ ինձ պիտի
պատմէք. . . և ըստ կարգի ես ալ ձեռնէ բան մը չեմ
պահեր:

— Բան մը պիտի չպահէ՞ք իրօք. . . : Ո՛հ, երգում
ըբէք. . . որ բաց գրքի մը մէջ կարդալու պէս պիտի
թողուք ինձ ձեր սրտին մէջ կարդալ. . . :

— Այո՛. . . և հոն թշուառութենէ, համբերութենէ
և գոհաբանութենէ ոչրիչ բան պիտի չգտնէք: Բայց հի-
մակ ո՛չ ատենն է և ոչ ժամը: Ասկէ զատ այս աղե-

տալի տեղերուն շատ մօտ ըլլալնու համար զանոնք պատմելու արիութիւնը չունիմ...

— Ո՛հ, երբ որ կ'ուզէք... ձեր ուզած ժամը և տեանը... կը սպասեմ:

Բօլին ոտքի ելլելով ըսաւ.

— Հանգստի պէտք ունիմ, ըսիք որ այս վրանին ներքե կրնամ քնանալ, այնպէս չէ՞:

Իսկոյն հոն տարի զինքը, վերարկուս տախտակին վրայ փռեցի. ետքը նշան ըրաւ որ հեռանամ:

Հնազանդեցայ և գացի յարկին վրայ իր նստած տեղը նստայ, գլուխս իր գլուխը գրած տեղը դրի և այնպէս մնացի մինչև Հավրը հասնելնիս:

Երկրորդ իրիկուն Պրիթըն և անկէ վեց ժամ ետքը Լոնտոն մտան:

Ե.

Հասածնուս պէս, առաջին գործս քրոջս և ինծի համար բնակարան մը փնտռել եղաւ, հետեւաբար նոյն օրը ներկայացայ այն սեղանաւորին, որուն քով վարկ ունէի: Բոլորովին կահաւորուած պզտիկ տուն մը ցուցուց ան, որ երկու հոգիի և երկու սպասաւորի համար խիստ յարմար էր: Սակարկութիւնը լմնցնելը իր վրայ թողուցի: Երկրորդ օրը իմացայ որ ամարանոցը պատրաստ էր:

Ետքը կոմսուհին քնացած ատեն՝ կտաւաժաճառի մը խանութը գացի, ուր տիրուհին անմիջապէս պարզ բայց կոկիկ ձերմակեղէնի ծրար մը պատրաստեց որ կէս ժամ ետքը Բօլին տը Նէրվալ դրոշմով անոր սենեակին պահարաններուն մէջ տեղաւորուած էր:

Անկէ նորաձեւութեան խանութ մը գացի, ուր թէև տանտէրը ֆրանսուհի մըն էր, բայց մատակարարութիւնը միւսնոյն փութով ըրաւ. չըջազգեստներու գալով, որովհետեւ քրոջս չափը չունէի, գտած ամենագեղեցիկ կերպաններէս քանի մը կտոր գնելով վաճառականէն խնդրեցի որ նոյն իրիկունը տունը կարուհի մը ղրկէ:

Կէս օրին հիւրատունը դարձայ. հոն իմացայ որ քոյրս արթնցեր էր և թէյ խմելու համար ինծի կը ըսպասէր: Շատ սիրուն կերպով հագած էր պարզ շրջագլուխ մը, զոր չինել տալու ժամանակ ունեցեր էր Հաւրի մէջ ուր տասներկու ժամ մնացեր էինք:

— Ինձ նայեցէք, ըսաւ ներս մտնելու տեսնելով, միթէ հագուստս պաշտօնիս յարմար չէ՞, և ալ իբր զաստիարակունի զիս ներկայացնելու կրնա՞ք տատամսիլ:

— Ինչ որ հրամայէք, կ'ընեմ, պատասխանեցի:

— Ո՛հ, բայց հետո այդպէս պէտք չէ խօսիք, և եթէ ես իմ դերս կը կատարեմ, ինծի կուգայ որ դուք ձերը կը մոռնաք: Ընդհանրապէս եղբայրները իրենց քրոջը կամքին այդպէս կուրօրէն չեն հնազանդիր, մանաւանդ անդրանիկները: Ինքզինքնիդ կը մատնէք, զգոյշ եղիք:

— Սրդարեւ ձեր արիութեան վրայ կը զարմանամ, ըսի թեւերս կախելով թուրութեամբ և երեսը նայելով, երբ կը տեսնեմ որ դեռ ժպտելու կարողութիւն ունիք այդ վիճակին մէջ, ուր հոգեկան վիշտերով սրտերնիդ սգաւոր, մարմնային տկարութենէ դէմքերնիդ գունատ է, և ինչպէս որ ըսիք, ձեզ սիրելի եղող ամէն առարկաներէ յաւիտենապէս բաժնուած էք. աւելի կը սիրեմ ձեր լացը. լացէք, վասն զի սիրտս նուազ կը վշտացնէ ան:

— Այո՛, իրաւունք ունիք, ըսաւ կոմսուհին, համալ գուսան մըն եմ: Չէ՞ որ ծիծաղիս մէջէն արցունքներս կ'երևին: Բայց դուն հոս չեղած ատեն լացեր և սփոփուեր էի, այնպէս որ աւելի հարեանցի նայուածք մը և նուազ ուշադիր եղբայր մը կրնար հաւատալ որ ամէն բան մոռցեր եմ արդէն:

— Ո՛հ, ապահով եղիք, տիկին, ըսի քիչ մը դառնութեամբ, վասն զի ամէն կասկածներս միտքս կուգային նորէն, ատոր չեմ հաւատար քնաւ, ապահով եղիք:

— Կը կարծէք որ մարդ իր մայրը կրնա՞յ մոռնալ երբ ան զինքը մեռած կը կարծէ և կը սգայ: Ո՛հ, մայր իմ... խեղճ մայրս, գոչեց Բօլին նորէն բազմոցին վըրայ իյնալով լալագին:

— Նայեցէք ո՛րքան ինքնասէր եմ, վրայ բերի իւրեն մօտենալով, ձեր լացը աւելի կը սիրեմ քան ծիծաղը: Արցունքը աւելի վստահութիւն կը յայտնէ և ժպտը կեղծիք մըն է ստէպ. ծիծաղը քող մըն է որու ետին սիրտը կը պահուի ստելու համար: Ասկէ դատեալ կուլաք, ինծի կը թուի թէ ձեր արցունքը սրբելու համար ինծի պէտք ունիք: Երբ կուլաք, կը յուսամ որ խնամքով, մտադրութեամբ և մեծարանքով կամաց կամաց կրնամ զձեզ մխիթարել, մինչդեռ եթէ արդէն մխիթարուած էք, ինչ կը մնայ ինձ:

— Մտիկ ըրէ, Ալֆրէտ, ըսաւ ան խորին բարեկամութեան զգացումով մը և առաջին անգամ անուշատալով, իրարու հետ ունայն բանակութեամբ չընենք, մէջերնիս անանկ բաներ անցած են որ ա՛լ աւելորդ է իւրարու դէմ խորամանկութիւններ բանեցնել: Անկեղծ եղիր, և ինչ որ կ'ուզես իմանալ, հարցուր ինծի, կը պատասխանեմ քեզ:

— Ո՛հ, դուն հրեշտակ մըն ես, իսկ ես խենթ մըն եմ, գոչեցի, բան մը զիտնալու, բան մը հարցնելու իրաւունք չունիմ:

«Միթէ երջանիկ չեղա՞յ որչափ որ մարդ մը կրնայ ըլլալ երբ զքեզ այն գետնափոր գերեզմանատան մէջ գտայ. երբ լեռնէն իջնելու ատեն թեւերուս մէջ վերցուցի, և երբ նաւակին մէջ գլուխդ ուսիս վրայ կըրթնցուցիր: Բայց, չեմ գիտեր, կ'ուզեմ որ յարատեւ թընցուցիր: Բայց, չեմ գիտեր, կ'ուզեմ որ յարատեւ վտանգ մը սպառնար քեզի անդուլ որպէս զի միշտ քու

դողալդ զգայի իմ սրտիս դէմէրաւ է որ այսպիսի յուզմունքով լեցուն կեանք մը շուտով կ'սպառի, կարելի է մարդս միայն տարի մը ապրի այնպէս և ետքը իր սիրտը կը թառամի. բայց կա՞յ մարդ մը որ իր ամբողջ կեանքը այսպիսի տարիի մը փոխարէն չհատուցանէ: Այն ատեն դուն բոլորովին զարհուրած էիր և մինակ յոյսդ ես էի:

«Քու բարիգեան յիշատակներդ զքեզ չէին տանջեր: Ժպտիլ չէիր ձեռացներ լացդ ինձմէ. պահելու համար, ես ալ երջանիկ էի... և չէի նախանձեր:

— Աւֆրէտ, ըսաւ ինձ կոմսուհին ծանր ծանր, ինձի համար շատ բաներ ըրիր, ուստի ես ալ քեզի բան մը ընելու պարտաւոր եմ: Ուրիշէն շատ տառապանք քաշած ըլլալու ես որ ինձի այդպէս կը խօսիս և զիս կը համոզես թէ ա'լ բոլորովին քենէ կախում ունենալս չես յիշեր: Կ'ամչնամ ինձի համար և քու վրայ կը ցաւիմ:

— Ո՛հ, ներէ՛, գոչեցի ոտքը իյնալով, ներէ՛. գիտես որ պատանութեանդ ատեն սիրեցի քեզ, թէև երբեք իմ սէրս չյայտնեցի, և միայն հարուստ չըլլալս արգելք եղաւ որ զքեզ ամուսնութեան չխնդրեցի:

«Գիտես նաև որ զքեզ գտնելէս ի վեր այն նիրհած, բայց միշտ կենդանի զգացումս առաջուրնէ աւելի բուն և սաստիկ կերպով մը արթնցաւ: Գիտես հարկաւ, որովհետև այս բաները գիտցուելու համար ըսուելու պէտք չունին:

«Արդ՝ ահա թէ քու լացդ քեզ ժպտող տեսնելու ատեն վշտանալուս պատճառը. երբ կը ժպտիս, բան մը կը պահես ինձմէ և երբ կուլասձամէն բան կը խոստովանիս: Ո՛հ, անշուշտ մէկը կը սիրես և կ'ողբաս:

— Կը սխալիս, եթէ երբեմն մէկը կը սիրէի, ա'լ

չեմ սիրեր, մէկը կայ որ կ'ողբամ իրաւ, բայց մայրս է ան:

— Ո՛հ, Բօլին, կրկնեցի, Բօլին, իրաւ կ'ըսես, զիս չե՞ս խաբեր, տէր Աստուած:

— Կը յուսա՞ս որ քու պաշտպանութիւնդ խաբելութեամբ մը գնելու կարող ըլլամ:

— Ո՛հ, քաւ լիցի...: Ո՞ւրկէ կուգայ ուրեմն ամուսնոյդ նախանձը, վասն զի նախանձը միայն զինքը այսպիսի վատութեան մը կրնայ մղած ըլլալ:

— Մտիկ ըրէ, Աւֆրէտ, օր մը պէտք պիտի ըլլայ որ այս սարսափելի գաղտնիքը խոստովանիմ քեզի, դոյն գիտնալու իրաւունք ունիս. ուստի այս իրիկուն պիտի ինձանս զայն: Հոգւոյս մէջ պիտի կարգապահ և կեանքէս աւելի բանի մը տէրը պիտի ըլլաս, վասն զի իմ և բոլոր ընտանիքիս պատիւը քու ձեռքդ պիտի ըլլայ մէկ պայմանաւ սակայն:

— Ըսէ, առաջուրնէ կ'ընդունիմ զայն:

— Ա'լ սիրոյդ վրայ պիտի չխօսիս ինձ, և ես կը խոստանամ որ քենէ սիրուած ըլլալս չեմ մոռնար:

Այս ըսելով ձեռքը ինձի երկնցուց: Պաշտումով խառն յարգանքով համբուրեցի զայն:

— Սա տեղ նստէ, յարեց ան, և ալ մինչև իրիկուն ասոր վրայ չխօսինք: Այսօր ի՞նչ ըրիր:

— Պզտիկ և մինակուկ տուն մը փնտռեցի որ աս զատ տանտիկին մը կարենաս ըլլալ, վասն զի պանդոկի մը մէջ չես կրնար մնալ:

— Եւ փնտռածդ գտա՞ր:

— Այո՛, Բիքիտէլիի մէջ, եթէ կ'ուզես ճաշէն ետքը զայն անգամ մը տեսնելու երթանք:

— Ուրեմն թէյի ամանդ մօտեցուր:

ձաշը լմնցածին պէս կառք նստանք և ամարանոց
գացինք:

Կատարեալ անգլիական ձևով, կանաչ փեղկերով,
ծաղկալիր պարտէզով տուն մըն էր այն և երկու դըս-
տիկոն ունէր:

Գետնայարկը հիւրերու, առաջին յարկը Բօլինի,
երկրորդը ինծի համար պատրաստել տուած էի:

Իր բնակարանը ելանք:

Նախասենեակէ, սրահէ, ննջարանէ և դահլիճէ մը
կը բաղկանար, ասկէ զատ՝ գրասենեակ մը ունէր ուր
նուագի և գծագրութեան համար ամէն պէտք եղածը
կար:

Պահարանները բացի և տեսայ որ կտաւաժառք
խօսքը բոներ էր:

— Աս ի՞նչ է, ըսաւ Բօլին:

— Երբ գիշերօթիկ դպրոց մը մտնես, պէտք է որ
ձերմակեղէններ ունենաս: Ասոնք քու անուշով Բ և Ն
նշանակուած են.

— Շնորհակալ եմ, եղբայր իմ, պատասխանեց Բօ-
լին ձեռքս սեղմելով:

Մեր բացատրութենէն ի վեր առաջին անգամն էր
որ ինծի կուտար այս անունը, բայց այս անգամ զիս
չվշտացուց:

Ննջարանը մտանք, անկողնին վրայ բոլորովին
Բարիզի ձևով երկու գլխարկ և քաշմիրէ խիստ պարզ
շալ մը կար:

— Այֆրէտ, ըսաւ կոմսուհին զանոնք տեսնելով,
պէտք է իր ձգել որ մինակս հոս մտնեմ, քանի որ ա-
սոնք պիտի գտնէի: Զե՛ս տեսներ որ կ'ամչնամ քեզ
այդքան ծանրութիւն տալուս համար...: Ասկէ զատ

չգիտեմ թէ կը վայլէ՞...:

— Ետքէն այս ամէնը ինծի կը հատուցանես, ընդ-
միջեցի ժպտելով, դասերէդ վաստկելիք ստակով. եղ-
բայր մը իր քրոջը կրնայ փոխ տալ:

— Կրնայ նաև բաշխել երբ անորմէ աւելի հա-
րուստ է, վասն զի այս պարագայիս տուողն է երջանի-
կը:

— Ո՛հ, իրաւունք ունիս... շնորհակալ եմ... սըր-
տի նուրբ զգայութիւն մը աչքէդ չվրիպիր:

Ետքը գրասենեակը անցանք:

Դաշնակին վրայ աիկին Տիւշանթի, Լապարի, տը
Բլաթասի ամենէն նոր երգերը, Պէլլէնիի, Մէյէրպէրի
և Ռօսինիի ամենէն նորելուկ եղանակները կային:

Բօլին նուագի տետր մը բացաւ և խորունկ մտա-
ծումի մը մէջ ինկաւ յանկարծ:

— Ի՞նչ ունիս, ըսի տեսնելով որ աչքերը միշտ մի-
ւնոյն երեսի վրայ յարած կը մնային և կարծես թէ
հոն ըլլալս իսկ մոռցեր էր:

— Զարմանալի բան, մրմռաց իր մտածման և մի-
անգամայն իմ հարցման պատասխանելով, հազիւ շա-
քաթ մը կայ Մ... կոմսուհին տունը սա կտորը կ'եր-
գէի: Այն ատեն ընտանիք, անուն և էութիւն մը ու-
նէի: Ութ օր անցաւ... և ասոնք ամէնն ալ կորու-
սի...:

Այս խօսքերուն վրայ գոյնը նետեց և աւելի ին-
կաւ քան թէ նստաւ թիկնաթոռի մը վրայ, և կարծես
թէ իրօք շնչասպառ պիտի մնար հոն:

Մօտեցայ իրեն, բայց աչքերը գոցեց, և իմացայ
որ իր մտածմանց մէջ կ'ուզէր մնալ. ուստի իր մօտը
նստայ և գլուխը ուսիս վրայ առնելով:

— Խեղճ քուրիկս, ըսի իրեն։

Բօլին սկսաւ լալ, այլ այս անգամ առանց ջղաձր-
գութեան և հեծելու, արցունք կը թափէր լոկեայն և
տրտում, վերջապէս այն արցունքներէն որ տեսակ մը
քաղցրութիւն ունին և զոր տեսողները պէտք չեն ար-
գիլել։

Բիւ մը ետքը քմծիծաղով մը աչքերը բանալով ը-
սաւ.

— Շնորհակալ եմ որ լալս չարգիլեցիր, ըսաւ։

— Վասնզի ա՛լ չեմ նախանձիր, պատասխանեցի։

— Ուրիշ յարկ չկա՞յ, ըսաւ ոտք ելլելով։

— Այո՛, ուրիշ մըն ալ կայ ճիշդ ասոր նման։

— Եւ ո՞վ պիտի բնակի հոն։

— Այդ բանը դուն պիտի որոշես։

— Այո՛, պէտք է կատարեալ անկեղծութեամբ ճա-
կատագրիս հրամանին հնազանդիլ։ Քանի որ աշխարհիս
առջև դուն իմ եղբայրս ես, շատ բնական է որ իմ բը-
նական տունս բնակիս, մինչդեռ անշուշտ ամենուն տա-
րօրինակ կ'երևի եթէ ուրիշ տեղ մը բնակիս։

«Այս բնակարանը քուկդ պիտի ըլլայ ուրեմն։ Հի-
մա պարտեղը իջնենք։

Պարտեղը ծաղկալից կողով մը և դալարազարդ դուռ-
դի մը կը նմանէր։

Քանի մը անգամ անոր շրջանը ըրինք բոլորչի և
աւազուտ ուղիի մը հետեւելով որ դայն կը պատէր։ Եա-
քը Բօլին դէպի անտառակը գնաց և փունջ մը քաղե-
լով.

— Տե՛ս սա խեղճ ծաղիկները, ըսաւ դէպի ինձ մօ-
տենալով, նայէ ինչպէս այս խեղճ վարդերը աշնագէմ
և գրեթէ անհոտ են։ Կարծես կը նմանին այն աքսոր-

եալներուն, որ իրենց հայրենիքին համար հալ և մաշ
կը թորմին։ Ասոնք ալ հայրենիքի գաղափարը ունի՞ն
արդեօք և թոռմելու ատեն իրենց սրտմաշուքը կ'ըզ-
գա՞ն։

— Կը սխալիս, պատասխանեցի, այս ծաղիկները
հոս բուսած են և այս օդը իրենց յարմար մթնոլորտն
է, ատոնք մշուշի զաւակներ են և չէ թէ ցօղի, աւելի
ջերմ արևի մը ներքև կ'այրին կը մըրկին։ Այլուր,
խարտեաշ մագերու զարդին և հիւսիսի աղջիկներուն
գեղնորակ գոյնին համաձայնելու համար ստեղծուած են։

«Մինչդեռ քեզ և քու ծեաթոյր գեսակիդ այն կը-
րակի գոյն վարդերը կը վայելեն որ Սպանիոյ մէջ կը
ծլին ու կը ծաղկին։ Երբ ուզես, երթանք ու քաղենք
անոնցմէ ալ։

Բօլին ժպտեցաւ վշտագին։

— Այո՛, աւիլցուց, Սպանիա... Հէլլէտիա... Ի-
տալիա... ամէն տեղ երթանք բացի Ֆրանսայէ։

Եւ խօսքը առանց աւելի երկարելու, քայլերը շա-
րունակեց ճամբուն վրայ թերթ թերթ վարդեր փեթ-
տելով մեքենայօրէն։

— Ա՛լ հոն դառնալու յոյսը յաւիտենապէս և լիո-
վին կորուսած է, ըսի։

— Միթէ մեռած չե՞մ համարուիր։

— Բայց եթէ անունդ փոխես...

— Դէմքս ալ փոխել հարկ կ'ըլլայ։

— Այդ գաղտնիքը շա՞տ սոսկալի է ուրեմն։

— Երկու դէմքով միտալ մըն է այն, որուն մէկ
կողմը թոյն և միւս կողմը կառափնատ մը կայ։ Մտիկ
ըրէ՛, ամէն բան պիտի պատմեմ քեզ. պէտք է որ գիտ-
նաս և աւելի աղէկ է չուտով գիտնալը։ Բայց նախ ըսէ

ինծի թէ նախախնամութեան ո՞ր հրաշքը զիս գտնելու առաջնորդեց քեզ:

Բազմոցի մը վրայ նստանք շքեղ նոճիի մը ներքեւ, որ իր տերեւէ վրանովը պարտէզին մէկ մասը կը ծածկէր ու պատմութիւնս սկսայ թրուվիլ հասնելէս:

Ամէն բան պատմեցի:

Մերիկէն բռնուիլս, ծովեզերք մղուիլս, ապաւէն մը փնտռելու ատեն վանքին աւերակներուն մէջ մըտնելս, քունիս մէջ դրան մը գոցուելու ձայնէն արթննալով գետնափորէն մարդու մը ելլելը տեսնելս. հասկցուցի թէ ի՞նչպէս այն մարդը գերեզմանի մը տակ բան մը պահեր էր և թէ ինչպէս այն ատենէն ի վեր կասկածը զիս պատելով ուզեր էի այս գաղտնիքին թափանցել:

Նոքր ի Տիվ ըրած ճամբորդութիւնս ըսի, հոն առած ցաւալի լուրս, զինքը վերջին անգամ մըն ալ տեսնելու յուսահատ որոշումս, պատանքին տակ ուրիշ կին մը տեսնելով զգացած զարմանքս և հրճուանքս:

Ի վերջոյ գիշերային արշաւանքս, դամբանին տակի բանալին, գետնափորը մտնելս և զինքը գտնելով ունեցած երանութիւնս. այս ամէնը պատմեցի իրեն հոգիի այն ցոյցերով որ առանց սիրոյ անունը տալու մեր ամէն խօսքերու մէջ զգալի կ'ընեն զայն:

Խօսած ատենս երջանիկ ու վարձատրուած կը ըզգայի ինքզինքս, վասն զի կը տեսնէի որ այս սիրալի պատմութիւնս զինքը իմ այլայլութեամբ կ'ողողէր և խօսքերէս մէկ քանին մինչև իր սրտին խորը կ'իջնէին:

Երբ խօսքս լմնցուցի, ձեռքս բռնելով իրեններուն մէջ սեխմեց անմոռունջ, պահ մը հրեշտակային երախտադիտութեան նշանով մը երեսս նայեցաւ և վերջա-

պէս լռութիւնը խզելով.

— Երգում ըրէ՛, ըսաւ, երգում ըրէ ունեցած ամենէն նուիրական առարկայիդ վրայ որ ըսելիքս աշխարհի մէջ ո՛րքէ մէկու մը պիտի չյայտնես, գոնէ մինչև որ ես, մայրս և կոմսը մեռնինք:

Երբ պատուոյս վրայ երգում ըրի. — Մտիկ ըրէ՛, ըսաւ ան:

2.

Ընտանիքս կը ճանչնամ, ուստի ո՛վ ըլլալը ըսելու հարկ չկայ. մօրմէս և քանի մը հեռաւոր ազգականներէ կը բաղկանար ան: Սակաւ ինչ հարստութիւն ունէի:

— Աւա՛ղ, այո, ընդմիջեցի, և երանի թէ այդ հարստութիւնը չունենայիր:

— Հայրս, շարունակեց Բօլին առանց իմ միջարկութեան առիթ տուող զգացման ուշադիր երեւելու, մեռնելու ատեն քառասուն հազար Ֆրանք եկամուտ թողեր էր. և միակ աղջիկն ալ ես ըլլալուն համար ասիկա բաւական հարստութիւն մըն էր: Ուստի հարուստ ժառանգորդի մը անունով մտայ ընկերութեան մէջ:

— Չքնաղ գեղեցկութիւնդ և կատարեալ կրթութիւնդ կը մոռնաս, ըսի:

— Բայց եթէ այդպէս միշտ խօսքս ընդմիջես, չեմ կրնար շարունակել, ըսաւ Բօլին ծիծաղելով:

— Ո՛հ, վասն զի ընկերութեան մէջ ըրած տպաւորութիւնդ դուն ինծի պէս չես կրնար ըսել: Վասն զի պատմութեանդ այս մասը կարելի է ես քեզմէ աւելի աղէկ գիտեմ, որովհետեւ յանգէտս ամէն հանդէսներու թագուհին էիր, թագուհի՛ որուն թագը ուրիշներու մեծարանքն էր և զոր դուն միայն չէիր տեսներ:

«Նւ ահա այն ատեն տեսայ զքեզ առաջին անգամ 9էլ... իշխանուհիին տունը: Այն իրիկունը Բարիզի ա-

մենէն նշանաւոր և տաղանդաւոր մարդիկը հոն՝ Միլանի այն աղուոր աքսորեալի տունը կը գտնուէին:

«Երգ երգուեցաւ և սրահին բոլոր նուագագէտները դաշնակին մօտեցան կարգով:

«Նախ նուագը որչափ որ արուեստ և երգը որքան որ մեթոտ ունի միանալով մոգեցին երաժշտութեան սիրահարներու այս ակումբը որ կ'սքանչանար ընկերութեան մէջ տեսնելով այն կատարեալ ճարտարութիւնը որ թատրոնի մէջ կը փնտռուի և որ այնքան հազուագիւտ է, ետքէն մէկը քու խօսքդ ըրաւ և անունդ արտասանեց. ո՛հ, ինչո՞ւ համար առաջին անգամ զայն լսելուս սիրտս բաբախեց այնքան ուժգնակի:

«Իշխանուհին ոտք ելաւ և ձեռքը բռնելով դրեթե ողջակէզի նման քեզ այն ներդաշնակութեան խորանին առջև տարաւ. ըսէ նաեւ թէ ինչո՞ւ արդեօք զքեզ այնքան չփոթուն տեսած ատեն վախ մը անցաւ սրտէս իբր թէ քոյրս ըլլայիր դուն որ հազիւ քառորդէ մը կը ճանչնայի:

«Ո՛հ, կարելի է քենէ աւելի կը դողայի և հարկաւ քու մտքէդ չէր անցներ բնաւ որ այս ամբոխին մէջ քու սիրտդ եղբայր մը ունէր որ քու վախով ինքն ալ կը վախնար և յաղթանակով ալ պիտի գինովնար:

«Նախ ժպիտ մը սահեցաւ շուրթներուդ վրայ, ձայնիդ առաջին հնչիւնները երկչոտ և դողդոջուն կերպով մը լսուեցան, բայց չուտ մը նօթաները յստակ և երեւուն սլացան. նայուածքդ երկրիս վրայէն երկինք ուղղուեցաւ:

«Զքեզ պաշարող ամբոխը ա՛լ չէիր տեսներ և միտքըդ այնչափ անորմէ վեր կը սաւառնէր որ չեմ գիտեր թէ ծափահարութիւնները լսեցի՞ր թէ ոչ:

«Երգածդ Պէլէնիի ներդաշնակ և պարզ այլ արտասուլից երգերէն մէկն էր, ինչպէս որ ինքը միայն գիտէր յօրինել:

«Ես չծափահարեցի այլ լացի:

«Ընդհանուր շնորհաւորութեանց մէջ զքեզ տեղդ տարին, մինակ ես մօտենալու չէի համարձակեր, բայց այնպիսի տեղ մը կեցայ ուրկէ զքեզ կը տեսնէի անդու:

«Երեկոյեան հանդէսը իր ընթացքը շարունակեց. և նուազը անոր մեծարանքը կ'ընէր հմայուած ունկընդիրներուն վրայ իր երփներանգ և թռթռակ թևերը թռթռելով:

Ես բան մը չէի լսեր. դաշնակէն հեռանալէդ ի վեր բոլոր զգայարանքներս ի մի կեդրոնացած էին, քեզ կը նայէի: Այս երեկոյթը միտքդ է:

— Այո՛, կարծեմ կը յիշեմ, ըսաւ Բօլին:

— Ասկէ ետքը, շարունակեցի առանց մտածելու որ անոր պատմութիւնը կ'ընդմիջէի անկէ ետքը անգամ մը նորէն լսեցի ո՛չ թէ նոյն եղանակը, այլ երգը որ շատ ժողովրդային է:

«Սիկելիա կը գտնուէի, իրիկուն մըն էր այն օրերուն, զորս Աստուած միայն իտալիոյ և Յունաստանի համար ստեղծած է:

«Արեւ մարը մտնելու վրայ էր նախկին Ակրիճէնթէի ետին: Ճամբու մը յետակողմը նստած էի. ձախ կողմս վերջալոյսին մէջ կ'երևէր ծովափը բոլոր աւերակներով ծածկուած՝ որոնց մէջ միայն անոր երեք տաճարները կանգուն կը մնան:

«Ծովեզերքէն անդին արծաթէ հայելիի մը նսան ծովը կը տեսնուէր հարթ ու խաղաղիկ, և աջ կողմս

քաղաքը ոսկիէ յատակի մը վրայ, նման Թլօրէնտեան վաղեմի պատկերի մը, որ Կատտի հեղինակութիւնը կը համարուէր:

«Առջիս, աղբիւրէն դարձող նորատի աղջիկ մը ունէի, որ գլխին վրայ հնօրեայ երկայն և շնորհաձեւ սափորներէն մէկը դրած էր. երգելով կ'անցնէր և ըսածը նոյն երգն էր:

«Ո՛հ, գիտնայիր թէ ինչ տպաւորութիւն ըրաւ վրաս անիկա: Աչքերս գոցեցի և գլուխս ձեռքերուս մէջ առնելով ծով, քաղաք, տաճար տեսութենէս կորսնցուցի, նոյն իսկ մոռցայ յոյն պատանուին, որ դիցուհիի մը նման զիս երեք տարուան միջոց մը ետ դարձուցեր և Պէլ իշխանուհիին սրահը փոխադրեր էր...:

«Նորէն աչքիս առջև եկար, ձայնդ կրկին լսեցի, զմայլումով նայեցայ քեզ, ետքը յանկարծ խորունկ վիշտ մը համակեց հոգիս. վասն զի ա՛յլ չէիր այնքան սիրած պատանուիս որ Բօլին տը Մէօյլէն կը կոչուէր այլ Հօրաս տը Պէօցվալ կոմսուհին եղած էիր արդէն: Աւա՛ղ...:

— Ա՛հ, այո՛, աւա՛ղ, մրմռաց Բօլին:

Պահ մը երկուքս ալ լռեցինք: Նախ Բօլին ուշաբերեցաւ:

— Այո՛, ատիկա իմ կեանքիս գեղեցիկ ու երջանիկ ժամանակը եղաւ, շարունակեց: Ո՛հ, նորատի աղջիկները իրենց երանութեան արժէքը չեն գիտեր: Ձեռքեր որ դժբախտութիւնը գիրենք պատող սուրբ քօղին չհամարձակիր դպչիլ, քօղ՝ որմէ ամուսին մը կուգայ կը մերկացնէ գիրենք:

«Այո՛, երեք տարի երջանիկ եղայ, երեք տարուան մէջ իմ դեռահաս տարիներու փայլուն արեւը հա-

զիւ թէ օր մը նսեմացաւ, և այն անմեղ յուզմունքէն մին զոր պատանուէիք սէր կը կարծեն, անկէ անցաւ ամպի մը նման:

Ամառը մեր դղեակը կ'երթայինք ի Մէօյլէն և ձըմեռը Բարիզ կը վերադառնայինք: Տաք եղանակը զիւղական օօներու մէջ կ'անցնէր և ձմեռը հազիւ թէ քաղաքի զուարճութեանց կը բաւէր:

Մտքէս չէր անցներ որ ասանկ խաղաղ և պայծառ կեանք մը կրնար մթադնիլ: Զուարթ և վստահ կը մեծնայի:

Այսպէսով 1830ի աշունը գտանք: Գիւղի դրացի ունէինք տիկին տը Լիւսիէնը, որու ամուսինը հօրս մեծ բարեկամը եղած էր:

Իրիկուն մը ասիկա, մայրս և զիս երկրորդ օրը իրենց դղեակը երթալու հրաւիրեց ըսելով որ իր ամուսինը, որդին և քանի մը բարիղեան երիտասարդներ հոն ժողվուած էին վարազ որսալու համար և չքեղ սեզան մը այս նոր Մէլէակրի յաղթանակը պիտի տօնէր:

Եր հրաւէրը ընդունելով գացինք:

Մեր հասած ատենը որսորդները արդէն մեկնած էին, բայց պարտէզին բոլորտիքը պատ քաշուած ըլլալուն համար զանոնք դիւրաւ կրնայինք գտնել, ասկէ զատ՝ հարկաւ մերթ ընդ մերթ փողին ձայնը պիտի լընայէր, և անոր ուղղութիւնը բռնելով որսի բոլոր հաճոյքը կրնայինք վայելել առանց յոգնութեան մասնակից ըլլալու:

«Պ. Լիւսիէն տունը մնացեր էր. մեզի, իր կնոջ ու աղջկանը ընկերանալու համար՝ մինչդեռ իր որդին Բօլ որսորդութեան ուղղութեան հոգը պիտի տանէր:

«Կէս օրին փողին ձայնը մօտեցաւ զգալի կերպով

և շատ անգամ վրայ վրայի միւսնոյն եղանակը լսեցինք. Պ. տը Լիւսիէն ըսաւ թէ երէին մէջտեղ ելլելը կը նշանակէր, թէ վարազը յոգնելու վրայ էր և եթէ ա'լ ձի հեծնելու ատենն էր:

Այս միջոցին որսորդներէն մէկը արշաւակի կը հասնի Բօլինի կողմէ մեզ իմաց տալու համար որ վարազը ի մօտոյ չունեցրուն հետ պիտի բռնուէր անպատճառ:

«Ուստի Պ. Լիւսիէն քարապինա մը առաւ, ձիուն թամբէն կախեց և երեքնիս ալ ձի հեծանք ու գացինք: Իսկ տիկին Լիւսիէն և մայրս քէօչկ մը գացին հետիոտըն, որու բոլորտիքը որսորդութիւնը տեղի կ'ունենար:

«Շուտ մը որսորդներուն քով հասանք, և նախ որքան որ այս դէպքին մասնակցելու զգուսնք մը կ'ըզգայի, բայց չեփորներու ձայնը, արշաւանքին արագութիւնը, չունեցող հաշիւը, խաղերու աղմուկը մեզի ալ փոխանցուեցան, և Լիւսիի հետ կէս մը ծիծաղուն, կէս մը դողալով՝ ամենէն վարպետ հեծեալներու նման սկսանք արշաւել:

«Երկու երեք անգամ վարազին ծառուղիներէն անցնիլը տեսանք, և ամէն անգամուն չունեքը աւելի մօտէն իրեն կը հետևէին: Ի վերջոյ դնաց ստուար կաղնիի մը կռթնեցաւ և ետ դառնալով չունեցող երամին դէմ դնելու պատրաստուեցաւ:

«Բաց տեղ մը կ'ըլլար ասիկա և հետևաբար տիկին Լիւսիէն և մայրս գործին վախճանէն բան մը պիտի չկորսնցնէին:

«Որսորդները կռիւին տեղի ունեցած վայրէն քահասուն յիսուն քայլ անդին չըջան մը կը կազմէին:

Շունները երկար հալածումէ գրգռուած խմբովին ինկած էին վարազին վրայ, որ անոնց պիտակաւոր և շարժուն երամին տակ գրեթէ աներեւոյթ կ'ըլլար: Երբեմն երբեմն, շուններէն մէկը գետնէն ութը տասը ոտք վեր կը նետուէր և ճչելով կ'իյնար արիւնաթաթաւ, ու թէև վիրաւոր՝ նորէն իր թշնամիին վրայ կը յարձակէր երամին մէջ խառնուելով: Կռիւր հազիւ քառորդ մը տեւեց, և արդէն տաս տասերկուքէ աւելի շուններ մահաացու վիճակի մէջ էին:

Այս արիւնալի և անգութ տեսարանը ինծի համար տանջանք մը կը դառնար և կ'երևի թէ միւս հանդիսականներու վրայ ալ նոյն տպաւորութիւնը կ'ընէր. վասն զի տիկին Լիւսիէնի ձայնը լսեցի որ կ'ըսէր.

«— Բաւական է ա՛լ, բաւական, Բօլ, կ'աղաչեմ:

«Բօլ խսկոյն ձիէն վար իջաւ, քարապինա ի ձեռին դէպի վարազը քանի մը քայլ առաւ և շուններուն մէջտեղէն նշան առնելով կրակ ըրաւ:

«Նոյն վայրկեանին, վասն զի այս ըսածս փայլակի արագութեամբ եղաւ, շուններու երամը ցրուեցաւ և վիրաւոր վարազը անոր մէջէն սարդելով մինչև Տիկին Լիւսիէնի ձայն մը ձգելը՝ Բօլին վրայ հասաւ, Բօլ տապաստ գետին ինկաւ. և կատաղի գազանը ընթացքը շարունակելու տեղ իր նոր թշնամիին վրայ կանգ առաւ մոլեգին:

«Սոսկալի լուսթիւն մը տիրեց այն ատեն, Տիկին Լիւսիէն մեռելի պէս գունատ, ձեռքերը իր որդւոյն երկընցուցած խօսելու կ'աշխատէր և գրեթէ անորոշ ձայնով մը կը մրմռար.

«— Ազատեցէք զանիկա, ազատեցէք:

«Պ. Լիւսիէն, որ մինակ զինեալն էր մէջերնիս,

զէնքը առաւ և ուզեց գազանին նշան առնել, բայց Բօլ անոր տակը կը գտնուէր և գնդակին ամենափոքր խտորումով հայրը իր որդին կրնար սպաննել:

«Խեղճին վրայ ջղային դող մը եկաւ, իր անկարողութիւնը զգաց և զինաթափ դէպի Բօլ վազեց պոռաւով:

«— Օգնութիւն, օգնութիւն:

«Միւս որսորդները իրեն հետեցան:

«Բայց նոյն միջոցին երիտասարդ մը ձիէն վար նետուեցաւ, զէնքին վրայ ցատկեց և հրամայական ազդու ձայնով.

«— Բացուեցէ՛ք, պոռաց:

«Որսորդները տեղի տուին ձամբայ տալու համար մահատու գնդակներուն, որ իրենցմէ առաջ պիտի հասնէին:

«Բոլոր այս պատմածս մէկ վայրկեանի մէջ տեղի ունեցեր էր:

«Խսկոյն ամենուն նայուածքը որսորդին և իր ընտրած սոսկալի նպատակին վրայ դարձաւ. բայց ինքը այնպէս խաղաղ և հանդարտ էր որ կարծես թէ ըրածը սոսկ փորձ մըն էր:

«Իր զէնքին լայն փողը գետնէն բարձրացաւ մեղմիկ, ետքը մինչև բարձրութիւն մը հասած ատեն զէնքըն ու որսորդը քարի պէս անշարժ մնացին. հրացանը գոռաց և վարազը մահացու կերպով խոցուած երկու երեք քայլ հեռուն թաւալեցաւ:

«Բօլ իր ախոյեանէն աղատելով որսի դանակը ձեռքը մէկ ծունկի վրայ ելաւ կեցաւ, բայց ա՛լ անօգուտ էր վասն զի գնդակը շատ վարպետ ձեռքէ մը ուղղուած էր մահացու չըլլալու համար:

«Տիկին Լիւսիէն ձայն մը ձգեց և մարեցաւ Լիւսի իր ձիուն վրայ դալկացաւ և վար պիտի իյնար եթէ շուներուն պահապաններէն մէկը զինքը չբռնէր, ես իմինէս վար ցատկեցի և Տիկին Լիւսիէնի քով վաղեցի։

«Իսկ որսորդները ամենքն ալ Բօլի և մեռած վարազին բոլորտիքը ժողովուած էին բացի զայն սպաննողէն որ մահու գնդակը զրկելէն ետքը «քարապինա»ն ծառի մը կրթնցուց հանդարտիկ։

«Տիկին Լիւսիէն իր ամուսնոյն և որդւոյն բազում տներուն մէջ աչքերը բացաւ, այս պատմածս անանկ շուտով եղած էր որ Բօլ հազիւ ազդրին վրայ թեթեւ վէրք մը առած էր։

«Առաջին այլայլութիւնը անցնելէ ետքը Տիկին Լիւսիէն բոլորտիքը նայեցաւ որպէս զի իր որդին ազատող որսորդը գտնելով մայրական երախտագիտութիւնը յայտնէ անոր։

«Պ. Լիւսիէն միտքը իմացաւ և անոր մօտ բերաւ զայն. Տիկին Լիւսիէն անոր ձեռքը բռնեց չնորհակալ ըլլալու, բայց սկսաւ լալ և հազիւ սա խօսքերը կըրցաւ արտաբերել. — Ո՛հ, Պ. տը Պէօցվալ։

— Ի՞նչ, ա՛ն էր, գոչեցի։

— Այո՛, անիկա էր. այսպէս առաջին անգամ ամբողջ ընտանիքի մը երախտագիտութեամբ պաշարուած և այս տեսարանէն, որուն ինքը զիւցաղնը եղած էր՝ զգացած այլայլութեանս կախարդանքին մէջ տեսայ զինքը։ Դեղնած երիտասարդ մըն էր, աւելի կարճ քան թէ բարձրահասակ, սեւ աչքերով ու սեւ մազերով, առաջին տեսութեամբ հապիւ 20 տարեկան կ'երեւար, բայց աւելի ուշով զիտելով քանի մը բութեր կը տեսնուէին, որ աչքերուն քովէն սկսելով քունքերուն վրայ կը լայն-

նային, մինչդեռ աննշմարելի ծալք մըն ալ ճակտին մէջ տեղէն անցնելով մտքին կամ սրտին խորը սեւ մտածուն մի սովորական ներկայութիւնը կը յայտնէր. տօգոյն ու բարակ շուրթներ, գեղեցիկ ակռաներ ու կնոջական ձեռքեր կ'ամբողջացնէին այս մարդուն տեսքը, որ առաջին անգամ ինձ աւելի հակակրօթիւն քան համակրութիւն ազդեց, այնքան ընդհանուր եռանդին մէջ պառ էր այս մարդուն զէմքը որմէ մայր մը իր որդին ազատած ըլլալուն համար շնորհակալ կ'ըլլար։

«Որսորդութիւնը լմնցած էր. զղեակ դարձանք. սըրահը մտնելու ատեն Հորաս տը Պէօցվալ կոմսը ներուժ խնդրեց որ ա՛լ մեզի հետ չէր կրնար մնալ, որովհետեւ Բարիզ ուրիշ ձաշի գտնուելու խօսք տուած էր։

Իրեն զիտողութիւն ըրին որ չորս ժամու մէջ 15 մղօն ճամբայ պէտք էր ընել ժամանակին հասնելու համար. կոմսը պատասխան տուաւ ժպտելով՝ որ ձին իր ծառայութեան ներքեւ այս տեսակ արշաւանքներու վարժ էր ու իր սպասաւորին հրամայեց որ զայն բերէ։

«Այս սպասաւորը Մալայեցի մըն էր զոր կոմսը բերած էր Հնդկաստանէն ուր բաւական մեծկակ ժառանգութիւն մը առնելու գացեր էր ժամանակաւ։ Թէև երեք տարիէ ի վեր Ֆրանսա կը գտնուէր, բայց իր բնիկ հազուադէպ կը կրէր տակաւին և միայն իր մայրենի լեզուն կը խօսէր, որմէ կոմսն ալ քանի մը բառ լմանալուն իր միտքը կրնար հասկցնել։

Այս մարդը հրաշալի փութով մը հնազանդեցաւ և քիչ մը ետքը սրահին պատուհաններէն տեսան երկու ձիերը, որոնց ցեղին ազնուութեանը վրայ բոլոր պարունները ձայներնին բարձրացուցին, և իրօք որքան որ կըցայ դատել, երկու հիանալի կենդանիներ էին զորս-

Քօնտէի իշխանը գնել ուզեր էր, բայց Հորաս կոմսը նորին արքայական բարձրութեան տուած գինը կրկնապատկելով ինքը առեր էր:

«Ամենքնիս ալ մինչև արտաքին սանդուխը կոմսին ընկերացանք: Տիկին Լիւսիէն կարծես թէ առիթ չէր ունեցեր իր բոլոր երախտագիտութիւնը յայտնելու աւսոր և ձեռքերը սեղմելով կ'աղաչէր որ նորէն գայ: Կոմսը խոստացաւ գալու արագ նայուածք մը նետելով՝ որ փայլակի մը պէս աչքերս գետին խոնարհեցնելու ստիպեց զիս: Վասն զի չեմ գիտեր թէ ինչո՞ւ կարծեցի որ ինձ ուղղուած էր այն:

Երբ գլուխս վեր ըրի կրկին, կոմսը ձիուն վրայ էր ուրկէ տիկին Լիւսիէնի առջև վերջին անգամ մըն ալ խոնարհեցաւ, մեզ ընդհանուր բարև մը տուաւ, ձեռքով բարեկամական նշան մը ըրաւ Բօլի, և ձիուն սանձը թողով քանի մը ըրաւէն ճամբուն անկիւնը աներեւոյթ եղաւ:

«Ամենքնիս ալ լռելեայն իրարու երես նայելով նոյն տեղը մնացեր էինք, վասն զի տարօրինակ բան մը կար այս մարդուն վրայ որ ուշադրութիւն կը գրաւէր:

«Կը տեսնէիր անոր վրայ այն զօրաւոր կազմուածներէն մէկը, որ կարծես թէ բնութիւնը մտային հաճոյքով մը զայն պարունակելու անկարող և խիստ տկար մարմնոյ մը մէջ կը տեղաւորէ: Կոմսը հակապատկերներով շաղուած մարդ մը կ'երևէր:

«Զինքը չճանչցողներու համար գործարանային հիւանդութեամբ բռնուած մարդու մը տկար և հիւանդոտ երևոյթը ունէր, իսկ իր բարեկամներուն և ընկերներուն համար՝ ամէն յոգնութեանց դիմացող, յուզմունքներու յաղթող և ամէն պէտքերը նուաճող երկա-

թէ մարդ մըն էր:

«Բօլ կը պատմէր որ ամբողջ գիշերները թուղթ խաղալով կամ սեղանի տակ անցնելէ ետքը իր ընկերներու քնացած ատեն ինքը առանց ժամ մը քնանալու որսորդութեան կամ ձիարչաւի մը կ'երթար նոր ընկերներու հետ՝ որոնցմէ դարձեալ կը բաժնուէր նոյնպէս, և իր յոգնութիւնը ուրիշ կերպով յայտնի չէր ընել բայց եթէ աւելի մեծ դեղնութեամբ և չոր հագով մը, որ թէև իրեն սովորական, բայց այս պարագաներու մէջ աւելի յաճախ կը բռնէր:

«Չեմ գիտեր թէ ինչո՞ւ բոլոր այս մանրամասն պարագաները անհատնում հետաքրքրութեամբ մը մտիկ ըրի, անշուշտ անոր վրայ պատմուած ամէն բաներուն ըրած մտադրութեանս պատճառը, կոմսին ցուցուցած պաղարիւնութիւնը և քիչ մը առաջ զգացած սիրախաղս էր:

«Ասկէ զատ՝ քանի որ գացողը այնքան անհուն տպաւորութիւն մը ըրած էր զղեակին բնակիչներուն վրայ, ամենէն վարպետ հաշուագէտը այս յանկարծական երթէն լաւագոյն բան մը չէր կրնար հնարել որով զղեակը գրեթէ պարապ կը մնար:

«Մեզ ծանուցին թէ ճաշը պատրաստ էր:

«Քիչ մը ատեն ընդհատուած խօսակցութիւնը սեղանին վերջը նոր տաքութեամբ մը սկսաւ, և նաեւ բոլոր կէս օրէ ետքը՝ կոմսը եղաւ անոր առարկայ: Այն տեսն այս մէկուն վրայ եղած յարատեւ խօսակցութիւնը ոմանց անհաճոյ երևելէն ըսեմ կամ թէ իրօք կոմսին տրուած յատկութիւններէն շատերուն երկբայելի ըլլալէն, թեթեւ վէճ մը ծագեցաւ անոր տարօրինակ կեանքին, հարստութեանը՝ որու աղբիւրը անձանոթ էր,

և քաջասրտութեանը վրայ՝ զոր սեղանակիցներէն մէկը սուր և ատրճանակ խաղցնելու մէջ անոր ունեցած յաջողութեանը կուտար:

«Բօլ, այն ատեն, բնականօրէն իր կեանքը ազատողին պաշտպան կանգնեցաւ ըսելով թէ Հորաս կոմսին վարած կեանքը ամէն նորասէր մարդերու վարած կեանքն էր, թէ անոր հարստութիւնը առաջ կուգար ժառանգութենէն իր մօրը քեռիներէն մէկուն որ տասնըհինգ տարի Հնդկաստան բնակեր էր: Իսկ քաջաբնուութեանը գալով, ըստ իր կարծեաց ամենէն աներկ-բայելի բանն էր, վասն զի ոչ միայն մենամարտներու մէջ՝ որոնցմէ գրեթէ միշտ ողջ առողջ ելեր էր, ապացոյցներ տուեր էր, այլ նաև ուրիշ պարագաներու մէջ ալ, և սկսաւ շատ մը բաներ պատմել՝ որոնցմէ մէկը մանաւանդ մտքիս մէջ խորունկ տպաւորուեցաւ:

«Հորաս կոմսը Կօտ հասած ատեն՝ իր քեռին մեռած գտաւ, բայց ի նպաստ իրեն կտակ մը եղած ըլլալուն, իր իրաւունքին դիմադրութիւն մը ընող չեղաւ, թէեւ մեռնողին ազգական երկու անգլիացի երիտասարդներ նոյն աստիճանի ժառանգորդ կը գտնուէին (վասն զի կոմսին մայրը անգլուհի էր), ուստի իր պահանջած ժառանգութիւնը ձեռք ձգեց:

Ասկէ զատ, երկու Անգլիացիները հարուստ, երկուքն ալ Պոմպէյի բրիտանական բանակին մէջ աստիճան ունէին: Ուստի իրենց մօրը քեռորդին եթէ ոչ սիրով գէթ քաղաքավարութեամբ ընդունեցին. և անոր Ֆրանսա դառնալէն առաջ իրենց՝ բանակին պաշտօնակից ընկերներով «Երթաս բարով»ի ճաշ մը տուին զոր Հորաս կոմսը ընդունեց:

«Այս թուականիս՝ կոմսը չորս տարեկան աւելի

պզտիկ էր և հազիւ տասնեութ տարու կ'երեւէր, թէեւ իրօք քսան և հինգնոց էր: Իր վայելուչ հասակը, դեղնած գոյնը և ձեռքերուն սպիտակութիւնը ծպտեալ կընոյ մը երևոյթը կուտային իրեն:

«Անգլիացի պաշտօնակալներն ալ իրենց հիւրին աւրիտութիւնը երևոյթէն դատեցին, միւս կողմէ կոմսն ալ իր ըրած տպաւորութիւնը շուտով զգաց իրեն յատուկ եղող դատումի արագութեամբ, և իր հիւրընկալներուն հեղինակից դիտաւորութեանը վրայ ապահով զգուշութիւնը ձեռքէ չթողուց, միտքը դնելով որ Պոմպէյէ չհեռանայ առանց իր անցքին մէկ յիշատակը հոն ձգելու:

«Սեղան նստելու ատեն, երիտասարդ պաշտօնակալները հարցուցին իրենց ազգականին թէ անգլիներէն կը հասկնա՞ր թէ չէ:

«Կոմսը թէպէտ այս լեզուն մերինին պէս քաջ գիտէր, բայց համեստօրէն պատասխանեց թէ բառ մը չէր հասկնար և խնդրեց որ ֆրանսերէն խօսին, երբ ուզէին որ ան ալ խօսակցութեան մասնակից ըլլայ:

«Այս յայտարարութիւնը սեղանակիցներուն մեծ ազատութիւն տուաւ, և առաջին սպասին կոմսը նշմարեց որ յարատեւ երգիծանքի մը առարկայ եղեր էր:

«Ասով մէկտեղ ժպտաշուրթն և զուարթ աչքերով ամէն լսածները կուլ տուաւ, միայն թէ այտերը աւելի դեղնեցան և երեք անգամ իր ակռաները բերանը տաքած բաժակին եղերքը փչրեցին:

«Սեղանին վերջը Ֆրանսայի մէջ ի՞նչ տեսակներէ կ'որսար և ի՞նչ կերպով որսորդութիւն կ'ընէր:

«Կոմսը իր դերը մինչև վերջը խաղալ որոշելով՝ պատասխան տուաւ թէ մերթ դաշտի մէջ ճագար ու կաքաւ և մերթ անտառի մէջ աղուէս և եղջերու կ'որս-

սար, առաջինը բարակով և երկրորդը ծիծաղելով, ճագար և եղջերու, լա՛ւ, մենք հոս վագր կ'որսանք:

«— Եւ ի՞նչ կերպով, հարցուց կոմսը կատարեալ միաբանութեամբ:

«— Ի՞նչ կերպով, պատասխանեց միւսը, փիղերու վրայ հեծած և գերիներու ընկերութեամբ, որոնցմէ ու մանք կացիներով և նիզակներով գինուած անասունը կը զիմաւորեն, մինչդեռ միւսները մեր հրազէնները կը լեցնեն և մենք կը զարնենք:

«— Պատուական զուարճութիւն մը պէտք է ըլլայ ատիկա, վրայ բերաւ կոմսը:

«— Գէշն ան է որ այդպէս շուտ կը մեկնիք, իմ սիրելի մօրքերորդիս... եթէ ոչ այդ հաճոյքը կրնայինք զեղ տալ:

«— Իրա՞ւ, ըսաւ կոմսը. ատանկ առիթ մը կորսնցնելու սրտանց կը ցաւ իմ, և եթէ գիտնամ որ շատ պիտի չուշանայ ան, կ'սպասեմ:

«— Բայց, յարեց առաջինը, ահա առիթը շատ յարմար կը պատահի, ասկէ ճիշտ երեք մղոն հեռու լեռներուն մէջէն անցնելով Մուրաթի կողմը գացող ճահիճի մը մէջ՝ վագր մը կայ եղեր իր ձագերովը: Այս բանը Հնդկներէ իմացանք, որոնցմէ ոչխարներ գողցեր էր, և կ'ուզէինք սպասել որ ձագերը աւելի մեծնան օրինաւոր որսորդութիւն մը ընելու համար, բայց որովհետեւ ասով ձեզի հաճելի ըլլալու աղէկ առիթ մը կ'ուսենանք, արշաւանքը տասնըհինգ օրի չափ կը յառաջացնենք:

«— Շատ շնորհապարտ եմ, պատասխան տուաւ

կոմսը խոնարհելով, բայց իրօք վագրը կարծուած տեղըն է:

«— Տարակոյս չկայ:

«— Ու իր որջին ո՛ւր ըլլալը յայտնի՞ է ճշդիւ:

«— Ատիկա գիւրին է տեսնել ճահիճին վրայ բարձրացող ժայռի մը վրայէն: Վագրին անցած ճամբաները որոնք ամէնքն ալ աստղի մը ճառագայթներուն նման զէպի կեդրոն մը կ'ուղղուին, որոշ են կոտորուած եղէգներու մէջ:

«— Լա՛ւ ուրեմն, ըսաւ կոմսը իր բաժակը լեցնելով և մէկու մը կենաց առաջարկելու պէս ոտք ելլելով, — խմենք այն մարդուն կենացը՝ որ կ'երթայ նոյն իսկ իր եղէգներուն մէջ վագրը իր երկու կորիւններուն մէջ տեղ սպաննելու, հետիտն և միայն այս դաշոյնով զինուած:

«Այս խօսքերուն վրայ գերիի մը մէջքէն մալայա-կան դաշոյն մը առնելով սեղանին վրայ դրաւ:

«— Խե՞նթ էք, սեղանակիցներէն մէկը:

«— Ո՛չ, պարոններ, խենթ չեմ, և ասոր ապացոյցը այն է որ առաջարկութիւնս կը կրկնեմ: Լաւ ու չաղրութիւն ըրէք ուրեմն, որպէս զի զայն ընդունողը իր բաժակը պարպելու ատեն ի՞նչ բանի յանձնառու ըլլալը գիտնայ. կ'առաջարկեմ խմել այն մարդուն կենացը որ կ'երթայ եղէգներուն մէջ վագրը իր կորիւններով կ'սպաննէ միայն այս դաշոյնով զինուած:

«Վայրկեան մը լուռութիւն տիրեց, և այս միջոցին կոմսը փոփոխակի ամենուն աչքերը քննեց պատասխան մը առնելու համար, բայց ամենուն նայուածքը ետին խոնարհեցաւ:

«— Ոչ ոք պատասխան կուտայ, յարեց ժպտելով,

և ո՛չ մէկը առաջարկութիւնս կ'ընդունի... մէկը զիս
զոհ ընելու արիութիւնը չունի... Է՛հ, ուրեմն ես և
երթամ... և եթէ խօսքս չբռնեմ, ըսէք ինծի որ թըշ-
ուառական մըն եմ, ինչ որ ես կ'ըսեմ թէ վատ էք
դուք:

«Այս խօսքերուն վրայ կոմսը լաժակը պարպեց,
զայն սեղանին վրայ դրաւ և դէպի դուռը յառաջանա-
լով հանդարտօրէն. — Վաղը ուրեմն, պարոններ, ըսաւ
ու դուրս ելաւ:

«Երկրորդ օրը սեղանակիցները առտուան ժամը վե-
ցին իր սենեակը մտած ատեն զինքը այն սուկալի որ-
սին երթալու կազմ և պատրաստ գտան:

«Կուգային աղաչելու որ ետ կենայ իր ձեռնարկու-
թենէն, որու հետևութիւնը իրեն մահաբեր պիտի ըլ-
լար աներկբայ, բայց կոմսը բան մը չէր ուզեր մտիկ
ընել:

Նախ խոստովանեցան անոնք որ իրենց առջի օր-
ուան ընթացքը խենթ ու տղայական էր և թէ սխալ-
մունք մը ըրեր էին: Կոմսը իրենց ջառագոժութենէն
չնորհակալ եղաւ. բայց չուզեց զայն ընդունիլ:

«Այն ատեն առաջարկեցին իրեն որ մէջերնէն մէկը
ընտրէ և անոր հետ մենամարտի եթէ նախատինքը մեծ
համարելով չէր ուզեր առանց հատուցման մնալ:

«Հորաս պատասխան տուաւ հեգնօրէն թէ իր կրօ-
նական սկզբունքները իր մերձաւորին արիւնը թափե-
լու կ'արդիւնէ զինքը, թէ ինքն ալ իր ըսած դառն
խօսքերը ետ կ'առնէր, բայց կ'աւելցնէ թէ աշխարհիս
մէջ բան մը զինքը այն որսորդութենէն ետ չէր կրնար
կեցնել:

«Այս ըսելով զանոնք ալ հրաւիրեց որ ձի հեծնեն

և իրեն հետեին, իմացնելով նաև որ եթէ ընկերանա-
լու պատիւը չեն ուզեր իրեն ընել, ինքը առանձին վագ-
րին վրայ պիտի երթայ:

«Այս որոշումը անանկ հաստատուն ձայնով մը ար-
տասանեց և այնքան անդրդուելի կ'երևէր որ ա՛լ զին-
քը արգիլելու փորձ անգամ չեղաւ, և իրենք ալ ձի հեծ-
նելով եկան զինքը գտան քաղաքին արևելեան դրան
մօտ՝ ուր ժամադիր եղեր էին:

«Հեծելախումբը դէպի նշանակուած տեղը ուղղուե-
ցաւ լռելեայն. ամէն մէկ ձիաւոր որսի քարապինով մը
զինուած էր, բացի կոմսէն որ խիստ շքեղ հագուած էր
նորասէր երիտասարդի մը պէս որ Պուլօնյի անտառը իր
առտուան պտոյտը ընելու կ'երթայ:

«Պաշտօնակալները իրարու երես կը նայէին զար-
մանքով և չէին կրնար հաւատալ որ իր պաղարիւնու-
թիւնը մինչև վերջը պիտի պահէ անիկա:

«Ճահիճներու եղերքը հասած ատեն պաշտօնակալ-
ները նորէն փորձ մը ըրին կոմսին միտքը դարձնելու
համար:

«Վիճաբանութեան ատեն՝ մոնչիւն մըն ալ՝ որ հա-
զիւ իրենցմէ քանի մը հարիւր քայլ հեռուէն կուգար,
լսուեցաւ կարծես թէ իրենց օգնելու համար. ձիերը
անհանդարտօրէն դափրեցին ու խինջեցին:

«— Կը տեսնէ՞ք, պարոններ, ըսաւ կոմսը, որ շատ
ուշ է, ա՛լ ճանչցուած ենք, կենդանին հոս ըլլալիս
զիտէ, և ես չեմ ուզեր որ Հնդկաստանէն զոր հաւա-
նօրէն մէյ մըն ալ պիտի չտեսնեմ, հեռանալու ատեն
իմ վրայ գէշ կարծիք մը թողում նոյն իսկ վագրի մը
մտքին մէջ: Օ՛հ, յառաջ երթանք, պարոններ:

«Այս ըսելով՝ կոմսը իր ձին ճահիճին երկայնու-

թեամբը յառաջ մղեց ժայռը հասնելու համար, ուրկէ կ'երևէին այն եղէգները որոնց մէջ վագրը ձգներ էր:

«Ժայռին ստորոտը հասած ատեն, երկրորդ մունջիւն մըն ալ լսուեցաւ, բայց այնքան զօրաւոր և մօտէն որ ձիերէն մէկը ծառացաւ և քիչ մնաց որ հեծեալը վար պիտի նետէր. իսկ միւսները փրփուր ի բերան, ակնպիշ և ծունկերնին բացած իրենց չորս ոտքերուն վրայ կը դողային սառուցեալ ջուրէ մը ելածի պէս:

«Այն ատեն հեծեալները վար իջնելով իրենց երիւկարները ծառաներուն յանձնեցին և կոմսը սկսաւ մօզելցիլ այն գահաւանդէն, ուրկէ կռիւի ասպարէզը դիտել կ'ուզէր:

«Իրօք, ժայռին գագաթէն կը տեսնէր եղէգներու մէջ հետքերը այն սոսկալի գաղանին, որուն հետ պիտի կռուէր:

«Բարձր խոտերուն մէջ գրեթէ երկու ոտք լայնութեամբ տեսակ մը շաւիղներ բացուած էին, և պաշտօնակալին ըսածին պէս ամէն մէկը կը տանէր այն կեղընը ուր բոյսերը բոլորովին գետնամած ըլլալով բաց ասպարէզ մը կը մնար:

«Այս տեղէն ելած երրորդ մունջիւն մը ամէն տարակոյս փարատեց և կոմսը հասկցաւ որոշակի թէ իր թշնամին գտնելու համար ո՛ւր պէտք էր երթալ:

«Այս միջոցին պաշտօնակալներուն ամենէն տարեցը նորէն կոմսին մօտեցաւ, բայց աւելի անոր միտքը գողակելով ձեռքովը նշան ըրաւ որ ամէն ինչ անօգուտ էր:

«Ետքը իր լօղիկը կոճկեց և մօրը քեռորդիներուն մէկէն խնդրեց որ իր մէջքը սեղմող մետաքսէ գօտին իրեն փոխ տայ ձախ թեւ կապելու համար, նշան ըրաւ

Մալայեցիին որ իր դաշոյնը բերէ, զայն թրջած թաշկինակով մը ձեռքին բոլորովին պնդեց, գլխարկը գետին դնելով՝ շնորհալի կերպով մը մօզերը վեր ըրաւ և ամենէն կարուկ ճամբով յառաջացաւ դէպի եղէգները, որոնց մէջ աներևոյթ եղաւ նոյն հետայն, մինչդեռ իր ընկերները այսպիսի յանդգնութեան մը չկրնալով հաւատք ընծայել, իրարու երես կը նայէին զարհուրած:

«Կոմսը զգուշակի և ծանր քայլերով յառաջացաւ բռնած ճամբուն մէջ որ ուղիղ գծուած էր ու ոչ աջ և ոչ ձախ կարելի էր շեղիլ:

«Երկու հարիւր քայլ անդին խորունկ մունջիւն մը լսեց որ կ'իմացնէր թէ իր թշնամին զգոյշ կեցած էր և եթէ զինքը գեռ չէր տեսն'ր հոտը առած էր արդէն, սակայն հազիւ ըրպէ մը կանգ առաւ և ձայնը դադարածին պէս ընթացքը շարունակեց:

«Գրեթէ յիսուն քայլ անդին նորէն կեցաւ. կը կարծէր որ եթէ նպատակին չէր հասած, գէթ շատ մօտը պէտք էր ըլլաւ. բայց ասպարէզը կը գտնուէր և գետինը ցիրուցան ոսկորներ կը տեսնէր, որոնցմէ ու մանց վրայ մսի արիւնոտ կտորները կ'երևէին: Ուստի բոլորովին նայեցաւ և խոտերու մէջ շինուած չորս հինգ ոտք խորութեամբ կամարի նման խորշի մը մէջ վագրը տեսաւ, որ կէս մը պտտկած, բերանը բաց, աշքերը իր վրայ կը սեւեռէր: Իսկ ձագերը պզտիկ կատուներու պէս փոքրին վրայ կը խաղային:

«Այս տեսարանին վրայ, իր հոգւոյն մէջէն անցածը ինքը միայն կրնայ ըսել, բայց իր հոգին անգունդ մըն էր, ուրկէ բան մը դուրս չէր ելլեր. պահ մը երկուքն ալ անշարժ զիրար դիտեցին, վերջապէս կոմսը տեսաւ որ անիկա ձագերը ձգելու վախնալով իր վրայ

չէր գար, ինքը անոր վրայ գնաց:

«Չորս քայլի չափ հեռաւորութեամբ մօտեղաւ, ետքը տեսնելով որ ի վերջոյ ոտք ելլելու շարժում մը կ'ընէր, վրան յարձակեցաւ:

Զիրենք դիտող և մտիկ ընողները մոնջիւն մը ու ձայն մը լսեցին միանգամայն, քիչ մը ատեն եղէգնեւրու յուզուիլը տեսան, ետքը լուռ թիւն և խաղաղութիւն տիրեց. ամէն բան լմնցած էր:

«Քիչ մը ևս սպասեցին նայելու համար որ կոմսը ետ պիտի դառնար թէ ոչ, բայց կոմսը ետ չդարձաւ: Ան ատեն զինքը մինակ թողելնուն համար իրենք ամբողջ նալով մտքերնին դրին որ եթէ չկրցան անոր կեանքը ազատել, գոնէ դիակը ազատեն, և ամէնքը մէկէն ճահիճին մէջ մտան, ականջ դնելու համար մերթ ընդ մերթ կանգ առին և դարձեալ ճամբանին շարունակեցին փութով:

«Երբ սապարէզը հասան՝ երկու ախոյեանները իրարու վրայ պառկած գտան, վազըը մեռած և կոմսը մարած էր, մինչդեռ ձագերը կոմսին մարմինը լափելու տակաւին անկարող ըլլալնուն, արիւնը կը լիզէին:

«Վազըը դաշոյնի տասնեւեօթը վէրք ընդունելու էր. խածուածք մը կոմսին թեւը խորտակելու և ժանիքներու հարուած մըն ալ իր լանջը յօշոտելու էր:

«Պաշտօնակալները միոյն դիակը և միւսին մարմինը վերուցին և մարդը ու անասունը միեւնոյն պատգարակի վրայ պառկած Պոմպէա խաւն:

«Իսկ ձագերը, Մալայեցին փաթոյթին բեհեզովը կապելու և իր ձիուն թամբին երկու քովերէն կախելու էր:

«Երբ տասնըհինգ օր ետքը կոմսը ոտք ելաւ, վազ-

րին մորթը իր անկողնոյն առջև գտաւ մարգարտէ ակռաներով, սուտակեայ աչքերով. ոսկի մագիլներով: Ասիկա ընծայ մըն էր այն բանակին պաշտօնակալներուն կողմէ, ուր իր երկու մօրքեռորդիներն ալ կը ծառայէին:

Է.

«Այս պատմութիւնները մտքիս մէջ խորին տըպաւորութիւն մը ըրին: Քաջասրտութիւնը կանանց համար մարդուս ունեցած ամենէն մեծ հրապոյրներէն մէկըն է. չեմ գիտեր թէ արդեօք ասիկա մեր տկարութենէն և մենք մեզի ձեռքերէն բան մը չգալուն միշտ յենակի մը պէտք ունենալնէն է:

«Ի՞նչ և է, Հորաս կոմսին վրայ ամէն ըսուածներէն միայն այս կրկին որսորդութեանց յիշատակը միտքըս մնաց, որոնց մէկին ալ ներկայ եղեր էի:

«Բայց և այնպէս միշտ ահաբեկ սոսկումով միտք կը բերէի այն պաղարիւնութիւնը, որու Բօլ իր կեանքը կը պարտէր: Արդեօք քանի՞ սոսկալի կոիւններ անքեր էին այս սրտին մէջ, որով այն աստիճանի կարողութիւն ստացեր էր իր կամքին տրոփիւնները պրկելու, և անշուշտ խիստ երկար հրգեհ մը այս հողին այրեր մրկելու էր իր բոցին բոլորովին մոխիր, և լավա-

յին՝ սառույց դառնալէն առաջ:

«Մեր ժամանակին մեծ դժուարութիւնը վիպակա-
նութեան սէրը և պարզութեան արհամարհանքն է: Քա-
նի որ ընկերութիւնը բանաստեղծութենէ հեռանալով ի-
րականութեան կը մօտենայ, վառվառն երեւակայու-
թիւնները տարօրինակութեան կը տենջան որ օրէ օր
աշխարհէ կ'անհետի ու թատրոններու կամ վէպերու
մէջ կ'ապաւինի:

«Այս է պատճառ որ բացառիկ բնութիւնները ի-
րենց բոլոր մերձակորներու վրայ մոգիչ համակրութիւն
մը կ'ազդեն:

«Մի՛ զարմանաք ուրեմն եթէ կոմսին պատկերը այս
հմայքով պաշարուած նորատի աղջկան մը մտքին ներ-
կայացած ատեն մնաց անոր երեւակայութեան մէջ, ուր
մինչև այն ատեն շատ քիչ գէպքեր իրենց հետքը թո-
ղուցած էին:

«Ուստի, քեզի պատմած եղելութենէս քանի մը օր
ետըը երբ դղեակին մեծ ճամբուն վրայ երկու ձիա-
ւորներու գալը տեսանք և Պ, տը Բօլ տը Լիւսիէնի և
Հորաս տը Պէօցվալ կոմսին այցելութիւնը մեզի ծանու-
ցին, կեանքին մէջ առաջին անգամ անուն մը լսած ա-
տենս սիրտս տրոփեց, աչքերուս վրայէն ամպ մը ան-
ցաւ և խոյս տալու համար ոտք ելայ. բայց մայրս ար-
գիլեց և այս պարունները ներս մտան:

«Իրենց ինչ ըսի նախ՝ չեմ գիտեր, բայց անտարա-
կոյս շատ երկչոտ երեցայ, վասն զի աչքերս վեր ըրած
ատեն նայեցայ որ կոմսին աչքերը իմ վրայ յառած էին
այնպիսի տարօրինակ նշանակութեամբ մը որ երբեք
մտքէս պիտի չելլէ:

«Սակայն քիչ քիչ ուշաբերեցայ և այն ատեն կըր-

ցայ իրեն նայիլ և մտիկ ընել ինչպէս որ Բօլի կ'ընէի:

«Միշտ նոյն անտարբեր դէմքը և նոյն անշարժ ու
խորին նայուածքը ունէր որ այնքան ազդեցութիւն
ըրած էր վրաս, ասկէ զատ անոյ ձայն մը՝ որ իր ձեռ-
քերուն և ոտքերուն պէս աւելի կանացի էր քան թէ
առնական, սակայն երբ կը կենդանանար, այնպիսի
զօրութիւն մը կ'առնէր որ առջի շնչտերուն հետ չէր հա-
մաձայններ:

«Բօլ՝ իբր երախտագէտ բարեկամ խօսքը կոմսին
արժանիքը ցուցնող խնդրի մը վրայ բերելով անոր ճամ-
բորդութեանց վրայ խօսեցաւ:

«Կոմսը պահ մը նոյն անձնասիրական գգուանքնե-
րուն անտարբեր մնաց:

«Բայց շուտով իր պտըտած տեղերու յիշատակը
միտքը եկաւ, և նոյն վայրենի երկիրներու նկարագ-
րական կեանքը քաղաքակրթեալ աշխարհին միօրինակ
կենցաղին հետ մրցումի մտաւ և յաղթեց անոր. կոմսը
ինքզինքը բոլորովին Հնդկաստանի ճոխ դալարներուն
և Մալտիվեան հոյակապ տեսարաններու մէջ գտաւ:

«Պէնկալայի խորշին մէջ իր արշաւանքները և Մա-
լայեցի ծովասպատակներու դէմ ըրած կռիւները պատ-
մեց, եռանդուն կերպով նկարագրեց այն մրրկալի կեան-
քը, որ ամէն ժամ մարդուս սրտին կամ մտքին նոր
յուզմունք մը կուտայ:

«Մեր աչքին առջև բերաւ նախնական կեանքի
ամբողջ պատկերները ուր մարդս իր ազատութեան եւ
զօրութեան մէջ ըստ իր քմաց թագաւոր կամ գերի է,
իր հաճոյքէն զատ լուրիչ կապ՝ և աչքին հորիզոնէն
զատ ուրիշ սահման չունի, և երբ ցամաքին վրայ սիր-
տը կը նեղուի, արծիւի թևերուն պէս իր նաւերու ա-

առաջատու հովին կը պարզէ և կ'երթայ ուղիւնսին վը-
րայ անբաւութիւն և մենութիւն փնտռելու: Ետքը
մէկէն ի մէկ նետուեցաւ մեր ապականեալ ընկերու-
թեան մէջ, ուր վատութենէ, ոճիրէ կամ առաքինու-
թենէ զատ ուրիշ ոչինչ կայ, ուր ամէն բան ինչպէս
մեր դէմքը՝ նոյնպէս մեր հոգին կեղծ է և ուր մարդս
օրէնքներու և պատշաճութեանց մէջ կաշկանդուած գե-
րի մըն է:

«Օրուան ամէն ժամերուն մէջ կատարելիք պւը-
տաւորութիւններ ունի, առտուան մէն մի ժամի հա-
մար հագուտի ձևեր և ձեռնոցի գոյներ պէտք է ընտ-
րէ, որպէսզի ծաղրելի չերևի, ինչ որ մեռնիլ ըսել է.
վասնզի Թրանսայի մէջ ծաղրելի ըլլալը տիղմէ և արիւ-
նէ աւելի գէշ կերպով մարդուս անունը կ'արատէ:

«Կոմսին մեր ընկերութեան դէմ ըրած յարձակու-
մին մէջ գործածած դառն ու կծու ճարտասանութիւնը
չեմ կրնար քեզի բացատրել, ստուգիւ բանաստեղծի մը
մտքին արդիւնքն էր այն, Մանֆրէտի կամ Քարլ Մու-
րի նման բան մը՝ հանդերձ հայհոյութիւններով:

«Ընկերութեան տափակ և հասարակ պահանջմունք-
ներու դէմ մաքառող կրակոտ էակներէ մէկն էր կամ
այն ոգիներէն մին՝ որ աշխարհիս օրէնքներով, պար-
տաւորութիւններով և սովորութիւններով ընդունայն
կապուած՝ առաթուր նը կոխէ զանոնք, ինչպէս որ ա-
ռիւծ մը կ'անցնի գայլի կամ աղուէսի մը դէմ լարուած
թակարգներուն մէջէն:

«Պայրընի կամ Կէօթէի գրուածներէն էջ մը կար-
դալու պէս այս սոսկալի փիլիսոփայութիւնը մտիկ ըրի,
միևնոյն մտքի հաստատութիւնը կար անոր մէջ և խօս-
ուածքի բոլոր ճարտարութեամբ ա'լ աւելի կենդանա-

ցած:

«Այն առեն այս անտարբեր դէմքը իր ձիւնէ դի-
մակը մէկդի ըրեր և սրտի կրակէն կենդանացեր էր,
աչքերէն փայլակներ կը ցայտէին, իր անոյշ ձայնը
փոփոխակի քաղցր և տխուր չեղտեր կ'առնէր. ետքը
յանկարծ իր աւիւնէն էր թէ վիշտերէն, յոյսէն թէ
արհամարհանքէն, բանաստեղծութենէն թէ նիւթամու-
լութենէն, այս ամէնը կը միանար ժպիտի մը մէջ, ժը-
պիտ մը՝ զոր երբեք տեսած չէի, և որ ամենէն ցաւա-
լի հեծեծանքէ աւելի յուսահատութիւն և քամահրանք
կը պարունակէր:

«Ժամ մը տեսութիւն ընելէ ետքը Բօլ ու Կոմսը
մեկնեցան:

«Երբ դուրս ելան, մայրս և ես պահ մը իրարու
երես նայեցանք լռելեայն. ինծի անանկ երեցաւ որ
սրտիս վրայէն բռն մը ելեր էր:

«Ինչպէս Մէֆիսթօֆէլինը Մարկրիթի՝ այս մար-
դուն ներկայութիւնն ալ իմ վրայ կը ծանրանար, և ա-
նոր իմ վրայ ըրած տպաւորութիւնը այնքան զգալի
էր որ ես անոր դէմ բան չըսած տակաւին, մայրս սկը-
սաւ զայն պաշտպանել: Շատոնց լսած էր ան Կոմսին
անունը, որուն վրայ հասարակութիւնը հակասական
դատումներ կ'ընէր, ինչպէս որ կ'ընէ ամէն նշանաւոր
մարդերու վրայ: Ասկէ զատ մայրս ինձմէ բոլորովին
տարբեր տեսութեամբ մը կը նկատէր զայն:

«Ուստի մայրս ո'չ այնքան վեր և ոչ վար կը դա-
սէր զանիկա, ինչպէս որ ես կ'ընէի մտովի, և զաղա-
փարներու այս տարբերութենէն, որով չէի ուզեր վի-
ճիլ, սա հետեւեցաւ որ ա'լ անոր վրայ խորհիլս յայտնի
չընել միտքս դրի:

«Տասը վայրկեան ետքը թեթև գլխի ցաւ մը պատճառ բռնելով պարտէզ իջայ, հոն բան մը մտքիս զբաղումը չէր վրդովեր, բայց հարիւր քայլ չառած՝ ստիպուեցայ խոստովանիլ իւրովի որ կոմսին վրայ խօսիլ չէի ուզած անոր վրայ աւելի լաւ խորհելու համար։

«Այս համոզումը զիս զարհուրեցուց. այլ սակայն կոմսը չէի սիրեր, վասնզի իր ներկայութեան ատեն սիրտս անշուշտ աւելի վախէս քան ուրախութենէս տըրտիներ էր. բայց և ո՛չ իսկ կը վախնայի իրմէ կամ տըրամարանօրէն պէտք չէի վախնալ, վասնզի վերջապէս իմ ճակատագրիս վրայ ի՞նչ ազդեցութիւն կրնար ունենալ ան։

«Անգամ մը դիտմամբ և անգամ մըն ալ քաղաքաւարական ձևի համար տեսեր էի զինքը... Թերեւս անգամ մըն ալ երբեք պիտի չտեսնէի։

Իր թափառասէր բնութեան և ճամբորդութեան համար ունեցած սիրովը ամէն վայրկեան կրնար փրանսայէն մեկնիլ, ան ատեն իմ կեանքիս մէջ տեսիլի կամ երևոյթի մը պէս անցած կ'ըլլար ան, և տասնը հինգ օր, ամիս մը, տարի մը ետքը գոնէ՝ զինքը կը մոռնայի։

«Սպասելով գիշերուան կերակուրի զանգակը զիս նոյն մտածումներու մէջ գտաւ, և այնքան շատ զարնելուն վրայ զիս դողացուց. ժամերը ըրպէսնեւ պէս անցեր էին։

Ը.

«Մրահը մտած ատենս, մայրս հրաւիրագիր մը տըլաւ ձեռքս Մ... կոմսուհիին կողմէ որ ամառն ալ Բարիզ կ'անցնէր և որ իր աղջկան ծննդեանը տարեդարձին առթիւ մեծ երեկոյթ մը կուտար, կէս պարային և կէս նուագային։

«Մայրս, որ զիս միշտ կը մեծարէր, պատասխանելէ առաջ ինձ խորհուրդ հարցնել կ'ուզէր։ Փութով ընդունեցի զայն, վասնզի զիս պաշարող գաղափարներուն զօրաւոր զգաղում մըն էր։

«Իրօք պատրաստուելու համար միայն երեք օր ունէինք, և այս երեք օրը այնքան նեղ միջոց մըն էր հանդէսին պատրաստութիւններուն համար որ անվրէպ կոմսին յիշատակը պիտի կորսուէր կամ գոնէ հազուադէպ կարեւոր հոգերու մէջ պիտի հեռանար ինձմէ։

«Իմ կողմէ այս նպատակին հասնելու համար ձեռքէս եկածը ըրի, և այս երեկոյթին վրայ խօսեցայ այնպիսի եռանդով մը որ մայրս բնաւ վրաս տեսած չէր։

«Նոյն իրիկուն Բարիզ երթալու հրաման խնդրեցի պատրուակելով որ հազիւ մեր հագնելիք հագուստը և ծաղիկները ապսպրելու ատեն ունէինք, բայց իրաւը ան էր որ (գոնէ ես այնպէս կը կարծէի) տեղափոխութիւնը յիշատակներուս դէմ մաքառելու պիտի օգնէր ինձ։

«Մայրս իր սովորական բարութեամբ իմ ամէն փափաքիս հաւանութիւն տուաւ և ճաշէն ետքը մեկնեցանք։

«Չէի սխալած, այն երեկոյթին պատրաստութեան համար տարած խնամքս, երիտասարդական զուարթ անհոգութեան մնացորդ մը, որ դեռ կորսնցուցած չէի, և ամառուան մէջ՝ ուր շատ քիչ պարահանդէս կ'ըլլայ, այսպիսի զուարճութիւն մը ունենալու յոյսը յիմարական վախերուս դադար տուին և զիս հալածող ճիւղեր վայրկեան մը հեռացուցին։ Վերջապէս այն ցանկալի օրը եկաւ և ինծի համար գործունէութեան այնպիսի տենդի մը մէջ անցաւ որ մայրս ամենեւին վրաս տեսած չունէր։ Խեղճ կիներ բոլորովին երջանիկ էր իմ բերկրութեանս վրայ։

«Չեմ գիտեր ինչպէս եղաւ որ երբ ժամը տասը զարկաւ, արդէն քսան վայրկեանէ ի վեր կազմ և պատրաստ էի, ես որ միշտ ուշ կը հագուէի. վերջապէս մեկնեցանք։

«Գրեթէ բոլոր մեր ձմեռուան բարեկամները այս հանդէսին համար մեզի պէս Բարիզ եկեր էին։ Հոն գետայ իմ բոլոր դպրոցական բարեկամուհիներս, սովորական պարողները և մինչև անգամ այն աշխոյժ ու հրճուալի՜ զուարթութիւնը որ մէկ երկու տարիէ ի վեր ալ սրտիս մէջ մարելու սկսեր է։

«Պարի սրահներուն մէջ խուռն բազմութիւն մը կը ծփար. դադարի վայրկեան մը Մ... կոմսուհին թեւ մտաւ և խեղդիչ տաքութենէն ազատելու համար զիս խաղի սենեակները տարաւ, միւս կողմն առնելու հետաքրքրական հետազոտութիւն մըն էր աւելաւ։

«Հոն էին Բարիզի բոլոր նշանաւոր արհեստագէտ-

ները, մատենագիրները և քաղաքագէտները. որոնցմէ շատերն արդէն կը ճանչնայի և որոնց մէկ քանին դեռ ինձ անծանօթ էին։

«Տիկին Մ... հիանալի մարդավարութեամբ մը ամէն մէկուն անունը կուտար զիտողութիւններ ալ աւելցնելով, որ ամէնէն վառվռուն վիպասանին նախանձը կրնային շարժել, հրե սրահ մը մտնելու ատեն յանկարծ զողացի գրեթէ ակամայ բերնէս սա բառերը փախցնելով։

«— Հորաս կոմսը։

«— Է՛հ, այո՛, Հորաս կոմսը, ըսաւ Մ... միթէ զինքը կը ճանչնաս։

«— Գեղը, տիկին Լիւսիէնի տունը պատահեցայ իրեն։

«— Այո՛, վրայ բերաւ կոմսուհին, որսորդութեան և Պ. Լիւսիէնի որդւոյն պատահած արկածի մը խօսքը լսեցի. այնպէս չէ՞։

«Այս միջոցին կոմսը աչքերը վերցուց և զմեզ տեսած ատեն քմծիծաղի մը պէս բան մը սահեցաւ իր շուրթներուն վրայէն։

«— Պարոններ, ըսաւ ան իր հակառակորդներուն դաճնալով հրաման կուտա՞ք որ ալ ելլեմ կը խոստանամ ուրիշ խաղացող մը ղրկել ձեզ։

«— Ի՛նչ կ'ըսես, ըսաւ Բօլ, չորս հազար ֆրանք կը չահիս և հիմա կ'երթաս մեզի անանկ յաջորդ մը կը ղրկես որ շատ շատ տասը ոսկի կը ձգէ կ'երթայ։

«Կոմսը, որ կէս մը ոտք ելեր էր, նորէն տեղը նստաւ, բայց առջի ձեռքին խաղացողներէն մէկը թուղթ տալու սկսած ըլլալով՝ կոմսը իր ունեցածը խաղի ղրաւ և ընդունուեցաւ։

«Նուազը, հրեշտակներու այս լեզուն, իր ունեցած բոլոր շնչերը, յոյսը, տխրութիւնը և ցաւը կարծես միացուցեր էր այս կտորին մէջ, որու փոփոխութիւնները թարգմանին զրդումներուն համեմատ յօրինուելով մեկնական ցանկերու պէս կը հասնէին:

«Ես ինքս շատ անգամ այս փայլուն քմերգը նըլազեր էի, և այսօր ուրիշի մը նուազած ատեն, անոր մէջ մտքէս իսկ չանցած բաներ գտնելու կը զարմանայի:

«Արդեօք վարպետին հիանալի տաղանդն էր որ դանոնք զգալի կ'ընէր կամ թէ մտքիս մէկ նոր տրամադրութիւնը:

«Միթէ դաշնակին ոսկորներուն վրայ սահող այս վարժ ձեռքերը հանքը այնքան փորե՛ր էին որ անծանօթ և նոր գանձեր կը գտնէին հոն, թէ ոչ իմ սիրտս այնպիսի սաստիկ ցնցում մը ընդունէր էր որ իրեն մէջ ներհող թելերը արթնցեր էին:

«Ինչ և իցէ, մոգական ազդեցութիւն մը ըրաւ վերաս անիկա, տաղերը շոգիի մը պէս օդին մէջ կը տատանէին և ներդաշնակութեամբ կ'ողողէին զիս. այս կէտին աչքերս վեր ըրի և տեսայ որ կոմսիսները իմ վրայ սեւեռած էին. շուտով գլուխս վար ըրի, այլ շատ ուշ էր:

«Թէ և ա՛լ իր աչքերը չէին տեսներ, բայց կ'ըզգայի որ նայուածքը իմ վրաս կը ծանրանար. արիւնս գլուխս զարկաւ և ակամայ դող մը եկաւ վրաս:

«Բիչ մը ետքը Նից դաշնակէն ելաւ, զինքը շնորհաւորող բաղմութեան աղմուկը լսեցի. յուսացի որ այս չարժման մէջ կոմսը իր տեղէն ելած էր, իրօք գլուխս վեր ընելու սիրտ ըրի, և տեսնելով որ կոմսը իր տե-

ղէն ելեր էր, շունչ առի, բայց խուզարկութիւնս աւելի հեռի տանելէ զգուշացայ, վախճալով որ նայուածքըս անոր աչքերուն չհանդիպի, լաւագոյն կը համարէի անոր հոն ըլլալը չգիտնալ:

«Վայկեան մը ետքը լոռութիւնը նորէն հաստատուեցաւ, նոր մէկը նստեր էր դաշնակին առջև, և մինչև քովի սենեակները գացող «լոռութիւն», լոռութիւն» ձայներէն իմացայ որ ամէնուն հետաքրքրութիւնը շատ շարժած էր, բայց աչքերս վերցնելու չէի յանդգներ:

«Կծու ձեռավարժութիւն մը սահեցաւ դաշնակին ոսկորներուն վրայէն, տխուր և մեծ նախերգ մը անոր յաջորդեց, ետքը անոյշ և թրթռուն ձայն մը Շիւպէրի մէկ մեղեդիին վրայ այս խօսքերը սկսաւ երգել.

«Ամէն բան ուսայ, իմաստութիւն, օրէնք և բըժշկութիւն, մարդուս սրտերը խուզարկեցի, երկրին «խորերը իջայ, արծիւի թևեր տուի մտքիս ամպերէն «գերիններ սաւառնելու համար. — Ո՛ւր տարաւ զիս այս «երկար ուսումը. — Դէպի երկբայութիւն և լքում: Ի՞նչ բաւ ա՛լ ոչ երազ և ոչ տագնապ ունիմ, ո՛չ Աստուծո՛ւ մէ երկիւղ և ոչ սատանայէ վախ. այս առաւելութիւնս «նորը իմ կեանքիս ամէն բերկրութիւններովը զնեցի:

«Առջի բառին՝ Հորաս կոմսին ձայնը ձանցցայ: Արդ զիւրաւ կարելի է ըմբռնել թէ վրաս ի՛նչ եղական տըպաւորութիւն ըրին ֆօսթի այս խօսքերը զանոնք երգողին բերնին մէջ. այլուր երգին ազդեցութիւնը ընդհանուր եղաւ.

«Տոպէ մը խորին լոռութիւն յաջորդեց վերջին հընչումին, որ թշուառ հոգիի մը պէս սլացաւ լալազին. ետքը ամէն կողմէ մոլեգին ծափահարութիւններ թընդացին:

«Այս միջոցին կոմսին երեսը նայելու փորձ մը ըրի. կարելի է ամէնուն համար անոր դէմքը խաղաղ եւ հանդարտ էր, բայց իր բերնին թեթեւ պոստումը ինծի համար այն ջղային այլայլութիւնը կը յայտնէր որոշակի որ գղեակը մեզի այցելութիւնն ըրած ատենն ալ վրան տեսեր էի:

«Տիկին Մ... զինքը շնորհաւորելու համար մօտեցաւ իր կարգին, և այն ատեն անոր դէմքը նորէն ըզզեցաւ այն ժպտուն և անփոյթ երևոյթը, զոր մարդավարութիւնը կը պահանջէ նաև ամէնէն զբաղուն միտքերէ:

«Հորաս կոմսը իր թեւը անոր ներկայացուց և ինքն ալ միւսներուն պէս մարդ մը եղաւ, իր անոր երեսը նայելու ձևերէն գուշակեցի որ ինքն ալ անոր հագուստին վրայ դրուագ կը հիւսէր:

«Մէյ մըն ալ անոր հետ խօսելու ատեն՝ յանկարծ իմ կողմն նետեց արագ նայուածք մը, որ իմինիս հանդիպեցաւ, քիչ մնաց որ ձայն մը պիտի ձգէի. կերպով մը բռնուէր էի անկէ, և անշուշտ ան ալ իմ դրժբախտութիւնս տեսաւ, վասն զի Տիկին Մ... մօտակայ սրահը քաշելով աներևոյթ եղաւ:

«Նոյն պահուն երաժիշտները հակապարի նշանը տուին, պարողներու առաջինը ինծի վաղեց, ես ալ մեքենաբար իր ձեռքը բռնելով ուզած տեղը գացի. կը յիշեմ միայն որ պարեցի, ետքը երկու երեք պար իրարու յաջորդեցին որով ժամանակ ունեցայ քիչ մը խաղալու, ի վերջոյ նոր դադար մը եղաւ երաժշտական նոր արարուածի մը համար:

«Տիկին Մ... ինծի մօտեցաւ աղաչելու համար որ Տօն ժուանի առջի արարին զուգերգի մասս երգեմ, իր

առաջարկութիւնը մերժեցի նախ, վասն զի այն կէտին, բնական ամէն երկչոտութիւնն ալ մէկդի առնելով, տաղ մը երգելու անկարող կ'զգայի ինքզինքս: Մայրս մեր վէճը տեսաւ և իր մայրական անձնասիրութեամբը եկաւ կոմսուհիին միացաւ որ դաշնակով ընկերանալու խօսք կուտար. վախցայ որ եթէ աւելի դիմադրութիւն ընէի, մայրս կասկածի պիտի երթար, մադրութիւնն ընէի, մայրս կասկածի պիտի երթար, վասն զի այս զուգերգը այնքան յաճախ երգած էի որ իրենց ստիպմանը դէմ բանաւոր պատճառ մը չէի կրնար առաջ բերել, ուստի հաւանեցայ:

«Կոմսուհիին ձեռքէս բռնեց և զիս դաշնակին մօտ տարաւ. ուր ինքն ալ նստաւ. ես ալ աթոռին ետին էի տկնկոր և բոլորաթիքս նայելու չէի յանդգներ, վախնալով որ ամէն տեղ ինծի հետեող նայուածքին չպատահիմ կրկին:

«Քիչ մը ետքը երիտասարդ մը եկաւ և կոմսուհիին միւս կողմը անցաւ. ակնարկս անգամ մը վրան նետեցի և դող մը բոլոր մարմնոյս վրայէն սահեցաւ, Տօն ժուանի մասը երգողը Հորաս կոմսը պիտի ըլլար:

«Կրնաս հասկնալ թէ ո՞րքան այլայլեցայ, սակայն ետ քաշուելու համար չատ ուշ էր, ամէնուն նայուածքը մեր վրայ էր, և Տիկին Մ. արդէն նախերգը կը նուագէր:

«Կոմսն ալ սկսաւ, բայց կարծես թէ անոր ձայնը տարբեր ձայն մը դահձեր և երգողը ուրիշ մէկն էր: Երբ սկսաւ երգել սարսուեցայ և յուսացի որ սխալած էի չըկարենալով հաւատալ որ քիչ մը առաջ Երազէրի մեղեդին երգելով զմեզ դողացնող հզօր ձայնը ասանկ զըլարթ և նուրբ տաղերու կրնար պառկիլ: Ուստի առջի պարբերութենէն գովեստի միմունջ մը բոլոր սրահէն

անցաւ. իրաւ է նաեւ որ երբ ես ալ դողալով սկսայ իմ մասս, ձայնիս մէջ այնպիսի երկիւղ իմ կար որ ամէն կողմէ երկար ծափահարութիւններ լսուեցան, ետքը մէկէն լուսթիւն տիրեց նորէն դմեզ մտիկ ընելու համար:

«Ձեմ կրնար կոմսին ձայնին մէջ եղած սէրը պատմել և հասկցնել թէ որքան հրապոյր և խոստում կար անոր մէջ: Այս ամէնը իմ վրաս այնպէս յարմար կուգար, այս զուգորդը իմ սրտի կացութեանս համար այնպէս ընտրուած կ'երևէր որ իրօք մարելու պատրաստ էի. հոս երգին եղանակը կը փոխուէր հարկաւ, և Պէրլիցի սիրազրգիւ գանգատներուն ամենատխուր յուսահատութեան մը աղաղակը կը յաջորդէր. այս կէտիս զգացի որ կոմսը իմ կողմս կը մօտենար և իր ձեռքը կախած ձեռքիս կը դպչէր:

«Աչքերուս վրայ բոցեղէն քօղ մը իջաւ, կոմսուհիին աթոռը բռնեցի և անոր փարեցայ. այս յենակին շնորհիւ կըցայ կանգուն մնալ:

«Բայց երբ սկսանք միասին երգել «երթա՛նք, երթա՛նք» ըսելով, անոր շնչառութեան մազերուս մէջէն անցնիլը և ուսերուս վրայէն սահիլը զգացի. դող մը անցաւ երակներուս մէջէն, և սէր բառը երգելու ատեն ձայն մը ձգեցի, որուն մէջ բոլոր ոյժս սպառեցաւ և մասքեցայ ինկայ:

«Մայրս քովս սլացաւ, բայց շատ ուշ պիտի հասնէր եթէ Տիկին Մ... զիս իր բազկաց մէջ չընդունէր:

«Մարելուս պատճառը տաքին տրուեցաւ. մօտակայ սենեակ մը տարին զիս ուր աղեր հոտուրտալ տըւին, պատուհան մը բացին և երեսն քանի մը կաթիլ ջուր սրսկելով խելքս գլուխս բերին:

«Տիկին Մ... զիս նորէն հանդէսը տանելու աշխատեցաւ, բայց անխախտ մնացի, մայրս ալ որ թունդ ելեր էր, այս անգամ ինձ համամիտ գտնուեցաւ, ուստի կառքը բերին և տուն վերադարձանք:

«Իսկոյն սենեակս քաշուեցայ. ձեռնոցս հանելու միջոցիս մէջէն թուզ մը ինկաւ որ կ'երևէր թէ մարած ատենս հոն սահեցուցած էին. վերցուցի զայն և սա խօսքերը գտայ. «Ձիս կը սիրես, շնորհակալ եմ, շնորհակալ եմ»:

«Սոսկալի գիշեր մը անցուցի, ողբով և արտասուքով լեցուն գիշեր մը:

«Դուք էրիկ մարդիկդ չէք գիտեր և բնաւ չէք կըրնար գիտնալ այն տառապանքը, որով կը տանջուի մօրը աչքին տակ մեծցած նորատի աղջիկ մը որուն ձիւնի պէս մաքուր սիրտը մէկու մը շունչէն արատած և պաշտպան թռչնիկի մը նման յանկարծ իր դիմադրութենէն աւելի հզօր կամեցողութեան մը ներքեւ առնուած և ճնշուած կը տեսնէ ինքզինքը, և կ'զգայ թէ ձեռք մը կը քաշէ կը տանի զինքը իր սաստիկ դիմադրութեանը հակառակ. և կ'ըսէ ձայն մը որ «Ձիս կը սիրես» կ'ըսէ, ինքը անոր «Ձեռք կը սիրեմ» չըսած:

«Ո՛հ, հաւատա՛, չեմ գիտեր թէ ինչպէս այն գիշեր չխենթացայ, ինքզինքս կորսուած կը համարէի:

«Ես զինքը կը սիրեմ, ես զինքը կը սիրեմ, կը կրկնէի անդու իւրովի և այնպիսի սոսկումով մը, որ այսօր իսկ չեմ գիտեր թէ այն ատեն զգացածս ատելութիւն էր թէ սէր՝ ինչպէս որ կը կարծէի:

«Բայց հաւանական էր որ բոլոր այս զգացած յուզմունքս սիրոյ ապացոյցներ էին, քանի որ կոմսն ալ,

որուն աչքէն խուսափած չէր, այնպէս կը մեկնէր զայն:

«Բայց ես առաջին անգամն էր որ այս տեսակ ըզգացողմներով կը համակուէի: Լսած էի որ մարդ իրեն չարիք ընողները միայն կ'ատէ և անոնցմէ կը վախնայ, ուստի ես կոմսը ո՛չ կրնայի ատել և ոչ անկէ վախնալ, և եթէ իմ զգացածս ոչ ատելութիւն էր և ոչ երկիւղ, հարկաւ սէր պէտք էր ըլլալ:

«Երկրորդ օրը, առտուն կանուխ, այն միջոցին որ սեղան կը նստէինք ճաշելու համար, Հորաս տը Պէօց-վալ կոմսէն այցելատոմս մը բերին մօրս, որով անիկա իմ որպէսութիւնս կը հարցնէր:

«Բայց այս խնամքը քաղաքավարական ձև մը եւրեցաւ մօրս, և իրօք կոմսին հոգատարութիւնը կ'արդարանար, քանի որ այն նուաղումը հետը երգելու աւտենս վրաս եկած էր:

«Մայրս այս միջոցին միայն իմ ո՛րքան յոգնաբեկ և անհանգիստ ըլլալս նշմարելով՝ վրդովեցաւ, բայց ես զինքը ապահովեցի ըսելով որ բան մը չէր, թէ գիւղին բաց օդը և հանգստութիւնը ինձ օգուտ կ'ընէին եթէ հաճէր որ հոն դառնային:

«Մայրս կամքէս դուրս չէր ելլեր. ուստի հրամայեց որ կառքը լծուի և ժամը երկուքին մօտ մեկնեցանք:

«Բարիզէն կը փախչէի նոյն փութով որով չորս օր առաջ հոն եկած էի, վասն զի կոմսին այցելատոմսը տեսածիս պէս մտածեի էի որ այցելութիւն ընդունելու ժամն ալ եկածին պէս՝ ինքը անձամբ պիտի ներկայանար, արդէ կ'ուզէի փախիլ և զինքը մէյ մըն ալ չտեսնել:

«Անոր վրայ իմ ունեցած գաղափարէն ու գրած նամակէն ետքը՝ ինծի կուգար որ հետը գտնուածիս պէս՝ ամօթէս պիտի մեռնէի:

«Մտքիս մէջ յուզուած բոլոր այս մտածումները այստեղս յանկարծ այնպէս կը կարմրցնէին որ մայրս կարծեց թէ գոց կառքին մէջ սիրտս կը գոցուէր, հրամայեց կառապանին որ կանգ առնէ, որպէս զի սպասուորը կառքին ծածկոյթը կարենայ վար առնել:

«Սեպտեմբերի վերջերն էինք, այսինքն տարւոյն ամէնէն անոյշ եղանակին մէջ, քանի մը ծառերու տերեւները սկսեցին կարմրել:

«Այնան մէջ գարնանային հով մը կայ և տարւոյն յետին բուրմունքները իր առաջին հոտերուն կը նմանին:

«Օդը, բնութեան տեսարանը և անտառին բոլոր ձայները որ իրարու խառնուելով տկար, անորոշելի և մեղամաղձային շշուռն մը կը դառնային, «կսած էին միտքս գրաւել երբ ճամբուն մէկ անկիւնը դառնալով առջևս յանկարծ ձիաւոր մը տեսայ:

«Թէև անիկա մենէ բաւական հեռի էր, մօրս թեւէն բռնեցի Բարիզ վերադառնանք ըսելու համար, վասն զի այն ձիաւորին կոմսը ըլլալը ճանչցեր էի. բայց ինքզինքս բռնեցի իսկոյն. ի՞նչ պատրուակ պիտի կրնայի գտնել այս փոփոխամտութեանս, զոր անշուշտ մայրս անհեթեթ մտային հաճոյք մը պիտի կարծէր. ուստի բոլոր արիւթիւնս ձեռք առի:

«Ձիաւորը կամաց կը քալէր. հետեւաբար շուտ մը հասանք իրեն: Ինչպէս որ ըսի, կոմսն էր անիկա:

«Ձմեզ ճանչցածին պէս մօտեցաւ ըլլալուն, ներում նուխ իմ որպէսութիւնս հարցուցած ըլլալուն, ներում խնդրեց, բայց այն օրը քանի մը ատենուան համար Պ. Լիւսիէնի գիւղը երթալուն իմ վրայօք հանգիստ ըլլալ ուղեր էր. և աւելցուց թէ անձամբ պիտի գար եթէ ժամը յարմար ըլլար:

«Ես քանի մը խօսք կ'մկմացի, մայրս շնորհակալ եղաւ:

«— Մենք ալ, ըսաւ անոր, աշնան եղանակը լրացնելու համար գիւղ կը դառնայինք:

«— Ուրեմն կը ներէք որ մինչև զղեակը ձեզի ընկերանամ, պատասխանեց կոմսը:

«Մայրս խոնարհեցաւ ժպտելով. կոմսին ըսածը շատ բնական էր, վասնզի մեր գիւղի զղեակը Պ. Լիւսիէնի զղեակէն երեք մղոն աւելի մօտ՝ և երկուքին ճամբան ալ մէկ էր:

«Դղեակը հասնելու համար հինգ մղոն ճամբայ մընացեր էր և կոմսը բոլոր այն միջոցին մեր քովէն արշաւեց, սակայն մեր ընթացքին արագութիւնը և զրոնակին մօտ կենալու դժուարութիւնը անանկ բերին որ հազիւ քանի մը խօսք կրցանք իրարու հետ փոխանակել:

«Դղեակը հասնելու ալէս՝ ձիէն վար ցատկեց. կառքէն իջնելու համար մօրս օգնեց և ետքը ըստ կարգի ձեռքը ինձ երկնցուց:

«Այս քաղաքավարութիւնը չէի կրնար մերժել, ուստի դողալով ես ալ իմս երկնցուցի. առանց աշխոյժի և արուեստականութեան հասարակ մէկու մը ձեռքը բռնելու պէս բռնեց զայն, բայց զգացի որ հոն տոմսակ մը կը թողուր:

«Տակաւին ես բառ մը չըսած և շարժում մը չըրած՝ մօրս դառնալով կ'ողջունէր զայն. ետքը ձի հեծաւ և առանց քիչ մը նստելով յոգնութիւն առնելու համար անոր ըրած ստիպմանը ուշ դնելու՝ Լիւսիէնի զղեակին ճամբան զարկաւ ըսելով որ իրեն կ'սպասէին հոն և քանի մը րոպէէն աներևոյթ եղաւ:

«Եղած տեղս անշարժ մնացեր էի, չղաձգօրէն մա-

տերս բռնած էին տոմսակը զոր գետին ձգելու չէի համարձակեր թէև քաջ միտքս դրեր էի որ չկարդամ զայն. այս միջոցին մայրս զիս կանչեց: Այս տոմսակը ինչ ընէի հիմա, կրակ չկար զայն այրելու համար, և եթէ պատռէի, կտորները կրնային գտնուիլ, ուստի չըջագգետիս գօտիին մէջ պահեցի:

«Մինչև սենեակս մտնելու վայրկեանը կրածիս պէս տանջանք մը կրած չեմ երբեք. այս տոմսակը կուրծքս կ'այրէր և կարծես թէ սիրտս՝ որուն գրեթէ կը դպչէր, գերբնական զօրութեամբ մը անոր ամէն մէկ տողը կը կարդար. այս թուղթը մագնիսական զօրութիւն մը ունէր:

«Ստացած կէտիս հարկաւ զայն կրնայի պատռել կամ այրել անյապաղ, այլ եկուր տես որ սենեակս մտածիս պէս այս արիութիւնը կորսնցուցի:

«Սենեկապանուհիս ճամբեցի ըսելով որ մինակս պիտի հանուէի, ետքը անկողնիս վրայ նստայ, և այնպէս ժամ մը անշարժ, աչքերս սեւեռած մնացի գոց ձեռքիս մէջ տոմսակը ձմրելով:

«Յետոյ բացի և կարդացի:

«Զիս կը սիրես, Բօլին, քանի որ ինձմէ կը փախչիս:

«Երէկ եղած հանդէսէն մեկնեցար, այսօր գտնուած քաղաքէս կը մեկնիս: Այլ ամէն ինչ անօգուտ է:

«Կան ճակտի գիրեր որ կրնան իրարու չհանդիպիլ բնաւ, այլ անգամ մը հանդիպածնուն պէս ա'լ պէտք չեն բաժնուիլ:

«Ես ուրիշ մարդերու պէս մարդ մը չեմ. զրօսանքի. հրճուանքի և անիոյթ հասակի մէջ շատ վիշտ, շատ տառապանք կրած, մտմտութեամբ ու արտասուք

Թափած եմ, այսօր քսան և ութ տարեկան եմ և սիրած առջի կինս դուռն ես, վասն զի զքեզ կը սիրեմ Բօլին:

«Բու շնորհիւ. և եթէ Աստուած սրտիս այս յետին յոյսը չկտրէ, պիտի մոռնամ անցեալս և յոյսս ապագային վրայ պիտի դնեմ:

«Անցեալը միակ բանն է, որուն համար Աստուած անկարող է ու սէրը՝ առանց մխիթարութեան:

«Ապագան Աստուծոյ, ներկան մեզ՝ այլ անցեալը ոչնչութեան կը պատկանի:

«Եթէ ամէն բանի կարող Աստուածը նաև անցելոյն մտածումը տալու կարենար մեզի, աշխարհիս մէջ ո՛չ հայհոյիչ, ոչ նիւթապաշտ կը գտնուէր և ոչ անասունաւոր:

«Բօլին, հիմա ըսելիքս լմնցաւ, վասն զի բան մը չկայ որ չգիտնաս, և ի՞նչ կրնամ ըսել, զոր արդէն գուշակած չըլլաս:

«Երկուքս ալ գեռահաս, երկուքս ալ հարուստ եւ երկուքս ալ ազատ ենք, դուռն իմս և ես քուկդ կրնանք ըլլալ, դուռն բառ մը ըսէ, ես մօրդ կը դիմեմ ու կը միանանք:

«Եթէ իմ վարքը, ինչպէս նաև հոգին, հասարակաց սովորութենէ գուրս է, իմ տարօրինակութիւններուս ներքէ, ընդունէ ինչպէս որ եմ, դուռն զիս լաւագոյն պիտի ընես:

«Բօլին, եթէ յուսացածիս հակառակ պատճառ մը, զոր ես չեմ գուշակեր և որ կրնայ գոյութիւն ունենալ սակայն, զքեզ ինձմէ հեռացնէ, ինչպէս որ մինչև հիմա ջանք ըրիր հեռանալու, գիացած եղիր որ ամէն բան անօգուտ է, ամէն տեղ քեզի կը հետևիմ, ինչպէս որ

մինչև ցարդ հետևեցայ, վասն զի բան մը զիս մասնաւոր տեղ մը կապած չէ, ընդհակառակն ամէն բան զիս քու եղած տեղդ կը մղէ, այսուհետև իմ միակ նպատակս կ'ըլլայ քու առջևէդ կամ ետևէդ գալ:

«Արդէն ասկէ նուազ երանաւէտ նպատակի համար տարիներ կորուսած և բիւր անգամ կեանքս վտանգի դրած ես:

«Մնաս բարեւ, Բօլին, քեզ աղերս մը կ'ընեմ և չէթէ սպառնալիք մը, ես զքեզ կը սիրեմ, դուռն զիս կը սիրես, թէ՛ քու և թէ իմ վրայ գութ ունեցիր»:

«Այս տարօրինակ նամակը կարգացած ատեն, ներսէս անցածը քեզի ըսելը անկարելի է. կը կարծէի տեսնել այն սոսկալի երազներէն մէկը, ուր վտանգը կ'ըզգաս, խոյս տալու կը տքնիս, բայց քայլերդ հողին կը փակին, շունչդ կը կտրի և ձայնդ իր հնչիւնը կը կորսնցնէ:

«Այն ատեն նոյն իսկ երկիւղիդ սաստկութենէն կ'արթննաս ընդոստ և ճակատդ պաղ քրտինքով մը ծածկուած:

«Բայց հո՛ս, հոս արթննալ չկար, տեսածս երազ չէր, այլ սոսկալի իրողութիւն մը, որ զիս իր հզօր ձեռքով բռնելով՝ կը քաշէր կը տանէր, և սակայն ի՞նչ նոր բան անցած էր կեանքիս մէջ:

«Ոչինչ, միայն մարդու մը հանդիպեր էի, որուն հետ հազիւ թէ նայուածք մը, խօսք մը փոխանակեր էի:

«Ի՞նչ իրաւունք կը կարծէր ունենալ ուրեմն ան իմ ճակատագիրս իրենին հետ կապելու և գրեթէ տիրաբար ինծի հետ խօսելու երբ ես բարեկամի արտօնութիւնս ներս իսկ չէի շնորհած իրեն:

«Վաղը կրնայի ալ այս մարդուն երեսը չնայիլ, հետը չխօսիլ: զինքը չճանչնալ: Չէ սակայն, բան մը չէի կրնար ընել... տկար էի... կին էի... կը սիրէի զայն:»

«Ասկէ զատ՝ միթէ սիրոյ վրայ բան մը գիտէի՞, միթէ զգացածս ահօր էր. սէրը այնպիսի խորին երկիւղով մը սրտի մէջ կրնար մտնել: Ես որ դեռահաս և անփորձ էի, սիրոյ ի՞նչ ըլլալը գիտէի՞ միթէ:»

«Ո՛հ, ինչո՞ւ այս դժնդակ նամակը կարգալէս առաջ չէի այրած, զայն ընդունելովս կոմսին իրաւունք չէի՞ տուած կարծեալ որ զինքը կը սիրեմ:»

«Բայց ի՞նչ կրնայի ընել, չընդունէի՞ զայն ծառաներուն և սպասաւորներուն առջև ամէն բան յայտնի ընելով: Ո՛հ, բայց պէտք էի զայն մօրս յանձնել, ամէն բան անոր ըսել և խոստովանիլ...»

«Բայց ի՞նչ խոստովանէի, մանկական վախճան յայտնէի իրեն, յետոյ այսպիսի գիր մը կարգալու առտեն մայրս ի՞նչ պիտի ըսէր, պիտի կարծէր անշուշտ որ ես խօսքով, նայուածքով կամ կերպով մը կոմսին քաջալերութիւն տուած էի, առանց սիրոյ ի՞նչպէս պիտի համարձակէր ան ինծի ըսելու որ զինքը կը սիրէի: Չէ՛, մօրս ալ բնաւ բան մը ըսելու չէի համարձակեր:»

«Բայց նախ և առաջ այս նամակը այրել պէտք էր: Մոմին մօտեցուցի զայն, բռնկեցաւ և անմիջապէս մոխիր եղաւ, ինչպէս ամէն բան որ ի գոյէ չգոյ կը դառնայ:»

«Յետոյ հանուեցայ և լոյսը մարելով արտորնօք անկողին մօտայ որպէս զի ինքզինքս չտեսնեմ և մուտքին մէջ պահուիմ:»

«Ո՛հ, ի՞նչպէս մութը բաւական չհամարելով աչքերս ալ կը գոցէի, ինչպէս ձեռքերս ալ ճակատիս վը-

րայ կը դնէի, և ինչպէս այս կրկին քողելու հակառակ ամէն բան նորէն կը տեսնէի:»

«Այն դժնդակ նամակը սենեակիս պատերուն վրայ գրուած էր: Անգամ մը միայն կարդացեր էի զայն, եւ սրտիս մէջ անանկ տպաւորուած էր որ ամէն մէկ տղը կարծես թէ աներեւոյթ ձեռքով մը գրուելով, աչքիս առջև կուգար, քանի որ նախընթացը կ'աւրուէր:»

«Այսպէս բոլոր գիշեր տասը անգամ կարդացի զայն:»

«Ո՛հ, կը հաւաստեմ քեզ թէ այս վիճակիս և խենթութեան մէջ խիստ պզտիկ անջրպետ մը և շատ չընչին պատուար մը կար:»

«Ի վերջոյ յոգնութենէ ընկճուած, առաւօտեան գէժ քունս տարաւ: Արթնցած ատենս՝ արդէն բաւական ուշ էր:»

«Սենեկապանուհիս իմացուց ինձ որ տիկին Լիւսիէն իր աղջկովը մեզի եկեր էր: Այն ատեն յանկարծական գաղափար մը զիս լուսաւորեց:»

«Պէտք էր որ ամէն բան տիկին Լիւսիէնի ըսելի անիկա միշտ բարեկամ եղած էր ինծի, Հորաս կոմսն ալ իր տունը տեսած էի, և ասիկա իր տղուն բարեկալ մըն ալ ըլլալով՝ իմիշտ պէս գաղտնիքի մը ամէնէն յարմար աւանդապահն էր ան. Աստուած զրկեր էր զայն:»

«Այս միջոցին սենեակիս դուռը բացուելով տիկին Լիւսիէն երեցաւ: Ո՛հ, այն ատեն իրօք իր այս կոչ-ման հաւատացի, անկողնոյս մէջ ելայ նստայ, ձեռքերս ման հաւատացի, անկողնոյս մէջ ելայ նստայ, ձեռքերս իրեն երկնցուցի լալագին: Տիկին Լիւսիէն քովս եկաւ:»

«— Է՛հ, մանուկ, ըսաւ ինձ պահ մը ետքը, եւ ձեռքս որով երեսս կը ծածկէի՝ մէկզի ընելով, ըսէ նա՝ յինք, ի՞նչ ունիս, հարցուց:»

«— Ո՛հ, շատ թշուառ եմ, գոչեցի:

«— Քու հասակիդ թշուառութիւնները դարնան ժրրիկներու կը նմանին, աղջիկս, շուտով կ'անցնին և երկինքը աւելի կը պայծառացնեն:

«— Ո՛հ, եթէ գիտնայիր:

«— Ամէն բան գիտեմ, ըսաւ ինձ տիկին տը Լիւսիէն:

«— Ո՞վ ըսաւ քեզ:

«— Ինքը:

«— Ըսա՞ւ որ զինքը կը սիրեմ:

«— Չէ, այլ գոնէ այնպէս կը յուսար, արդեօք կը սխալի՞:

«— Ես ալ չեմ գիտեր, սիրոյ անունը միայն լսած էի, ի՞նչպէս կ'ուզես որ սրտիս մէջինը լաւ մը որոշեմ և զգացած յուզմունքիս մէջ իր շարժառիթը լուծեմ:

«— Ի՛հ, է՛հ, կը տեսնեմ որ Հորաս քենէ աւելի աղէկ կը լուծէ զայն:

«Սկսայ լալ:

«— Ի՛, լա՛ւ. լալու բան մը չկայ հոս կարծեմ, վրայ բերաւ Տիկին Լիւսիէն: Եկուր տրամաբանենք: Հորաս կոմսը երիտասարդ, աղուոր ու հարուստ է, եւ ասոնք քու զգացումդ ներքին ընելու համար պէտք եւ զածէն աւելի են: Հորաս կոմսը ամուրի է, դուն տասնըութ տարեկան ես, ուստի ամէն կերպով յարմար ամուսնութիւն մը կ'ըլլայ:

«— Ո՛հ, Տիկին...

«— Բաւ է, ա՛լ խօսքը կտրենք, իմացայ ինչ որ կ'ուզէի գիտնալ: Ես տիկին մօրդ քով կ'իջնեմ և Լիւսիին քեզի կը զրկեմ:

«— Ա՛հ... բայց անոր բան մը պիտի չըսես, այն-

պէս չէ՞:

«— Անհող եղիր, ես ընելիքս գիտեմ: Մնաս բարով, Բօլին, այս աղուոր աչքերդ սրբէ և զիս գրկէ տեսնեմ:

«Երկրորդ անգամ վիզը պլլուեցայ: Հինգ վայրկեան հտքը Լիւսի քովս եկաւ, ես ալ հագուեցայ ու վար իջանք:

«Մայրս խոհուն, բայց սովորականէն աւելի գործովալիւր էր հետս, ճաշին վրայ շատ անգամ անհանգիստ տրտմութեամբ մը երեսս նայեցաւ, և ամէն անգամուն դէմքիս վրայ ամօթալի կարմրութիւն մը կ'զգայի:

«Ժամը չորսին Տիկին Լիւսիէն ու իր աղջիկը մեկնեցան և մայրս հետս սովորականին պէս վարուեցաւ. Տիկին Լիւսիէնի այցելութեան և գալստեան վրայ խօսք մը չեղաւ:

«Սակայն երբ գիշերը սենեակս քաշուելէ առջ ըստ սովորականին մայրս զրկելու գացի, շուրթերս իր ճակատին մօտեցնելու ատեն տեսայ որ կուլար. այն առանց անձին ծունր դրի գլուխս կուրծքին մէջ պահելով:

«Մայրս այս շարժումս տեսնելով՝ զայն թեկադրող շարժառիթը դուշակեց, իր երկու ձեռքերը ուսերուս վրայ իջեցուց, զիս իր վրայ սեղմելով:

«— Երջանիկ եղիր, աղջիկս, ըսաւ, Աստուծոյ աջ կը խնդրեմ միայն:

«Երկու օր հտքը, Տիկին Լիւսիէն մօրմէս պաշտօնապէս ամուսնութեան խնդրեց զիս:

«Վեց շաբաթ վերջը Հորաս կոմսին հետ կարգուեցայ:

Թ.

«Հարսանիքը Լիւսիէնի ղղեակին մէջ եղաւ Նոյեմբերի առաջին օրերը: Ետքը ձմեռուան եղանակին ըսկիզբը նորէն Բարիզ եկանք:

«Ամենքնիս մէկէն մեր ապարանքը կը բնակէինք: Մայրս ամուսնութեան դաշնագրովս քսանըհինգ հազար Ֆրանք հասոյթ թողած էր ինձ, կոմսն ալ գրեթէ նոյնքան տուած էր, ու մօրս տասնըհինգ հազարը կը մընար. ասանկով մեր տունը Սէն Ժէրմէն արուարձանին եթէ ոչ հարուստ գոնէ կոկիկ տուներու կարգը կը դասուէր:

«Հորաս իր բարեկամներէն երկու հոգի ներկայացուց ինձի, ազաչելով որ զանոնք իր եղբայրներուն պէս ընդունիմ. վեց տարիէ ի վեր այնպիսի սերտ մըտերմութեամբ մը կապուած են եղբր երեքն ալ որ սովորութիւն էր զանոնք «անբաժանելիներ» կոչել:

«Զորրորդ մը որու վրայ ամէն օր կը ցաւէին և խօսքը կ'ընէին անդադար, նախորդ տարւոյն Հոկտեմբեր ամսուան մէջ Պիրէնեան լեռներու վրայ՝ ուր գըղեակ մը ունէր, որսորդութիւն ընելու ատեն սպաննուած էր:

«Այս երկու մարդերու անունը չեմ կրնար ըսել պատճառը պատմութեանս վերջը կ'իմանաս: Բայց ուրովհետեւ երբեմն պիտի ստիպուիմ յիշել զանոնք՝ մէկը Հէնրի և միւսը Մաքս կ'անուանեմ:

«Քեզ չեմ ըսեր որ երջանիկ եղայ, Հորասի համար զգացածս միշտ անմեկնելի եղած է և պիտի ըլլայ ինձ. կարծես թէ երկիւղայի յարգանք մը կ'զգայի իրեն համար, բայց ամէն իրեն մօտեցողներու վրայ ընդհանրապէս այս տպաւորութիւնը կ'ընէր միշտ անիկա:

«Նոյն իսկ իր բարեկամները, որքան որ հետը ազատ և ընտանի էին, քիչ անգամ կը հակառակէին իրեն, և միշտ՝ եթէ ոչ տիրով գէթ անդրանիկ եղբօր մը տեղ դնելով, կ'անսային անոր:

«Թէև անոնք ալ մարմնային կրթութիւններու մէջ յաջողակ, բայց քաջութեան կողմէ անոր չէին հաւաստիքի բնաւ:

«Կոմսը գնդախաղի սրահը զինավարժութեան սըրահի փոխեր էր, և ամէն օր այս պարոնները հոն սուրով կամ հրազէնով վարժութիւն ընելու կուգային:

«Երբեմն այս մրցումներուն ներկայ կ'ըլլայի, այն ատեն Հորաս աւելի անոնց դասատու քան հակառակորդ կը դառնար: Այս վարժութիւններուն մէջ տիկին Լիւսիէնի տունը ցուցուցած հանդարտութիւնը միշտ յաղթող եղած էր. կը ցուցնէր նաեւ թէ կոկիկ ասպարէզին մէջ րոպէ մը չէր կորսնցներ այն պաղարիւնութիւնը, որ նեղ պարագաներու մէջ այնքան հաղուած զիւտ է:

«Ինչ որ զարմանալին է, մեր մտերմութեան հակառակ, Հորաս միշտ գերազանց էակ մը և միւս մարդերու կարգէն զուրս մարդ մը կը մնար ինձի համար:

«Ինքն ալ երջանիկ կ'երեւէր կամ գոնէ այնպէս ըլլալ կը կեղծէր թէև շատ անգամ իր խոհուն գէմքը հակառակը կը յայտնէր:

«Երբեմն նաեւ սոսկալի երազներ իր քունը կը վըր-

դովէին, և ցորեկը խաղաղ և քաջ երեցող այդ մարդը
այնպիսի երազներու մէջ արթնցած ատեն՝ սոսկումի
վայրկեաններ և տղու մը ահ ու դողը կ'ունենար:

Ասոր պատճառ կը համարէր մօրը հանդիպած
դէպք մը որ յղութեան ատեն Սիէրայի մէջ գողերէ բռն-
նուելով՝ ծառի մը կապուեր և իրեն ուղեկից ճամբոր-
դի մը մորթուիլը տեսեր էր. ասկէ կը հետեւէր որ
քունին մէջ սովորաբար գողութեանց և աւազակու-
թիւններու տեսարաններ կ'ունենար:

«Ուստի աւելի այս երազները արգիլելու համար
քան թէ իրական վախով, ուր որ գտնուէր պառկելէ ա-
ռաջ՝ ձեռքին տակ զոյգ մը ասորճանակ կը դնէր: Այս
բանը զիս շատ վախցուց նախ, զասն զի միշտ կը դողա-
յի որ երազի մը մէջ գտնուիմ կը գործածէ: Բայց կա-
մաց կամաց ապահովուելով իր այս գգուշութեանը սո-
վորեցայ:

«Ուրիշ բան մը ևս. զոր այսօր միայն կրնամ մեկ-
նել, սա էր թէ գիշեր ցորեկ ճամբայ ելլելու պատրաստ
ձի մը կը գտնուէր տան մէջ:

«Զմեռը տօներու և հանդէսներու մէջ անցաւ: Հո-
րաս ալ շատ ծանօթներ ունէր, որով մեր բարեկամնե-
րու շրջանակը կրկնապատկուած էր:

«Կարգէ դուրս բարութեամբ մը ամէն տեղ ինծի
կ'ընկերանար, և որ աւելի զարմանալին էր, թուղթ
խաղալէ ալ զադրած էր:

«Գարնան եղանակին գիւղ գացինք:

«Մեր բոլոր յիշատակները հոն գտանք կրկին, օ-
րերնուս կէսը մեր՝ և կէսը մեր՝ զրացիներուն տունը
կ'անցնէինք:

«Տիկին Լիւսիէնի ընտանիքին հետ իբր մեր երկ-

րորդ ընտանիքը կը տեսնուէինք շարունակ, այնպէս
որ իմ օրիորդական վիճակս հաղիւ թէ վտխուած էր և
կեանքս նոյնն էր գրեթէ:

«Եթէ երջանկութիւն չէր այս՝ գոնէ այնպէս կը
նմանէր անոր որ մարդ կրնար խաբուիլ:

«Միայն երբեմն քիչ մը կը վրդովէր ան Հորասի
անմեկնելի տրամութիւններէն և երազներէն, որոնք
երթալով աւելի անոելի կը դառնային:

«Շատ անգամ այս ցորեկուան անհանգստութեանց
և գիշերային տեսիլներուն մէջ իր քով կ'երթայի ու
կ'արթնցնէի զինքը, բայց զիս տեսածին պէս՝ իր դէմ-
քը նորէն կ'ստանար այն պաղ և խաղաղ երեւոյթը՝ որ
իմ վրաս այնքան մեծ տպաւորութիւն մը ըրած էր:
Անկարելի էր սակայն խաբուիլ, այս առ երեսս հան-
դարտութեան և իրական երանութեան մէջ մեծ հեռա-
ւորութիւն կար:

«Յունիս ամսուն սկիզբները, Հէնրի և Մաքս ու
բոնց վրայ խօսեցայ, մեզի եկան, և զիրենք Հորասի
հետ կապով բարեկամութիւնը ճանշնալով՝ մայրս իր
տղոցը և ես իմ եղբայրներուս պէս ընդունեցինք:

«Գրեթէ մեր սենեակներուն կից խուցեր տրուե-
ցան անոնց, կոմսը իր ննջարանէն անոնց սենեակները
զացող մասնաւոր հնչիւնով զանգակներ դնել տուաւ և
հրամայեց որ տան մէջ մէկ ձիու տեղ երեք հատ պատ-
րաստ գտնուին: Ասկէ զատ՝ սենեկապանուհիս ինձ ըսաւ
թէ ծառաներէն իմացած էր որ այս պարոններն ալ ա-
մուսնոյս սովորութիւնը ունէին և միշտ իրենց անկող-
նոյն վերեւը զոյգ մը ատրճանակով կը քնանային:

«Իր բարեկամներուն գալէն ի վեր, Հորաս ինք-
զինքը գրեթէ բոլորովին անոնց տուած էր:

«Իրենց զբօսանքներն ալ Բարիզի զուարճութիւններուն պէս ձիարշաւներ ու այլ և այլ զինախաղեր էին:

«Յուլիս ամիսը այսպէս անցաւ, յետոյ Օգոստոսի սկիզբները կոմսը ինձ իմաց տուաւ որ մէկ երկու ամսուան համար ինձմէ բաժնուելու պիտի հարկադրուէր:

«Մեր ամուսնութենէն ի վեր այս առաջին բաժանումը ըլլալով, այս խօսքերէն վախցայ, բայց կոմսը զիս ապահովելու աշխատեցաւ ըսելով որ այս ճամբորդութիւնը, զոր կարելի է ես հեռաւոր կը կարծէի, իր ընկերներով Բարիզի ամէնէն մօտ գաւառներէն մէկը ի Նորմանտիա, Պիւրսիի դղեակը երթալու համար էր:

«Կ'աւելցնէր թէ իրենցմէ ամէն մէկը դղեակ մը ունէր, մին ի Վանտէ, միւսը Թուլօնի և Նիսի մէջտեղը, սպաննուողը ի Բիրէնէ, և Հորաս կոմսը Նորմանտիոյ մէջ, որով ամէն տարի որսի եղանակը իրենցմէ մէկուն դղեակը կ'երթային փոփոխակի, և այս տարի հիւրընկալութեան կարգը Հորասինն էր:

«Անմիջապէս առաջարկեցի որ ես ալ իրեն ընկերանամ զանոնք ընդունելու համար, բայց կոմսը մերժեց ըսելով որ դղեակը որսի ժամադրութեան տեղ մըն էր, առանց կարասիի և միայն որսորդներու յարմար, որոնք աղէկ գէշ ապրելու սովորած են, բայց չէ թէ կեանաց ամէն զարդերուն և պիտոյից վարժ կնոջ մը:

«Սակայն այս անգամ երթալուն՝ նորոգութիւններ ընել պիտի տար, որպէս զի ուրիշ անգամ կարգը իրեն եկած ատեն՝ ես ալ կարենամ իրեն ընկերանալ և զիրենք հիւրընկալել:

«Այս դէպքը, որքան որ մօրս բոլորովին պարզ և բնական կ'երևէր, սոսկալի կերպով զիս անհանգիստ ըրաւ:

«Հորասին տրտմութեանց և վախերուն վրայ ամենեւին խօսք մը ըրած չէի անոր:

«Այս մասին ստացած մեկնութիւններս ինձ ոչ այնքան բնական երեցած էին. անոնց ուրիշ պատճառ մը տուած էի ես. պատճառ մը զոր անիկա չէր կրնար կամ չէր ուզեր ինձ ըսել: Սակայն եռամսեայ բացակայութեան մը համար հոգ ընելը և Հորասի ընկերանալ ուղիւն ալ այնքան ծիծաղելի և այլանդակ պիտի երևէր որ իմ անհանգստութիւնս ծածկելով՝ ա'լ այս ճամբորդութեան վրայ չխօսեցայ:

«Բաժանման օրը եկաւ, Օգոստոսի քսան և եօթին էր, վասն զի Սեպտեմբերի մէկին՝ որսի սկզբնաւորութեան միջոցին՝ այս պարոնները Պիւրսիի դղեակը կ'ուղէին գանուիլ: Իրենք սուրհանդակի կառքով պիտի մեկնէին և Մալայեցին ձիերը ետեւէն պիտի տանէր եւ զանոնք դղեակը պիտի երթար գտնէր:

«Բաժանման պահուն՝ արցունքներս չկրնայ ընդունել: Հորասը գատ սենեակ մը տարի և վերջին անգամ մը ևս ըսի որ զիս իր հետը տանի. իմ անմեկնելի վախերս յայտնեցի. չիշեցուցի իրեն իր տրտմութիւնը ու յանկարծ վրան եկող անիմանալի վախերը:

«Այս խօսքերուն՝ արիւնը երեսը զարկաւ և առաջին անգամ տեսայ որ անհամբերութեան նշան մը կը ցուցնէր ինծի:

«Բայց չուտով ինքզինքը զսպեց և մեծ քաղցրութեամբ մը խօսք տուաւ որ եթէ դղեակը բնակելի էր՝ (թէ և չէր) ինձ պիտի գրէր որ երթամ:

«Ասոր վրայ նորէն յոյս առի, այնպէս որ իր հեռանալը կարծածէս աւելի հանդարտութեամբ տեսայ: Ի վերջոյ այսու ամենայնի՝ մեր բաժանման առջի օրե-

ըլ սոսկալի երեցան ինծի, սակայն կը կրկնեմ, անոր պատճառը չէ թէ սիրային մորմոք մը, այլ մեծ դժբախտութիւն մը, խորին, բայց յարատե նախզգացում մըն էր:

«Հորասի երթալէն երկու օր ետքը, Քաէնէ գըրուած նամակ մը առի որու մէջ կ'ըսէր թէ ճաշելու համար այս քաղաքը իջած էր և զիս ի՛նչ անհանգիստ վիճակի մէջ ձգելը յիշելով կը գրէր.

«Այս նամակին ընթերցումը զիս քիչ մը սկսած էր սփոփել, երբ վերջին տողը բոլոր վախերս նորոգեց՝ զորս ուրիշի մը յայտնած չըլլալովս այնքան սաստիկ էին ու ո՛րեւէ օտարի մը կասկածելի պիտի երևէին. կոմսը ինձ «կրկին տեսութիւն» ըսելու տեղ «մնաս բարով» կ'ըսէր:

«Երբ մարդուս միտքը յուզուած է, ամէնէն պըզտիկ բաներու կարեւորութիւն կուտայ. հետեւաբար ես այս խօսքերը կարդալու ատեն քիչ մնաց պիտի մարէի:

«Պիւրսիէ գրուած երկրորդ նամակի մը մէջ ալ, կ'ըսէր թէ զդեակը, ուր երեք տարիէ ի վեր գացած չէր, սոսկալի աւերման վիճակի մէջ գտեր էր, այնպէս որ հազիւ թէ սենեակ մը կար ուր հովը և անձրեւը չըթափանցէին, հետեւաբար իր քովը երթալ մտքէս անգամ անցընելը պարապ բան էր:

«Չեմ գիտեր ի՛նչ նախզգացութեամբ այս նամակին կ'սպասէի:

«Բանի մը օր ետքը լրագրին մէջ Նորմանտիան սարսափեցնող սպանութեանց և գողութիւններու առաջին լուրը կարդացինք: Հորասի երրորդ մէկ նամակն ալ անոնց վրայ քանի մը խօսք կ'ըսէր, բայց հասարակային թերթերու տուած կարեւորութիւնը չէր տար:

«Պատասխան գրեցի իրեն աղաչելու համար որ կարելի եղածին չափ շուտով ետ դառնայ, վասն զի այս տարածայնութիւնները իմ նախազգացումներուս արգիւնաւորութեան սկիզբը կ'երևէին ինձ:

«Օրէ օր լուրերը աւելի ահարկու կ'ըլլային և ես ալ յանկարծական տրամութիւններ կ'ունենայի և ահռելի երազներ կը տեսնէի:

«Հորասի գրած վերջին նամակս ալ անպատասխան մնալուն՝ կրկին գրելու չէի համարձակեր, ուստի գացի տիկին Լիւսիէնը գտայ, որ իմ խորհրդականս եղած էր այն գիշերէն ի վեր, ուր ամէն բան իրեն յայտներ էի. իմ վախերս և նախազգացումներս պատմեցի, այսինքն թէ Հորաս իմ հանգստութեան համար վախնասինքն թէ Հորաս իմ հանգստութեան համար վախնաս լով՝ զիս հետը տարած չէր, թէ ինքը Տիկին Լիւսիէն՝ որուն Հորաս ամէնէն առաջ բացատրեր էր, ո՛րեւէ մէկէ մը աւելի աղէկ գիտէր ամուսնոյս զիս որքան սիրելը, վասն զի քսան անգամ շնորհակալ եղեր էր իրմէ իր երանութեանը պատճառ ըլլալուն համար:

«Կոմսին զիս սիրելուն ապահովութիւնը զիս բոլորովին համոզեց, և որոշեցի որ եթէ եկող թղթաբերով իր մօտալուտ գալուստը չիմացնէ, ես երթամ զինքը գտնեմ:

«Նամակ մը առի, որով Հորաս վերադարձի վրայ խօսելու տեղ՝ վեց շաբաթ կամ երկու ամիս ևս ինձմէ հեռի կենալու ստիպուած էր. իր գրութիւնը սիրոյ արտայայտութիւններով լի էր:

«Կ'ըսէր թէ իր բարեկամներուն տուած հին խոստումները միայն զինքը կ'արգիլէին գալու, և ապահով ըլլալով որ այն աւերակներուն մէջ սոսկալի կեանք մը պիտի վարէի՝ զիս իր քովը չէր կանչեր: Այս նա-

մակը ամէն վարանում կը փարատէր, ուստի մօրս քովը իջայ և ըսի որ Հորաս իր քովը երթալու թոյլտուութիւն կուտար ինծի և թէ երկրորդ իրիկունը պիտի մեկնէի:

Ժ.

«Մայրս անպատճառ հետս գալ կ'ուզէր, և խիստ շատ դժուարութեամբ իրեն հասկցուցի որ եթէ Հորաս ինծի համար կը վախնար, իրեն համար ո՛րքան աւելի պիտի վախնար:

«Թղթատարին հետ մեկնեցայ՝ մէկտեղ տանելով Նորմանտիացի սենեկապանուհիս որ, Սէն Լօրան Տիւ Մոն հասած ատեննիս հրաման խնդրեց քանի մը օրուան համար երթալ իր ծնողացը քով որ Քրէվքէօր կը բնակէին. իր խնդիրքը շնորհեցի առանց խորհելու թէ իր ծառայութեանցը ամէնէն աւելի հիմակ այս դըղեակին մէջ պէտք պիտի ունենայի, ուր ուրիշ կին չկար:

«Իրիկունն ժամը եօթը կար Քաէն հասայ: Սուրահանգակապետը լսելով որ առանձին ճամբորդող կին մը Պիւրսիի դղեակը երթալու համար ձիեր կը խնդրէր, անձամբ կառքիս դռնակը եկաւ, և նոյն գիշերը քաղաքը մնալով երկրորդ օրը ճամբայ ելլելու այնքան աղաչեց որ տեղի տուի:

«Անանկ ատեն մը դղեակը պիտի հասնէի որ ամէնքը քնացած պիտի ըլլային, և կարելի է չըջակաները տեղի ունեցած եղեռնագործութեանց պատճառաւ դուռներն ալ այնպէս աղէկ գոցուած պիտի գտնէի որ պիտի չկրնայի բանալ տալ. վախէ աւելի այս պատճառը օթեւանը մնալու համոզեց զիս:

«Իրիկունները ցուրտ ընել սկսած էր, ուստի մինչ-

չե ինծի սենեակ մը պատրաստուիլը՝ սուրհանդակապետին սրահը մտայ:

Այն ատեն պանդոկապետուհիին տուած որոշմանս և ուշանալու վրայ զիս չղղջացնելու համար՝ երեք չորս շաբաթէ ի վեր երկրին մէջ բոլոր անցածները պատմեցի աւելցնելով թէ ամէնուն ահն ու դողը վերջին ծայրը հասեր էր, և թէ արեւը մարը մտածին պէս՝ ո՛չ ոք քաղաքէն քառորդ մը մղոն հեռանալու կը համարձակէր:

«Տափանքի գիշեր մը անցուցի, քանի դղեակին կը մօտենայի. այնքան արիւթիւնս կը կորսնցնէի, կը խորհէի թէ կոմսը ինձմէ հեռանալու համար կարելի է ինձ ըսածներէն ուրիշ պատճառ մը ունէր, և եթէ այնպէս էր, արդեօք իմ ներկայութիւնս ի՞նչպէս պիտի ընդունէր:

«Յանկարծական և անակնկալ դալուստս իր հրամաններուն անհնազանդութիւն մը, իշխանութեան դէմ զանցառութիւն մըն էր: Միթէ անդառնալի որոշում մը չէ՞ր յայտներ այն անհամբերութեան նշանը զոր չէր կրցած զսպել և զոր առաջին անգամ ցուցուցած էր ինձի:

«Պահ մը խորհեցայ նաև գրելով իմացնել իրեն որ Քաէն կը գտնուէի, և սպասել որ գայ զիս առնէ, բայց բոլոր այս վախերս, որ յուզուած յոգնութենէս առաջ կուգային, քանի մը ժամ քնանալէս ետքը՝ արեւը սենեակս լուսաւորելուն պէս ցրուեցան: Միտ առի կրկին, ձիերը ուղեցի ու տաւը վայրկեան ետքը ճամբայ ելայ:

«Առտուան ժամը ինն էր երբ Պիւքսիէ երկու մղոն ասդին թղթատարը կանգ առնելով, դղեակը, որուն պարտէզը կ'երևար և որ երկու հարիւր քայլի չափ մեծ ճամբուն կը մօտենար, ցոյց տուաւ ինծի: Զարտուղի ճամ-

բայ մը դէպի վանդակապատ մը կը տանէր:

«Հարցուց անիկա թէ ճիշդ ա՞յս էր երթալիք դըղեակս, ու հաստատական պատասխանիս վրայ կառնածներուն մէջ մտանք:

«Դուռը գոց էր, քանի մը անգամ զարկինք առանց պատասխան առնելու:

«Սկսայ դալուստս չիմացնելու զղջալ. կարելի է կոմսը և իր ընկերները որսի մը գացած էին. այն ատեն ես ի՞նչ պիտի ընէի այս դղեակին մէջ, որուն դուռները անգամ պիտի չկարենայի բանալ տալ: Միթէ չիմական խեղճ պանդոկի մը մէջ անոնց դարձին սպասելով պիտի ստիպուէի:

«Ասիկա անկարելի էր: Վերջապէս անհամբերութենէս կառքէն իջայ և սկսայ անձամբ դուռը զարնել ու ժգին:

«Ծառուղիի մը անկիւնը ծառերու տերեւներու մէջէն կենդանի էակ մը երեցաւ. Մալայեցիին ճանչցայ և նշան ըրի որ փութայ. եկաւ դուռը բացաւ:

«Կառքը նորէն չհեծայ. Մալայեցիին եկած ճամբան բռնեցի և շուտ մը դղեակը տեսայ որ առաջին նայուածքով բաւական աղէկ վիճակի մէջ երեցաւ ինծի. իսկոյն գետնայարկի սանդուխը սլացայ, և նախասենեակը մըտայ:

«Խօսելու ձայն մը լսեցի, դուռ մը հրեցի և ճաշի սենեակը Հորասի ու Հէնրիի դիմացը գտնուեցայ, որոնք մէկտեղ կը ճաշէին: Երկուքն ալ իրենց ալ կողմը սենեակին վրայ զոյգ մը ատրճառակ ունէին:

«Կոմսը զիս տեսածին պէս ոտքի ելաւ մէկէն և գոյնը այնպէս նետեց որ կարծես թէ պիտի մարէր. ես այնքան կը դողայի որ հազիւ թեւերս իրեն երկնցնե-

լու ոյժը ունեցայ, պիտի իյնայի երբ վազելով բռնեց զիս:

«— Հորա՛ս, ըսի, ներքէ ինձ, քեզմէ հեռի չկրցայ կենալ... շատ թշուառ և շատ անհանգիստ էի... անոր համար չհնազանդեցայ քեզի:

«— Եւ գէշ ըրիր, ըսաւ կոմսը անլուր ձայնով մը:

«— Ո՛հ, եթէ կ'ուզես, գոչեցի իր խօսելու եղանակէն սարսափած, անմիջապէս կը մեկնիմ... զքեզ տեսայ... այդ միայն պէտք էր ինծի:

«— Ձէ, ըսաւ կոմսը, քանի որ եկար, կեցիր... կեցի՛ր, բարի եկար:

«Այս ըսելով զիս դրկեց, և իր վրայ ճիգ մը ընելով նորէն առաւ այն խաղաղ երևոյթը, որ զիս ամէնէն բարկացոտ դէմքէ աւելի կը սարսափեցնէր երբեմն:

«Բայց քիչ քիչ հալեցաւ այն ձիւնէ վարագոյրը, զոր կարծես թէ կոմսը իր դէմքին վրայ ձգած էր. ինձ համար պատրաստուած սենեակը տարաւ զիս որ բոլորովին լուրի ԺԴ-ի ճաշակով կահաւորուած էր:

«— Կը ճանչնամ զայն, ընդմիջեցի, իմ մտած սենեակն է. ո՛հ, Աստուա՛ծ, Աստուա՛ծ, կը սկսիմ ամէն բան հասկնալ:

«— Հոն, շարունակեց Բօլին, զիս այնպէս ընդունելուն համար ներում խնդրեց ըսելով թէ իմ անակընկալ գալստեանս վրայ իր զգացած զարմանքը, այս հին աւերակներուն մէջ երկու ամիս քաշելիք զրկումներուն վախը՝ իրմէ աւելի զօրաւոր եղած էին. բայց քանի որ այս ամէնը ես բանի տեղ չէի դնէր, պիտի աշխատէր զոգեակին կենցաղը կարելի եղածին չափ ինծի հաճելի ընել, միայն թէ նոյն կամ երկրորդ օրուան համար որ

սի արշաւանք մը որոշուած էր զօրախտաբար և հետեւեալէս կարելի է մէկ երկու օրուան համար ինձմէ բաժնուելու պիտի ստիպուէր:

«Բայց կ'աւելցնէր թէ ուրիշ անգամ զիս իր մերժումներուն պատրուակ բռնելով այս տեսակ պարտաւորութիւններու մէջ պիտի չմտնէր:

«Պատասխան տուի թէ կատարելապէս ազատ էր, և թէ ես չէ թէ իր զբօսանքները արգիլելու, այլ այն սպանութեանց տարաձայնութիւններուն վրայ վախցած ըլլալու՝ սիրտս հանդարտեցնելու համար եկեր էի:

«Կոմսը ժպտեցաւ:

«Ուղեւորութենէս յոգնած ըլլալուս, պառկելով քնացայ:

«Ժամը երկուքին կոմսը սենեակս մտաւ ու ծովուն վրայ պտոյտ մը ընել առաջարկեց. օդը շատ գեղեցիկ էր, իր առաջարկութիւնը ընդունեցի:

«Պարտէզը իջանք, Օրնը գետակին, որ պարտէզին մէջէն կ'անցնէր, եղերքը երկայն և ալլանդակ ձեւով հիանալի նաւակ մը կապուած էր:

«Պատճառը հարցուցի, Հորաս ըսաւ թէ Ճավայ նաւակներու ձեով չինուած էր և այս տեսակ չէնքը իր արագութիւնը շատ կ'աւելցնէր: Հորաս, Հէնրի և ես մէջը մտանք, Մալայեցին թիերը ձեռք առաւ և հոսանքին օգնութեամբը շուտով յառաջ գացինք:

«Ծովը իջնելու ատեն, Հորաս և Հէնրի կայ մին փաթթուած երկայն և եռանկիւնի առաքաստը պարզեցին, և առանց թիերու օգնութեան՝ արտաքոյ կարգի սըրնթացութեամբ մը քալեցինք:

«Առաջին անգամ էր որ ովկիանոսը կը տեսնէի, այս վսեմ տեսարանը զիս այնքան յափշտակեց որ ար-

գէն մեզ նշաններ ընող նաւակի մը վրայ դեկավարելու նին չնշմարեցի, միայն այն նաւակին մարդերէն մէկուն Հորասի ուղղած ձայնը զիս մտախոհ վիճակէս հասնեց:

«— Էհ, պարոն նաւաստի, գոչեց, ի՞նչ կայ չկայ Հավրի մէջ:

«— Գրեթէ ոչինչ, պատասխանեց ինձ ծանօթ ձայն մը և աւելցուց. — Հապա Պիւրսիի՞ մէջ:

«— Ահա կը տեսնես, անակնկալ ընկեր մը եկաւ մեզի, քու հին ծանօթդ և իմ կրնս, տիկին Հորաս տը Պէօցվալ:

«— Ի՞նչ, տիկին տը Պէօցվալ, գոչեց Մաքս, զոր ճանչցայ:

«— Նոյն ինքը, սիրելի բարեկամ, և եթէ չես հաւատար եկուր քու յարգանքդ յայտնէ իրեն:

«Նաւակը մօտեցաւ, որուն մէջ Մաքս նստեր էր երկու նաւաստիներով, ինքն ալ նաւավարի շքեղ հագուստ մը ունէր և ուսին վրայ ուղկան մը, զոր ծովը նետելու կը պատրաստուէր:

«Մեզի մօտեցած ատեն քանի մը քաղաքավարական խօսքեր փոխանակեցինք, ետքը Մաքս ուղկանը նետեց և մեր նաւակը մտնելով վայրկեան մը Հէնրիի հետ ցած ձայնով խօսեցաւ, յետոյ զիս բարեկեց ու կըրկին իր նաւը մտաւ:

«— Յաջողութիւն, պոռաց Հորաս:

«— Բարի ճանապարհ, պատասխանեց Մաքս:

«Էհ նաւակն ու մակոյկը իրարմէ բաժնուեցան:

«Ճաշի ժամը մօտեցած ըլլալուն գետին բերանը դարձանք, բայց տեղատուութիւնը սկսած էր, և զմեզ մինչև պարտէզը տանելու համար բաւական ջուր չկար,

ուստի հարկ եղաւ ծովափը իջնել և աւազակոյտէն վերելլել:

«Հոն, քաղցի այն ճամբէն, ուրկէ դուն երեք չորս գիշեր ետքը անցար, նախ կոպիճներու վրայէն, ետքը մեծ խոտերու մէջէն, վերջապէս լեռնէն վեր ելլելով՝ արքայարանին մէջ մտայ, մենարանը ու իր պըզտիկ գերեզմաննոցը տեսայ, գաւիթին ուղղութեամբը յառաջացայ և ծառերու կոյտի մը միւս կողմը դղեակին պարտէզին մէջ գտնուեցայ:

«Գիշերը առանց նշանաւոր դէպքի անցաւ: Հորաս շատ ուրախ էր. յաջորդ տարին Բարիդի մեր ապարանքին նորոգութիւններ և զարնան ճամբորդութիւն մը ընելու վրայ խօսեցաւ. կ'ուզէր նաև զիս ու մայրս Խտալիա տանիլ, և կարելի է Վենետիկի մարմարեայ հին պալատներէն մէկը ծախու առնել բարեկենդանի եղանակները հոն անցընելու համար:

«Սակայն Հէնրի շատ աւելի մտախոհ էր ու ամէնէն պզտիկ չուկէ մը անհանգիստ կ'երեւար:

«Բոլոր այս մանր պարագաները, որոնց հազիւ թէ մտադրութիւն կ'ընէի նոյն պահուն, ետքէն իրենց ամէն պատճառներով միտքս եկան. պատճառներ՝ որ ինձ մէծածուկ էին մինչև այն ատեն և որոնց հետեւութիւնը ինձ ամէն բան բացատրեց վերջէն:

«Ասկէ ետք մենք սենեակնիս քաշուեցանք, բայց Հէնրի սրահը մնաց ըսելով որ գիր պիտի գրէր: Գրիչ և մեկան բերին իրեն ու կրակին քով նստաւ:

«Երկրորդ առտու, ճաշի վրայ եղած ատեննիս, պարտէզին դուռը մասնաւոր կերպով մը զարնուեցաւ:

«— Մաքսն է... ըսին մէկ բերան Հորաս և Հէնրի:

«Իրօք, գրեթէ նոյն պահուն Մաքս իր ձիովը բա-
կը մտաւ:

«— Հա, եկա՞ր, ըսաւ Հորաս ծիծաղելով, շատ ու-
րախ եմ զքեզ տեսնելուս, բայց ուրիշ անգամ ձերբա-
քիչ մը աւելի խնայէ, նայէ ի՞նչ վիճակի մէջ գրեթէ ետ-
սա խեղճ Պղտունը:

«— Կը վախնայի որ ժամանակին չեմ հասնիր, պա-
տասխանեց Մաքս. ետքը խօսքը ընդմիջելով իմ կողմս
դարձաւ:

«— Ներեցէք, Տիկին, այսպէս կօշիկներով և խը-
թաններով ձեր առջին ներկայանալուս, բայց Հորաս
մոռցեր է որ այսօր ձիաւոր որսորդութիւն մը ունինք
Անգլիացիներու հետ, շարունակեց այս խօսքը շեշտե-
լով, որոնք երէկ իրիկուն յատկապէս շոգենաւով եկան,
և մենք որ արդէն հոս էինք՝ խօսքերնիս չբռնելով կ'ու-
շանանք:

«— Շատ լաւ, ըսաւ Հորաս, կ'երթանք:

«— Բայց, կրկնեց Մաքս իմ կողմս դառնալով, չեմ
գիտեր թէ խոստումնիս կրնա՞նք պահել, վասն զի այս
որսորդութիւնը շատ տաղտուկ է տիկնոջ ընկերակցու-
թեան համար:

«— Ո՛հ, անհոգ եղէք, պարոննե՛ր, փութացի պա-
տասխանել, ես ձեր զբօսանքներուն արգելք ըլլալու
չեկայ, դուք գացէք, և ձեր բացակայութեան ատեն ես
բերդը կը պահպանեմ:

«— Կը տեսնե՞ս, ըսաւ Հորաս, Բօլին հին առենի-
ճմարիտ զղեկատիրուհի մըն է: Ստուգիւ միայն իր
նաժիշտները և մանկաւիկները կը պակսին, վասն զի
սենեկապանուհի անգամ չունի, ունեցածը ճամբան ձը-
գեր է և հաղիւ թէ ութ օրէն հոս պիտի ըլլայ:

«— Բայց, Հորա՛ս, ըսաւ Հէնրի, եթէ դուն ալ
զղեկը մնալ կ'ուզես, մեր կղզիաբնակներուն քով
զքեզ կ'արդարացնենք, ատկէ դիւրին ի՞նչ կայ:

«— Ձէ, ամենեւին, պատասխանեց կոմսը, կը մոռ-
նաք որ գրաւին մէջ ամէնէն աւելի ես շահ ունիմ, հե-
տեաբար պէտք է որ զայն անձամբ պաշտպանեմ: Ինչ-
պէս ըսի, Բօլին կը ներէ մեզի:

«— Շատ լաւ, կրկնեցի, և ձեզ ամէն ազատութիւն
տալու համար, ահա սենեակս կ'երևնեմ հիմակուրէն:

«— Մէկ րոպէէն կուգամ, ըսաւ Հորաս, և սքան-
չելի մարդավարութեամբ զիս մինչև դուռը տարաւ ու
ձեռքս համբուրեց:

«Սենեակս ելայ, պահ մը ետքը որսի հագուստով
Հորաս ալ ինձ հետեւեցաւ մնաս բարով ըսելու, իր հետը
մինչև գետնայարկի սանդուխը իջայ ու իր բարեկամ-
ները ողջունեցի, որոնք Հորասը քովս ձգելու աշխատե-
ցան կրկին. բայց ես պահանջեցի տիրաբար որ անոնց
ընկերանայ անիկա, և վերջապէս մեկնեցան խօսք տա-
լով որ երկրորդ առտու վերադառնան:

«Դղեակը առանձին մնացի Մալայեցիին հետ, այս
այլանդակ ընկերութիւնը կարելի է ինձմէ ուրիշ կին
մը վախցնէր, բայց ես գիտէի որ Հորաս իր դաշոյնու-
վը վագրը սպաննած օրէն՝ այս մարդը ինքզինքը անոր
նուիրած էր, և քաջ մարդերու համար հին ազգերու ու-
նեցած զարմացումովը գրաւուած՝ Պոմպէյէն Յրանսա
անոր ընկերանալով ա՛լ անկէ ի վեր վայրկեան մը
բաժնուած չէր անկէ:

«Ուստի կատարելապէս հանգիստ պիտի ըլլայի ե-
թէ մինակ անոր վայրի դէմքը ու տարօրինակ հագուս-
տը իմ վախուս պատճառը ըլլային. այլ այնպիսի երկրի

մը մէջ կը գտնուէի որ ժամանակէ մը ի վեր ամէնէն անլուր դէպքերու տեսարանը եղած էր, որոնց վրայ թէև Հորաս և Հէնրի բան մը ըսած չէին իբրեւ մարդ՝ ասանկ վտանգ մը արհամարհելով կամ արհամարհել կեղծելով, բայց և այնպէս մինակ եղածիս պէս՝ այն արիւնալի և եղեռնալից պատմութիւնները միտքս եկան:

«Յերեկով վախնալու բան մը չկար սակայն. հետեւաբար պարտէզը իջայ և որոշեցի քանի մը ամիս բռնակելիք դղեակիս շրջականները այցելութիւն մը ընելով առտուան ժամերս անցընել:

«Նախ քայլերս բնականօրէն արդէն գիտցած կողմերս ուղղուեցան կրկին ու մանրամասնօրէն արբայաւրանին աւերակները քննեցի, բայց որովհետեւ դուն ալ հետադօտած ես զանոնք, նկարագրելու պէտք չունիմ:

«Աւերեալ գաւիթէն դուրս ելայ ու շուտով ծովուն վրայ բարձրացող բլրակը հասայ:

«Երկրորդ անգամն էր որ այս տեսարանը կը տեսնէի. ուստի իր առաջին վսեմութիւնը ունէր այն ինծի համար, երկու ժամ անշարժ ու աչքերս անոր վրայ յառած մնացի, և ետքը գրեթէ ակամայ հեռացայ պարտէզին միւս մասերն ալ տեսնելու համար:

«Դարձեալ դէպի գետակը իջնելով, քիչ մը ատեն անոր ափանց հետեւեցայ և գետեզերքը գտայ այն նաւակը, որով առջի օրը մեր պտոյտը ըրեր էինք. դիտեցի որ այնպէս թեթև մը կապուած էր որ յանկարծական հաճոյքի մը պատրաստ կը գտնուէր:

«Զես գիտեր ինչո՞ւ այս բանը ախոռին մէջի միշտ պատրաստ ձին միտքս բերաւ: Այս գաղափարն ալ Հորասի և իր բարեկամներուն յաւիտենական անվստահու-

թիւնը, իր անկողնոյն վրայէն երբեք չհեռացող ու վերջապէս հասած ատենս ալ սեղանին վրայ տեսած ատըր՝ ճանաչներս յիշեցուց:

«Հսկել է որ անոնք վտանգը արհամարհել կեղծելով անոր դէմ զգուշութիւններ կը բանեցնէին: Բայց եթէ էրիկ մարդիկ առանց զէնքի ծաշելու չէին համարձակեր, ի՞նչպէս առանձին կը ձգէին զիս որ բոլորովին անպաշտպան էի:

«Այս ամէնը ինձ անիմանալի էր, և ճիշդ այսպէս ըլլալուն, այս սև դաղափարները վախելու համար ինչ որ կ'ընէի անդու՛ միտքս կուգային:

«Այսպէս խորհելով յառաջանալու ատեն՝ պարտէզին ամէնէն թաւուտ տեղը գտնուեցայ, և հոն կաղնիներու ճշմարիտ անտառի մը մէջ պմայի և լլաւ փակուած քէօշկ մը տեսայ:

«Բոլորովին շրջան մը ըրի, բայց դուռներն ու փեղկերը այնպէս դոցուած էին որ հետաքրքրութեանս հակառակ՝ ներսի դին բան մը չկրցայ տեսնել. սակայն միտքս դրի որ Հորասի հետ ժուռ գալ ելածիս պէս այս կողմը գամ, որովհետեւ աչքս բռնած էր դայն, և եթէ կոմսը հրաման տար՝ իմ աշխատութեան սենեակը պիտի ընէի, որուն խիստ յարմար էր իր դիրքով:

«Դղեակը դարձայ: Արտաքին հետադօտութենէ ետքը՝ կարգը ներքինին եկաւ:

«Իմ սենեակիս մէկ կողմը սրահին և միւս կողմը թանգարանին վրայ կը նայէր, չէնքին մէկ ծայրէն միւսը գաւիթ մը կ'երկննար և զայն երկուքի կը բաժնէր:

«Իմ բնակարանս ամէնէն ամբողջն էր, դղեակին մնացած մասը երկոտասանեակի մը չափ գատուած բը-

նակութիւններու կը բաժնուէր, որ կը բաղկանային նախասենեակէ մը, սենեակէ մը և զարդարանէ մը որոնք ամէնը մէկէն կոմսին ըսածին և գրածին հակառակ, շատ բնակելի էին:

«Որովհետեւ թանգարանը իմ ապագայ մենութեան և ծանծրութեան դէմ ամէնէն ապահով դեղթափը կ'եւրեւրէր ինձ, միտքս դրի հոն գտնելիք ապաւէններու հետ ծանօթութիւն ընել շուտ մը, բայց տեսայ որ մեծ մասամբ լեցուն էր այն տասնեւութերորդ դարու վէպերով, ուրիշ կը հասկցուէր թէ կոմսին նախորդները, Վօլթէրի և Քրէպիլլօն որդւոյ և Մարիվօի մատենադրութեան համար մասնաւոր համակրութիւն մը ունէին:

«Այս հաւաքածոյին մէջ աչքի կը զարնէին քանի մը աւելի նոր հատորներ, որոնք զգեալին արդի տիրոջմէն առնուած կ'երեւէին. պատմական, քիմիական կամ ճանապարհորդութեան վերաբերող գիրքեր էին առնոք, և այս վերջիններու մէջ Հնդկաստանի վրայ Տասնիւթի գրքին անգլիական գեղեցիկ տպագրութիւն մը նշմարեցի, ու որոշեցի զայն իմ ընկերս ընել նոյն գիրքը ուր կը վախնայի որ քիչ պիտի քնանայի. ուստի հատորներէն մէկը իր դարակէն հանելով սենեակս տարի:

«Հինգ վայրկեան ետքը, Մալայեցին եկաւ նշաններով իմացուց որ ընթրիքը պատրաստ էր:

«Վար իջայ և այն անագին ճաշարանին մէջ սեղանը պատրաստ գտայ. չեմ գիտեր թէ ինչ տխուր և երկիւղալի զգացում մը տիրեց վրաս երբ այսպէս առանձին ընթրելու հարկադրուեցայ երկու մոմերու լոյսով, որ մինչև բնակարանին խորը չհասնելով, մութին մէջ

մնացող առարկաներուն ամէնէն այլանդակ ձևերը կուտար:

«Այս անհաճոյ զգացումը կ'աւելնար սեռեկ ծառային ներկայութենէն, որուն նշաններով միայն կրնայի կամքս հաղորդել, բայց այնպիսի արագութեամբ և արթնութեամբ կը կատարէր զանոնք որ այս տարօրէն ընթրիքը աւելի ևս այլանդակ երեւոյթ մը կ'առնէր:

«Թէև գիտէի որ ըսելիքս չէր հասկնար, բայց շատ անգամ հետը խօսիլ ուզեցի, սակայն նոյն իսկ իմ ձայնիս հնչիւնը լսելէ կը վախնայի այն տղեկներուն պէս, որ մութին մէջ պոռալու չեն համարձակիր:

«Երբ պտուղները սեղան բերաւ անիկա, նշան ըրի որ երթայ սենեակին մէջ մեծ կրակ մը վառէ. վառարանին բոցը մենաւոր մարդուն ընկերն է, ասկէ զատ, միտքս դրեր էի կարելի եղածին չափ ուշ պառկիլ, վասն զի վրաս այնպիսի երկիւղ մը սկսեր էր գալ որ ցերեկը մտքէս չէր անցած և զոր մութը իր հետը բերեր էր:

«Այս ընդարձակ սեղանատան մէջ մինակ մնացած ատենս՝ վախս աւելցաւ. կը կարծէի թէ պատուհաններուն առջև կախուած սպիտակ վարագոյրները պատանքներու պէս կը շարժէի, սակայն մեռելներու վախը չէր զիս յուզողը. այն կրօնաւորներն ու արքաները որոնց գերեզմաններու վրայ կոխեր էի անցնելու ատեն, ու մանք իրենց մենարանին և ոմանք մառաններուն մէջ իրենց օրհնեալ քունով կը նիրհէին, այլ գիւղը գտնուած ատեն բոլոր կարդացածներս և Քաէնի մէջ լսածներս միտքս կուգային և ամենափոքր չափէն կը դողայի:

«Այսու հանդերձ դուրսէն ուրիշ բան չէր լսուեր

բայց եթէ տերեւներու խշրտոցը, ծովուն հեռաւոր մըր մունջը և հովին միօրինակ ու տխուր սօսիւնը:

«Այսպէս գրեթէ տասը վայրկեան անշարժ մնացեր էի առանց աջ կամ ձախ նայիլ համարձակելու, երբ ետիս պզտիկ չուկ մը լսելով դարձայ և Մալայեցին տեսայ որ ձեռքերը կուրծքին վրայ խաչաձև ծալած կը խոնարհէր: Առած հրամանները կատարած ըլլալը այս կերպով կը հասկցնէր: Ոտքի ելայ, ան ալ մոմերը առնելով առջևէս սկսաւ քալիլ: Սենեակը գիշերուան համար չառ լաւ պատրաստուած էր այս եղական սենեկապանուհիին շնորհիւ, որ մոմերը սեղանի մը վրայ դնելէ ետքը զիս առանձին թողուց գնաց:

«Կամքս կէտ առ կէտ կատարուած էր, մեծկակ կըրակ մը կը վառէր ճերմակ մարմարէ վառարանին մէջ զոր Քուրթոններու երկու ոսկեգօծ արձաններ կը վերցնէին, իր լոյսը սենեակին մէջ կը տարածուէր և անոր զուարթ տեսք մը կուտար որ վախիս հետ հակապատկեր մը դառնալով սկսայ սիրտ առնել: Այս սենեակը ծաղկազարդ կարմիր զիպակով ծածկուած էր, առատաղը ու դուռները խել մը իրարմէ ալլանդակ արաքացի նկարներով ու դրուագներով զարդարուած էին և փաւնաներու ու այծեմարդերու պարեր կը ներկայէին, որոնց կոշտ դէմքերը կրակարանին դիմաց գոյանալով, ոսկեգոյն ծիծաղով մը կը ծիծաղէին: Սակայն պտկելու չափ հանդարտած չէի, ասկէ զատ ժամը դեռ հաղիւ երեկոյեան ութը կար:

«Ուստի չըջաղգեստիս տեղ պարզապէս վարչամակ մը առի վրաս, և օդին գեղեցկութիւնը տեսնելով ուղեցի պատուհանս բանալ ու նիւրհող բնութեան յստակ ու խաղաղ տեսարանով վախս կատարելապէս անցընել:

բայց զգուշութեամբ մը որ շրջակաները տարածուած սպանութեանց տարածայնութիւններով կը մեկնուէր, փեղկերը ներսէն դոցուած էին:

«Ետքը եկայ նորէն սեղանին քով կրակին անկիւնը նստայ Հնդկաստանի ճամբորդութիւնս կարգալու պատրաստուելով, բայց աչքերս գրքին վրայ նետած ատենս տեսայ որ առաջին հատորին տեղ երկրորդը բերեր էի:

«Ջայն երթալ փոխելու համարուածքի ելայ, բայց թանգարանը մտնելու ատեն վախս նորէն վրաս եկաւ: Պահ մը դեգեւեցայ, և վերջապէս այսպիսի տղայական վախի մը վրայ ես ինքնին ամչնալով, դուռը բացի եւ տպագրութեան մնացորդը գտնուած տախտակամածին կողմը ուղղուեցայ:

«Երբ միւս հատորներու թիւերը տեսնելու համար ճրագս անոնց մօտեցուցի, նայուածքս դիպումով ինկաւ այն պարապ միջոցին վրայ, զոր սխալմամբ վերցուցած գիրքս ձգած էր, և դարակին ետին նիզի վրայ դրուած կոճակի նման պզտիկ կոճակի մը փայլիլը տեսայ զոր տախտակամածին առջև շարուած գիրքերը տեսութենէ կը ծածկէին:

«Շատ անգամ թանգարաններու մէջ կեղծ գիրքերու կազմերով դադտնի դուռներ տեսած էի, հետեւաբար այսպիսի դրան մըն ալ հոս գտնուիլը բնական բան մըն էր:

«Սակայն այնպիսի ուղղութեան մը վրայ բացուած էր այս որ անկարելի կ'ըլլար, թանգարանին պատուհանները չէնքին վերջին պատուհաններն էին, և այս կոճակը երկրորդ պատուհանին ներքին տախտակամածին վրայ գամուած ըլլալով, հոն չինուած դուռը արտաքին պատին վրայ պիտի բացուէր:

«Ետ քաշուեցայ ճրագիս, օգնութեամբ աղէկ մը քննելով տեսնելու համար թէ արդեօք նշան մը, հոն բացուածք մը գտնուիլը կը յայտնէ՞ր թէ ոչ, բայց բան մը չտեսայ։ Այն պտեն ձեռքս կոճակին վրայ դրի եւ զայն դարձնելու փորձ ըրի, բայց դիմացաւ, հրեցի եւ տեսայ որ տեղի կուտար, աւելի ուժով հրեցի, այն ատեն շառաչիւնով բացուեցաւ ձգտալարով մը իմ վրաս մղուող դուռ մը, որ պատին թանձրութեան մէջ իջնող խննջածեւ պղտիկ սանդուխի մը վրայ կը նայէր։

«Կը հասկնաս որ այս գիւտը վախս հանգարտեցնող տեսակէն չէր բնաւ։ Ծրագս սանդուղին վրայ բերի եւ տեսայ որ դէպի ներս խորը կ'իջնէր։ Պահ մը մտալը բեցի ներս մտնել, առաջին երկու ոտքը իջայ, բայց ետքը սիրտ չըրի։ Ընկրկելով թանգարանը մտայ եւ դուռը հրեցի։

«Հատորը շուտ մը տեղը դրի վախնալով որ անոր դպած ըլլալս չնշմարուի, վասն զի չէի գիտեր թէ այս գաղտնիքը որո՞ւ կը վերաբերէր։ Կուրօրէն ուրիշ գիրք մը առի անոր տեղը, սենեակս դարձայ կրկին, եւ թանգարանին վրայ բացուող դուռը պարզունակով գոցելով՝ եկայ կրակին քով նստայ։

«Անակնկալ դէպքերը մարդուս մտքի տրամադրութեանց, զուարթութեան կամ տխրութեան՝ իր գտնուած պարագաներուն՝ աւելի կամ նուազ անձուկ ըլլալուն համեմատ իրենց ծանրութիւնը կը կորսնցնեն կամ կ'աւելցնեն։ Հարկաւ թանգարանին մէջ գաղտնի դուռ մը եւ պատին թանձրութեան մէջ շինուած խննջածեւ սանդուղ մը խիստ բնական բաներ են, բայց երբ այս սանդուղն ու դուռը գիշերով կը գտնես ամայի զղեակի մը մէջ, ուր առանձին եւ անպաշտպան կը բնակիս, երբ

այս զղեակը այնպիսի երկրի մը մէջ շինուած է, ուր ամէն օր նոր սպանութեան կամ գողութեան մը խօսքը կ'ըլլայ, երբ գաղտնի ճակատագիր մը ժամանակէ մը ի վեր զքեզ կը պատէ, եւ երբ սեւ նախագագուսներ պարահանդէսի մը մէջտեղը արդէն քսան անգամ մահացու սարսուռներ անցուցած են սրտիդ մէջէն, այն ատեն քեզի համար ամէն ինչ եթէ ոչ իրողութիւն՝ գոնէ ստուեր եւ ուրուական կը դառնայ, եւ ամէն ոք փորձով գիտէ որ անձանօթ վտանգը տեսանելի եւ նիւթաւ կան վտանգէն հազար անգամ սոսկալի ու գրաւիչ է։

«Այս կէտին էր որ սենեկապանուհիս տուած անխոհեմ արձակուրդիս վրայ սաստիկ զղջացի։ Երկիւղը տրամաբանութենէ այնպէս զուրկ բան մըն է որ առանց հաւանական պատճառի մը կը գրգռուի՝ կամ կը մարի։ Ամէնէն տկար էակը, զմեզ գգուող շուն մը, եւ մեզի ժպտող մանկիկ մը որոնց ոչ մէկը զմեզ պաշտպանելու կարող են թէեւ, բայց այս պարագային մէջ մարդու թեւերուն եթէ ոչ զէնքեր՝ գոնէ սրտին նեցուկներ կ'ըլլան։ Եթէ հիմա քովս ունենայի այս աղջիկը որ հինգ տարիէ ի վեր ինձմէ բաժնուած չէր եւ որուն անձնուիրութիւնը եւ բարեկամութիւնը գիտէի, անշուշտ բոլոր վախերս կը փարատէին, մինչդեռ առանձնութեանս մէջ կը կարծէի թէ վտանգի մատնուած էի եւ թէ բան մը չէր կարող զիս անկէ ազատել։

«Ճակատս վախու քրտինքով ծածկուած երկու ժամ այսպէս անշարժ մնացի։ Ժամացոյցիս նախ տասը եւ յետոյ տասներմէկ զարնելը մտիկ ըրի, այլ սակայն այս բնական ձայնն ալ լսելուս ամէն անգամ թիկնաթոռին թեւերուն կը փարէի։

«Ժամը տասներմէկէն տասներմէկուկէսի միջոցին ա-

կանջիս ատրճանակի մը պայթման հեռաւոր ձայնը եկաւ, կէս մը ոտք ելայ կրակարանին շրջանակը բռնելով, բայց քիչ մը ետքը ամէն բան լուծեան մէջ ընկղմելուն նորէն թիկնաթոռին վրայ ինկայ գլուխս յենարանին կրթնցնելով, պահ մը ևս աչքերը սեւեռած մնացի նայուածքս դիտած կէտէս դարձնելու չը համարձակելով որպէս զի վախնալու իրական պատճառի մը հանդիպի ան:

«Յանկարծ ինձ այնպէս թուեցաւ որ գետնայարկի սանդուխին դիմացը եղող վանդակէ դուռը, որ պարտէզը բակէն կը բաժնէր, իր ծխնինքրուն վրայ դառնալով կը կռնչէր գիշերուան լուծեան մէջ. իսկոյն բոլոր երկիւղս մարեցաւ խորհելով որ Հորաս ետ կը դառնար, և մոռնալով որ փեղկերը գոց էին, պատուհանը վազեցի ու դաւիթին դուռը բանալ ուղեցի, բայց եւմ գիտեր թէ գգուշութեան համար թէ սխալմամբ, Մալայեցիին երթալու ատեն գոցեր էր զայն: Բանտարկուած էի: Այն ատեն յիշեցի որ թանգարանին պատուհանները իմիններուս պէս դաւիթին վրայ կը նայէին, պարզուհալը քաշեցի այնպիսի տարօրինակ շարժումով մը որ ամէնէն սաստիկ տկարութեան ամէնէն մեծ քաջասուրբութիւնը կը յաջորդեցնէ, առանց լոյսի հոն մտայ մը: Ետեւելով որ այս ժամուս տունը եկողները կարելի է Հորաս և իր բարեկամները չէին և լոյսը կրնար մատնել որ իմ սենեակս մարդ կար: Պատուհաններու փեղկերը միայն քաշուած էին, անոնց մէկը հրեցի և լուսնի լոյսով մարդ մը տեսայ որոշակի որ վանդակը կէս մը բաց կը բռնէր, մինչդեռ ուրիշ երկու հոգի ալ բան մը, որուն ինչ ըլլալը չկրցայ զանազանել, վերցուցած ներս կը մտնէին դուռնէն, զոր իրենց ընկերը իրենց

ետեւէն գոցեց:

«Այս երեք մարդիկը գետնայարկին սանդուղը չէին գար, այլ դղեակին բոլորտիքը կը դառնային, բայց որովհետեւ բռնած ճամբանին զանոնք ինձ կը մօտեցնէր, անոնց տարած բեռին ձեւը սկսայ որոշել, վերարկուի մը մէջ պլլուած մարդկային մարմին մըն էր այն: Տան մը տեսքը, որ կարելի է անբնակ չէր, այն գողցուած անձին յոյս մը տուաւ անշուշտ, վասն զի պատուհանիս ներքե տեսակ մը ոգորում սկսաւ: Այս ոգորման մէջ թեւ մը դուրս սպրդեցաւ: Այս թեւը շրջագրեատի թեւնոց մը ունէր: Այլ տարակոյս չկար, զոհը կին մըն էր...: Բայց այս ամէնը փայլակի մը արագութեամբ անցաւ: Երեք մարդերէն մէկը ձեռքը բռնեց ուժգնակի և վերարկուին տակ խոթեց, որով առարկան նորէն պարզ բեռի մը անձեւ երեւոյթը առաւ: Ետքը ամէն բան աներեւոյթ եղաւ տան անկիւնը, շագանակեանիներու ուղիի մը մութին մէջ, որ առջի օրը կաղնիներու մէջ տեղ գտած գոց քէօշկը կը հանէր:

«Այս մարդերը չէի կրցեր ճանչնալ, միայն որոշեր էի որ գեղացիի հագուստ հագած էին, բայց եթէ իրօք երեցածնուն պէս գեղացի էին, ի՞նչպէս վանդակը ձեռք ձգեր էին: Առեւանգութիւն մըն էր այս թէ մարդասպանութիւն մը: Չէի գիտեր, բայց երկուքէն մէկն էր աներկբայ. այս ամէնը այնքան տարօրինակ և անմեկնելի էր որ երբեմն կը հարցնէին իւրովի թէ երազի մը տպաւորութեան ներքեւ չէի: Դուրսը ձայն մը չէր լսուեր, գիշերը հանդարտ ու խաղաղ կը շարունակէր իր ընթացքը, և ես վախէս անշարժ պատուհանը կանգուն մնացեր էի տեղէս ելլելու չհամարձակելով: Կը վախնայի որ եթէ ինձ սպառնացող վտանգ մը կար՝ քայլե-

րուս տրոփիւնը զայն կ'արթնցնէ:

«Յանկարծ գաղանի գոնակը և խորհրդաւոր սանդղողը միտքս եկան, կարծեցի որ այն կողմէ խորունկ չլուկ մը կը լսէի. սենեակս սլացայ և դուռը գոցելով կղպեցի, ետքը թիկնաթոռիս մէջ գացի ինկայ առանց դիտելու որ բացակայութեանս ատեն մոմերէն մէկը մարեր էր:

«Այս անգամ զիս վրդովողը անհիմն և անորոշ երկիւղ մը չէր այլ իրական ոճիր մը, բոլորտիքս կը դառնար, որովհետեւ հեղինակները աչքովս տեսեր էին: Կը կարծէի թէ ծածուկ դրան մը բացուելը պիտի տեսնեմ: Կը ուղնող կարասի մը կամ քակուող տախտակ մը որոնց ձայնը գիշերը որոշ կ'ըլլայ, վախէս վեր կը ցատկեցընէին զիս, և լուսթեան մէջ կը լսէի որ սիրտս ժամացոյցին ճօճանակին հետ միաձայն կը զարնէր:

«Այս միջոցին սպառած մոմիս բոցը զինքը պատող թուղթին հասաւ, վայրկեանական պայծառութիւն մը բոլոր սենեակին մէջ տարածուեցաւ և ետքը աստիճանաբար իջաւ: Ծարճատիւն մը լուսեցաւ պահ մը, ետքը պատրոյզը աշտանակին խորութեան մէջ ընկղմելով մարեցաւ մէկէն և զիս միայն կրակարանին լոյսովը թողուց:

«Աչքովս չորս զիս փնտռեցի տեսնելու համար որ զայն սնուցանելու փայտ կա՞ր թէ ոչ, բայց չգտայ: Խանձողները իրարու մօտեցուցի և վայրիկ մը կրակը նոր սաստկութեամբ վառեցաւ, բայց իր դողդոջուն բոցը զիս հանդարտեցնելու կարող լոյս մը չէր. ամէն առարկայ զինքը լուսաւորող նոր լոյսին պէս շարժուն դարձեր էր, գոնեք կ'օրօրուէին, վարազոյրները կը ծփային, կարծես շարժուն երկայն ստուերներ կ'անցնէին:

ձեղունին և պատին փակած թուղթերու վրայ: Կ'զգայի որ մարելիքս մօտ էր, բայց նոյն իսկ վախս զիս նուազումէ կ'ազատէր, այս կէտին հնչեց այն պզտիկ դղրդիւնը, որ ժամացոյցին թնդիւնէն առաջ կը լսուի, ու կէս գիշեր զարկաւ:

«Ամբողջ գիշերը այս թիկնաթոռին վրայ չէի կըրնար անցընել սակայն. կ'զգայի որ ցուրտը կամաց կամաց կ'ազդէր ինծի: Հագուած պառկել որոշեցի և անկողինս գացի առանց բոլորտիքս նայելու, ծածկոցիս տակ սպրդեցայ և զայն գլխէս վեր քաշեցի: Գրեթէ ժամ մը այսպէս մնացի նոյն իսկ քնանալու կարելիութեան վրայ առանց խորհելու: Բոլոր կեանքիս մէջ այս ժամը պիտի չմոռնամ:

«Մամուկ մը անկողնոյս տախտակներուն մէջ իր ոստայնը կը հիւսէր, յանկարծ ուրիշ ձայն մը ընդմիջելով դադրեցաւ ան. ինձ թուեցաւ որ թանգարանին դուռը հրած ատենս պղինձէ կոճակին հանած ճիւղնը լըսեր էին, գլուխս անկողնոյն ծածկոցէն դուրս հանեցի, և սրտիս տրոփիւնը արգիլելու համար նեղքս անոր վըրայ դրած լուսթեան կը փափաքէի դեռ ևս երկմտելով, բայց քիչ մը ետքը ամէն տարակոյս փարատեցաւ:

«Սխալած չէի, մարմնոյ մը ծանրութեան տակ սենեակին յատակը ճչեց, քայլեր մօտեցան և աթոռի մը զարնուեցան, բայց ֆանշուշտ եկողը ձայն հանելու կը վախնար, վասն զի ամէն աղմուկ դադրեցաւ նոյն հետայն ու ամենակատարեալ լուսթիւնը յաջորդեց անոր: Մամուկը իր ոստայնը կրկին ձեռք առաւ... Օ'հ, բոլոր այս պարագաները յիշողութեանս մէջ ներկայ են այնպէս որ կարծես թէ հոն այն անկողնին վրայ պառկած եմ տակաւին և վախի հոգեվարքին մէջ:

«Թանգարանին մէջ նորէն շարժում մը լսեցի, եւ կողը քալել սկսաւ մօտենալով փայտակերտին որ անկողնիս յենած էր: Ձեռք մը միջնորմին կոթնեցաւ, այսպէս միայն տախտակի մը հաստութեամբ բաժնուած էի ասկէ: Ինձ եկաւ որ դրան մը սահիլը լսեցի... քընացածի պէս անշարժ կեցայ, մինակ զէնքս քուն մըն էր, եթէ եկողը գող մըն էր. տեսնելով որ զինքը ո՛չ կրնայի լսել և ոչ տեսնել, կարելի է մահա անօգուտ համարելով խնայէր ինձ. երեսս պատին դարձած մուրթին մէջ է որով կրնայի աչքերս բանալ: Այն ատեն տեսայ որ վարագոյրները կ'երերային. ձեռք մը զանոնք բաժնեց մեղմիկ, ետքը անոնց կարմիր ծալքերովը շրջանակուած գունատ գլուխ մը յառաջացաւ: Սոյն ընկնելին կրակարանիս վերջին լոյսը անկողնոյս մէջ երերալով լուսաւորեց այս երևոյթը: Հորաս կոմսը ճանչցայ և աչքերս գոցեցի...»

«Վերստին զանոնք բացած ատենս աներևոյթ եղեր էր ան, թէև դեռ վարագոյրները կ'երեւային բայց դարձեալ գոցուող դրան շունչիւնը և երթալով մեղմացող քայլերու ձայնը ու դռնակին ճչիւնը լսեցի, ի վերջոյ լուրթիւնը և հանդարտութիւնը տիրեց, չեմ գիտեր թէ որքան ատեն այնպէս անշունչ և անշարժ մնացի, բայց գրեթէ լուսնալու մօտ այս ցաւալի տքնութիւնէն յողնած քունի նման թմրութեան մը մէջ ինկայ:

ԺԱ.

«Մալայեցին, որ նորէն կղպած դուռս կը զարնէր, արթնցուց զիս: Ինչպէս որ արդէն ըսի, հագուած պառկեր էի, ուստի գացի պարզունակը քաշեցի, ծառան փեղկերը բացաւ ու սենեակին մէջ լոյս և արև տեսնելով պատուհանը վազեցի:

«Աչնան այն գեղեցիկ առաւօտներէն մէկն էր ուր երկինքը իր ամպէ քօղովը ծածկուելէ առաջ վերջին ժպիտ մը կուտայ երկրի: Այս շէնքին մէջ ամէն բան այնքան հանդարտ ու խաղաղ էր որ գրեթէ նոյն իսկ իմ վրաս սկսայ երկբայիլ: Սակայն գիշերուան դէպքերն ալ սրտիս մէջ շատ կենդանի մնացած էին, և տեսած տեղերս ալ անոնց մանրամասն պարագաները ինձ կը յիշեցնէին:

«Աչքիս առջևն էր վանդակը որ այն կնոջ և երեք մարդերուն ճամբայ տալու համար բացուած էր. կը տեսնէի անցած ծառուղիներն և աւազին վրայ դրոշմուած ոտքի հետքերը որ աւելի որոշ մնացեր էին այն տեղ ուր նահատակը ոգորեր էր, վասն զի զինքը առեանգողները իր շարժումները զսպելու համար աւելի ուժով գետին կոխեր էին: Այս ոտքի հետքերը ըսած ուղղութեանս հետեւելով՝ թմբիներու ճամբուն ներքև աներեւոյթ կ'ըլլային: Ուստի՝ եթէ կարելի է՝ զգայաբանքներուս վկայութիւնը աւելի զօրացնելու համար ուրիշ նշաններ ալ փնտռեցի և թանգարանը մտայ: Փեղկը ձգածիս պէս կիսաբաց էր և սենեակին մէջտեղ գետ-

նամած աթոռ մը կար որուն իյնալը լսեր էի. ետքը մօտեցայ և ուշի ուշով դիտելով՝ տեսայ աննշմարելի ապօսածն ճեղքուածքը, որուն վրայ կը սահէր ան. ձեռքըս քիւլին կրթնցուցի և տեղի տուաւ ան:

«Այս միջոցին սենեակին դուռը բացին, որով հազիւ զայն գոցելու և թանգարանին մէջէն գիրք մը առնելու ժամանակ ունեցայ:

«Ներս եկողը Մալայեցին էր որ ճաշի կը հրաւիրէր զիս. հետեւեցայ իրեն:

«Սեղանատուն մտած ատեն զարմանքէս սարսռեցայ, վասն զի Հորասը հոն գտնել կը յուսայի. և ո՛չ միայն հոն չէր ան, այլ սեղանը միայն մէկ հոգիի համար պատրաստուած տեսայ:

«— Կոմսը չեկա՞ւ, գոչեցի:

«Մալայեցին բացասական նշան մը ըրաւ:

«— Չէ՞, միմռացի ապշած:

«— Դարձեալ չէ, կրկնեց ան նշանացի:

«Աթոռիս վրայ ինկայ: Կոմսը եկած չէր... և սակայն զինքը տեսեր էի ես. անկողնոյս քով եկեր և առագաստներս վերցուցեր էր նոյն երեք մարդերուն մէկ ժամ ետքը...: Բայց միթէ այն երեք մարդերը կոմսն ու իր երկու բարեկամները Հէնրին և Մաքսը չէի՞ն, որոնք կին մը կը հախափէին...: Իրօք անոնք միայն բակին բանալին կրնային ունենալ և անկից հանդարտ ու համարձակ ներս մտնել. ա՛լ տարակոյս չկար այս այսպէս էր: Անոր համար ուրեմն կոմսը դեղեակ գալս չէր ուզեր, անոր համար այնքան պաղուծեամբ ընդունած էր զիս, ահա այս նպատակաւ ուրեմն որսորդութիւն մը պատրուակ ընած էր: Այս կնոջ առեանգումը իմ գալէս առաջ որոշուած էր անշուշտ և

հիմա կը կատարուէր: Կոմսը ալ զիս չէր սիրեր, ուրիշ կին մը կը սիրէր, և այս կինը զղեակը կը գտնուէր, Բէօշկին մէջ:

«Այո՛, և իմ բան մը տեսած և լսած չըլլալուս եւ վերջապէս կասկած մը չունենալուս վրայ ապահով ըլլալու համար կոմսը թանգարանին սանդուղէն գալով տախտակամածը հրեր, անկողնոյս առագաստները բացեր էր և համոզուելով որ կը քնանայի, կրկին իր սիրուհոյն քով գացած էր:

✓ «Այս ամէնը աչքով տեսածի պէս յայտնի և մեկին կերպով կը բացատրէի, նախանձս վայրկեանի մը մէջ մութը թափանցեր և պատերը փլցուցեր էր, ալ իմանալիք բան մը չունէի. դուրս ելայ վասն զի սիրտս կը գոցուէր:

«Ոտից նշանները արդէն սրբուէր էին, հողասանտըրը աւաղը հարթեր տափակցուցեր էր: Թմբիններուն ճամբէն կաղնիներուն անտառակը երթալով քէօշկին մօտեցայ ու բոլորաբար ժուռ եկայ, առջի օրուան պէս գոց և անբնակ կ'երևէր ան:

«Ուստի նորէն զղեակը դարձայ, սենեակիս այլ և ինկայ այն թիկնաթոռին վրայ ուր առջի գիշեր այնպիսի տխուր ժամեր անցուցեր էի և վախիս վրայ զարմացայ...: Այն ատեն իմ սիրտը այնքան տկարացնողը մութը, խաւարը կամ ըստին կըքի մը տարակալութիւնն էր:

«Օրուան մէկ մասը սենեակիս մէջ ձեմելով, պատուհան բանալով գոցելով գիշերը սպասելով անցուցի նոյն անձկութեամբ որ առջի օրուան տարածամելը տեսեր էի:

«Մալայեցին իմացուց որ ճաշս պատրաստ էր, վար

«Գիշերը մորկալի էր, հեռուէն որոտումը և ծովեզերքին վրայ փշրուող ալիքներու շաչունը մինչև ինծի կը հասնէին, բայց իմ սրտիս մորիկը բնութեան փոթորիկէն սոսկալի էր, և իմ խորհուրդներս գլխիս մէջ ուկիւնտսին կոհակներէն աւելի տխուր և սաստիկ կը գոռային: Այսպէս երկու ժամ անցաւ և ես դեռ շարժում մը չէի ըրեր ու աչքերս չէի վերցուցեր, ծառերու անտառակի մը մէջ կորսուող արձանի մը վրայէն իրաւէ որ չէի տեսներ զայն:

«Ի վերջոյ կարծեցի թէ ժամանակը հասած էր: Դղեակին մէջ ձայն մը չէի լսեր, և հեղեղի պէս սկզբներ էր գալ այն անձրևը որ Սեպտեմբրի քսան և ութը լուսնալու գիշերը աւերակներուն մէջ ապաստան մը փնտռելու ստիպեր էր զքեզ: Վայրիկ մը գլուխս անձրևին տակ թրջելէ ետքը պատուհանս գոցեցի, փեղկերս հրելով:

«Սենեակէս դուրս ելայ և գաւիթին մէջ քանի մը քայլ առի: Դղեակին մէջ ամէն ձայն դադրած էր, եւ անշուշտ Մալայեցին պառկած էր կամ տան մէկ ուրիշ կողմը իր տիրոջը կը ծառայէր: Նորէն խուցս մտայ ու դրան պարզունակը դրի. ժամը տասնուկէսն էր. միայն կը լսուէր փոթորիկին հեծիւնը, որ իմ ընելիք աղմուկս կրնար ծածկել: Մոմ մը առի և թանգարանին դրան մօտեցայ, բայց զարմանալի բան, այս դուռը բանալիով կը պուլած էր:...

«Կ'երևի թէ Մալայեցին առտուն զիս հոն տեսած ըլլալուն՝ վախցեր էր որ սանդուղը չգտնեմ և անոր մօտքը գոցած էր: Բարեբաղդաբար կոմսը ինձ ուրիշ ճամբայ մը սորվեցուցեր էր:

«Անկողնիս ետեւը անցայ, շարժուն քիււր հրեցի՝

իջայ ու առտուն պէս դարձեալ միայն մէկ սպաս տեսայ և անոր քով նամակ մը որու Հորասինը ըլլալը ճանչնալուս պէս չտապաւ մը բացի:

«Այս նամակով երկու օր զիս այնպէս առանձին ձգելուն համար ներում կը խնդրէր բայց, կ'ըսէր թէ իմ գալէս առաջ բարեկամներուն խօսք տուած ըլլալուն չէր կրնար վերադառնալ և իր խօսքը բռնելու հարկադրուեր էր անվրէպ: Ընթերցումս լմացուցած թուղթը ձեռքերուս մէջ ճմլեցի ու կրակը նետելէ ետքը Մալայեցիին կասկած չտալու համար քիչ մը բան ուտելու ջանք ըրի և սենեակս ելայ:

«Առջի օրուան պատուէրս չէր մոռցած, կրակարանին մէջ մեծ կրակ մը կը վառէր, բայց այս իրիկուն զիս զբաղեցնողը այն չէր, չինելիք յատակագիծիս վրայ մտածելու համար նստայ: Առջի օրուան վախս գլխովին մոռցած էի:

«Հորաս կոմսը ու իր բարեկամները (վասն զի այն մարդերը ինքը և անոնք էին անտարակոյս) վանդակէ դռնէն եկեր, կինը քէօշկը տարեր էին, ու ետքը կոմսը ծածուկ սանդուղէն վեր եկեր էր տեսնելու համար թէ բան մը տեսեր կամ լսե՞ր էի եթէ ոչ կը քնանայի:

«Հետեւաբար եթէ ես ալ սանդուղին ճամբան բռնէի պիտի երթայի հոն ուրկէ ինք եկած էր. սանդուղէն իջնելու որոշում տուի:

«Պատէն կախուած ժամացոյցը նայեցայ, ութը քառորդ կ'անցնէր տակաւին. պատուհանիս փեղկերուն մօտեցայ և տեսայ որ բաց էին, անտարակոյս այս գիշեր տեսնելիք բան մը չըլլալուն համար, առջի գիշերուան զգուշութիւնը ի գործ դրած չէր: Պատուհանը բացի:

փայտակերտը սահեցաւ և թանգարանին մէջ գտնուեցայ:

«Հառտատ և շիտակ քայլերով ծածուկ դուռը գացի՝ անյապաղ, պղինձէ կոճակը ծածկող հատորը վերցուցի, և զսպանակը հրելուս պէս՝ դուռը բացուեցաւ:

«Սանդուղին մէջ իջայ ուր ճիշտ մէկ մարդու անցնելու տեղ կար երեք աստիճան վար իջայ: Ամէն մէկ աստիճանին ականջ դրի, բայց բան մը չլսեցի:

«Կամարի մը ներքե գտնուեցայ, որ բացարձակապէս և ուղղակի կը յառաջանար: Գրեթէ հինգ վայրկեան քայլէ ետքը երրորդ դուռ մը հասայ, որ երկրորդին պէս գիմադրութիւն չըրաւ և որ թանգարանին դրան պէս սանդուղին վրայ կը բացուէր, բայց միայն երկու աստիճան ունէր: Ասկէ երկաթեայ քառակուսի դուռէ մը կ'ելլուէր, զոր բացածիս պէս ականջիս ձայներ եկան: Մոմ մարեցի և վերջին աստիճանին վրայ դնելով անցքին մէջ սպրդեցայ, այս անցքը կրակարանին աղիւններուն մէկի խախտումէն բացուած էր, զայն հրեցի կամաց մը, և տեսակ մը քիմիական գործանոցի մէջ գտնուեցայ:

«Այս դահլիճը շատ տկար կերպով լուսաւորուած էր, վասն զի դրան մը վրայ բացուած ու վարագոյրով մը ծածկուած կ'որ լուսամտի մը շնորհիւ միայն քովի սենեակէն լոյս կ'առնէր: Իսկ պատուհանները այնքան զգուշութեամբ գոցուած էին որ նոյնիսկ ցորեկը ո'ւէ արտաքին լոյս խափանուած պէտք էր ըլլար:

«Սոսկու ձայներ լսած ատենս խաբուած չէի:

«Քովի սենեակը աղմկալի խօսակցութիւն մը կար, որու մէջ Հորասի և իր բարեկամներու ձայնը ձանձնեցայ: Դրան քով աթոռ մը մօտեցուցի և վրան ելլելով:

մինչև ապակիին հասայ ու նայուածքս սենեակին մէջ նետեցի:

«Կոմսը, Հէնրի և Մաքս սեղան նստած էին, բայց խնջոյքը լմննալու վրայ էր: Մալայեցին կը ծառայէր անոնց, Հորասի ետեւը ոտքի վրայ կայնած: Սեղանակիցներէն ամէն մէկը կապոյտ կրկնոց մը հագած, մէջքը որսի դանակ մը և ձեռքին տակ զոյգ մը ատրճառակ ունէր: Հորաս իբր թէ երթալու համար ոտքի ելաւ:

«— Արդէն կը մեկնի՞ս, ըսաւ անոր Մաքս:

«— Հոս ի՞նչ ընեմ, պատասխանեց կոմսը:

«— Խմէ՛, ըսաւ Հէնրի, իր բաժակը վերցնելով:

«— Ո՛հ, ի՛նչ անոյշ գուարճութիւն է ձեզի հետ խմելը, վրայ բերաւ կոմսը, երրորդ շիշը չմնցուցած՝ բռնակիրներու պէս գինով էք:

«— Թուղթ խաղանք...:

«— Խաղանքնք չեմ որ ձեր ստակը շահեմ երբ զայն պաշտպանելու վիճակի մէջ չէք, ըսաւ կոմսը՝ ուսերը վեր ընելով և կէս մը դառնալով:

«— Ո՛հ, ուրեմն սիրախօսէ մեր գեղեցիկ անգլուհին հետ, որու քարսրտութեան առաջքը առնելու համար՝ սպասաւորդ իր զգուշութիւնները ըրած է: Պատուոյս վրայ, ահա «հանած վարածին» մէկը որ այդ գործերուն տեղեակ է: Ա՛ռ նայիմ, քա՛ջդ իմ:

«Այս ըսելով՝ Մաքս Մալայեցիին ափ մը ոսկի տրուաւ:

«— Գողի մը պէս առատաձեռն ես, ըսաւ կոմսը:

«— Նայէ՛ ի՛նչ կ'ըսեմ, ատիկա պատասխան չէ, կրկնեց Մաքս ինքն ալ ոտք ելլելով: Այդ կիներ դուն կ'ուզե՞ս թէ չէ:

«— Չէ՛ :

«— Ուրեմն ես կ'առնեմ զայն :

«— Կեցիր քիչ մը, գոչեց անդիէն Հէնրի ձեռքը երկնցնելով, կարծեմ թէ ես ալ հոս մարդ մը կամ բան մըն եմ, և ուրիշի մը չափ իրաւունք ունիմ: Ատոր է-րիկը ո՞վ սպաննեց :

«— Արդարեւ ատ ալ պարագայ մըն է, ըսաւ կոմսը ծիծաղելով :

«— Այս խօսքին վրայ հեծիւն մը լսուեցաւ: Աչքերս անոր կողմը դարձուցի և տեսայ որ սիւնաւոր անկիւնի մը վրայ կին մը պառկած էր թեւերը և սըրունքները չորս սիւներու կապուած: Իմ ուշադրութիւնս մէկ կէտի վրայ զբաղած ըլլալուն զինքը չէի տեսեր նախապէս :

«— Այո՛, շարունակեց Մաքս, բայց Հավրի մէջ ո՞վ սպասեց անոնց, և ձեզի իմացնելու համար ո՞վ հոս վազեց կրակի պէս :

«— Այ սատանայ, վրայ բերաւ կոմսը, ահա գործը կը չփոթի, և նոյն ինքն Սողոմոն իմաստունը ըլլալու է որոշելու համար թէ երկուքնէդ ո՞րը, լըրտե՛սը թէ մարդասպանը աւելի իրաւունք ունի :

«— Սակայն պէտք է որ այս բանը որոշուի, ըսաւ Մաքս: Դուն ուշադրութիւնս այս կնոջ վրայ հրաւիրեցիր, և ահա հիմա սիրահարած եմ անոր :

«— Ես ալ նոյնպէս, ըսաւ Հէնրի: Եւ որովհետեւ դուն չես ուզեր զայն, երկուքնէս որո՞ւ որ կ'ուզես ա-նոր տուր :

«— Որպէսզի միւսը խնջոյքէ մը ետքը երբ այս-օրուան պէս ըրածը թողածը չի գիտեր, երթայ գիտմատնէ, անանկ չէ՛: Ո՛չ, պարոններ, երկուքնիդ ալ

աղւոր, նորահասակ և հարուստ էք, տասը վայրկեան կուտամ ձեզ ձեր սիրախօսութիւնը ընելու համար: Մն, Տոն Ժուաններս, ձեզ տեսնեմ :

«— Ի բաց առնելով սիրախօսութիւնը՝ աղէկ խորհուրդ մըն է այդ, պատասխանեց Հէնրի, կինը թող իր հաւնածը ընտրէ :

«— Լա՛ւ, պատասխանեց Մաքս, բայց չուտ թող ընէ: Հորաս, դուն որ ամէն լեզու կը խօսիս, գործը հասկցուր իրեն :

«— Յօժարութեամբ, ըսաւ կոմսը :

«Եւ խեղճ կնոջ դառնալով .

«— Միլէտի, ըսաւ ամենայնապէս անգլիներէնով մը, ահա իմ բարեկամներէս երկու աւագակ, երկուքն ալ աղէկ ընտանիքէ (զոր եթէ կ'ուզես, թուղթերով ալ կրնան հաստատել) որ Պղատոնեան աղանդին՝ այսինքն ինչքերու բաժանման սկզբունքներով մեծցած՝ նախ ի-րենց ունեցածը կերան և ետքը տեսնելով որ ընկերու-թեան մէջ ամէն բան գէշ կարգադրուած էր, այս ա-նիբաւութիւնները սրբագրելու, սխալմունքները ուղ-ղելու ու անհաւասարութիւնները հարթելու համար, մեծ ճամբաներու վրայ՝ ուրկէ կ'անցնի ան՝ դարանելու առաքինի խորհուրդը յղացան: Հինգ տարիէ ի վեր ի-մեծ փառս փիլիսոփայութեան ու ոստիկանութեան՝ այս պաշտօնին եռանդով կ'զբաղին, որով Բարիզի սրահնե-րու մէջ ամենապատուաւոր կերպով փայլելու կը յաջո-ղին, ետքը իմ ըրածիս պէս շահաւոր ամուսնութիւն մը ընելով՝ Ժան Սկօպարի ու Քարլ Մուրի դերը խա-ղալէ պիտի դադրին: Առ այժմ, որովհետեւ այս գրեա-կին մէջ իմ կնոջմէս, զոր չեմ ուզեր իրենց տալ, ու-րիշ կին չկայ, խոնարհաբար կ'աղաչեն զձեզ որ եր-

կուքնէն ուզածիդ ընտրէք, եթէ ոչ երկուքը մէկէն պիտի առնեն: Կրցա՞յ լաւ անգլիներէն խօսիլ և միտքս հասկցնել, տիկին...:

«Ո՛հ, եթէ տակաւին սրտերնուդ մէջ գթութեան կաթիլ մը ունիք, գոչեց խեղճ կինը, զարկէք մեռուցէք զիս:

«Ի՞նչ պատասխան կուտայ, մրմռաց Մաքս:

«Կը պատասխանէ թէ վատութիւն մըն է այս, ըսաւ Հորաս, և կը խոստովանիմ որ քիչ մը իր կարծիքէն եմ ես ալ:

«Ուրե՛մն... ըսին Մաքս և Հէնրի ռաք ելլելով:

«Ուրեմն ի՛նչ կ'ուզէք ըրէք, կրկնեց Հորաս եւ տեղը նստելով բաժակ մը Շամբանիայի գինի լեցուց ու խմեց,

«Ո՛հ, մեռուցէ՛ք զիս, մեռուցէ՛ք, գոչեց կինը նորէն տեսնելով որ երկու երիտասարդները դէպ իրեն կը յառաջանային:

«Այդ պահուն տեղի ունեցաւ ինչ որ դիւրաւ կը գուշակուէր. Մաքս և Հէնրի, գինիէն տաքցած, դիմացէ դիմաց գտնուեցան ու միեւնոյն միտումով իրարու երես նայեցան զայրազին:

«Ուրեմն չե՞ս ուզեր զայն ինձի թողուլ, ըսաւ Մաքս:

«Ո՛չ:

«Լա՛ւ, ան ատեն ես կ'առնեմ:

«Պիտի տեսնենք:

«Հէնրի՛, Հէնրի՛, ըսաւ Մաքս ակռաները կըրճբելով, պատուոյս վրայ կ'երգնում քեզ, որ այս կի՛նը իմ պիտի ըլլայ:

«Ես ալ կեանքիս վրայ կը խոստանամ քեզի որ

իմ պիտի ըլլայ, և կարծեմ թէ ես կեանքս աւելի կը սիրեմ քան թէ դուն քու պատիւդ:

«Այս ըսելով ամէն մէկը դէպի ետեւ քայլ մը առնելով իրենց որսի դանակները քաշեցին ու մէկ մէկու վրայ յարձակեցան:

«Բայց, շնորհք, գթութիւն, Աստուծոյ սիրոյն, սպաննեցէ՛ք զիս, գոչեց պառկած կինը երրորդ անգամ:

«Ի՞նչ ըսիք, գոչեց այս միջոցին Հորաս հրամայական եղանակաւ մը երկու երիտասարդներուն դառնալով նստած տեղէն:

«Ըսի որ, պատասխանեց Մաքս Հէնրիի հարուած մը տալով, ըսի որ այդ կինը իմ պիտի ըլլայ:

«Ես ալ, վրայ բերաւ Հէնրի՝ ըստ կարգի իր հակառակորդը նեղը ձգելով, ըսի որ չէ թէ իբրեւ այլ իմ պիտի ըլլայ և ըսածիս վրայ կը պնդեմ:

«Ի՛հ, լա՛ւ մրմռաց Հորաս, երկուքնիդ ալ սուտ ըսիք, ո՛չ քուկդ պիտի ըլլայ և ոչ անորը:

«Այս խօսքերը ըսելէ ետք սեղանին վրայէն առընձանակ մը առաւ և անկողնին ուղղութեամբը վեր վերցնելով մեղմիկ՝ կրակ ըրաւ:

«Գնդակը երկու կողողներուն մէջտեղէն անցնելով՝ գնաց կնոջ սրտին մէջ մխուեցաւ:

«Այս տեսածիս պէս՝ ահռելի ձայն մը ձգեցի և շքնաչափս գետին ինկայ զարնուող կնոջ պէս ես ալ ըստ երևոյթին մեռած:

ԺԴ.

«Աթափած ատեն» ինքզինքս գետնափոր մառա-
նին մէջ գտայ, կոմսը ձայնիս և ինկած ատեն հանած
աղմուկիս առաջնորդութեամբ զիս դահլիճին մէջ գտեր
էր անշուշտ, և օգտուելով նուազումէս որ ժամեր տե-
ւեր էր, այս գերեզմանին մէջ փոխադրեր էր. քովս
քարի մը վրայ՝ ճրագ մը, նամակ մը և գաւաթ մը
կար, գաւաթը թոյն, իսկ նամակը սա խօսքերը կը պա-
րունակէր.

«— Միթէ կը դեղւիրս զայն ինծի ցուցնելու, գո-
չեցի, և դեռ կատարեալ վստահութիւն չունիս իմ վրաս:

«— Այրեցի զայն, պատասխանեց ինձ Բօլին, բայց
հոգ մի՛ ընեք բառ առ բառ կը յիշեմ:

«Բօլին, դուն ուղեցիր որ ինծի համար մեղքի
ձամբան կատարեալ ըլլայ, աչքովդ ամէն բան տեսար
ու լսեցիր, այնպէս որ ըսելիք մը չունիմ ա՛լ, և հիմա
ո՛վ, կամ լաւ ես է ըսել, ի՛նչ ըլլալս գիտես:

«Կ'երդնում, Բօլին, որ եթէ իմացած գաղտնիքդ
միայն իմա ըլլար, եթէ իմ կեանքէս զատ ուրիշ
կեանքը ի վտանգի չըլլար բնաւ, լաւագոյն ունէի իմ
վտանգի մէջ դնել քան թէ քու գլխի մազերէդ թել մը
կորսնցնել:

«Բայց ակամայ անխոհեմութիւն մը, յիշողութենէդ
կորցումս վախի նշան մը, երազներուդ մէջ բերնէդ
փախած բառ մը կրնայ գլխատութեան բեմը տանիլ

չէ թէ միայն զիս, այլ և ուրիշ երկու հոգի ալ: Քու
մահդ երեք հոգիի կենաց ապահովութիւնն է, ուստի
պէտք է որ մեռնիս:

«Պահ մը խորհեցայ որ նուազման ատենդ զքեզ
սպաննեմ, բայց սիրտս չդիմացաւ, վասն զի սիրած
միակ կինս դուն ես, Բօլին: Եթէ իմ խրատիս հետեւե-
իր, լաւ է ըսել հրամաններուս հնազանդէիր, այս ժա-
մուս մօրդ քով կ'ըլլայիր տակաւին: Դուն իմ քովս ե-
կար, ուստի յանցանքը քու բախտինդ է:

Հիմակ այնպիսի գետնափորի մը մէջ պիտի ար-
թըննաս, ուր քսան տարիէ ի վեր մէկը իջած չէ, և ուր
կարելի է ասկէ քսան տարիէ ետքը տակաւին ո՛չ ոք
պիտի իջնէ: Օգնութեան յոյս մը մի ունենար ուրեմն,
պարսպ բան է: Նամակիս քով թոյն պիտի գտնես,
այն չնորհքը կրնամ ընել քեզի որ մահդ արագ և քաղ-
ցըր ըլլայ ծանր և ցաւալի ոգեվարքի մը տեղ: Երկու
պարագաներու մէջ ալ ի՛նչ որ ըլլայ քու որոշումդ այս
ժամէն սկսելով մեռած ես:

«Զքեզ ո՛չ ոք տեսաւ և ո՛չ ոք կը ճանչնայ այս
տեղ: Մաքսը և Հէնրին հաշտեցնելու համար մեռցու-
ցած կինս Բարիզ տարուելով քու ընտանեաց գերեզ-
մանատան մէջ պիտի թաղուի քու տեղդ, և մայրդ
զանիկա զքեզ կարծելով՝ անոր վրայ պիտի ողբայ:

«Միաս բարով, Բօլին, քենէ ո՛չ մոռացում կը
խնդրեմ և ոչ ներում, երկար ատենէ ի վեր անիծեալ
եմ ես և քու թողութիւնդ զիս չի կրնար փրկել»:

«— Ո՛հ, այդ ինչ անգթութիւնն է, գոչեցի. արդ-
եօք ո՛րքան տառապանք կրեցիր, Աստուած իմ:

«— Այո՛, ուստի հիմա քեզի պատմելիքս հոգեվար-
քըս պիտի պիտի ըլլայ միայն, այսպէս ուրեմն...:

«— Հոգ չէ՛, ըսի զինքը ընդմիջելով, հոգ չէ՛ պատմէ։

«— Այս նամակը երկու երեք անգամ կարդացի, բայց իր ստուգութեանը չէի կարող հաւատալ։ Կան բաներ որոնց դէմ բանականութիւնը կ'ապստամբի, մարդ զանոնք իր առջեւ, ձեռքին կամ աչքերուն տակ կ'ուսնենայ, կը դիտէ, կը դպչի և չի հաւատար։ Ելայ վանդակին մօտեցայ լոին, գոց էր ան, երկու երեք անգամ մտանիս շրջանը ըրի, թերահաւատ ձեռքերովս անոր խոնաւ պատերուն զարնելով ետքը եկայ գերեզմանիս մէկ անկիւնը նստայ։

«Իրօք բանտարկուած էի և ճրագին լոյսով նամակս և թոյնը կը տեսնէի որոյակի, սակայն դեռ կ'երկեայէի և երազ մը կարծելով՝ կ'ըսէի ինքնին, ինչպէս որ մարդ երազին մէջ կ'ըսէ երբեմն, կը նիւրհեմ, բայց պիտի արթննամ ի մօտոյ։

«Այսպէս նստած և անշարժ մնացի մինչև այն վայրկեանը ուր ճրագս սկսաւ պճպճալ. այն ատեն յանկարծ մտքիս մէջ ծագեցաւ սոսկալի խորհուրդ մը որուն վրայ մինչև այն ատեն չէի խորհած. մտածեցի որ լոյսը պիտի մարէր, և զարհուրելի ձայն մը ձգելով անոր քով վագեցի, իւղը գրեթէ սպառած էր։ Մութին մէջ մահուան վարժութիւն պիտի ընէի։

«Ո՛հ, ի՛նչ չէի տար այս ճրագին մէջ գնելիք իւղ ունենալու համար։ Եթէ ձեռքէս դարձ ահռանքովս երակներս կը բանայի անոր սնունդ տալու համար։ Կը պճպճար չարունակ, և ամէն մէկ պճպճալուն իր լոյսը կը նուազէր, և խաւարի շրջանակը՝ զոր աղէկ վառած ատեն հեռացուցեր էր, երթալով ինձ կը մօտենար ստալիճանաբար։ Ես անոր մօտ էի ձեռքերս միացուցած

ծունկի վրայ։ Աստուծոյ աղօթելը մտքէս չէի անցնէր, անոր կ'աղօթէի...։

«Ի վերջոյ մութին դէմ սկսայ ոգորիլ ինչպէս որ ես ալ քիչ մը ետքը մահուան դէմ պիտի ոգորէի։ Կարելի է իմ զգացումներովս կը կենդանացնէի զայն, ինձ կը թուէր որ անիկա իր կենաց կը փակէր և իր հոգին եզող լոյսէն զրկուելէ կը վախնար։ Քիչ մը ետքը իր հոգեվարքը ամէն փոփոխութեամբ սկսելով փայլուն ցուացումներ ունեցաւ, ինչպէս որ օրհասական մը ուժի վերադարձեր կ'ունենայ. առաջուրնէ աւելի հեռաւոր լոյսեր արձակեց, ինչպէս որ երբեմն տենդոտ հոգի մը մարդկային տեսութեան յատուկ սահմաններէն աւելի հեռունքը կը տեսնէ, ետքը սպառնելով տկարացաւ, բոցը պլպլաց հոգեվարքի մը շուրաներուն վրայ դողդղացող վերջին շունչին պէս, հուսկ յետոյ մարեցաւ հետը տանելով լոյսը որ մարդուս կեանքին կէսն է։

«Նորէն բանտիս անկիւնը ինկայ, այս վայրկեանէս սկսելով երկբայութիւնս դադրեցաւ, վասնդի, զարմանալի՛ բան, նամակը և նոյնը տեսութենէ աներեւոյթ ըլլալէն ի վեր քաջ ապահով էի որ հոն են անոնք։

«Լոյսը քովս եղած ատեն լուծեան ալ ուշադրութիւն ըրած չէի, բայց մարելուն պէս մութին բոլոր ծանրութեամբը սրտիս վրայ ինկաւ ան, այլուր այս լուծեան մէջ այնպիսի խորին և տխուր բան մը կար որ եթէ ձայնս լսեցնելու յոյս ալ ունենայի, կարելի է որ պոռալու պիտի վարանէի։

«Ո՛հ, դամբանական լուծեան կը նմանէր այն որ գերեզմանի քարերուն վրայ կը նստի յաւիտենապէս։

«Այլ որ զարմանալին է, մահուան մերձաւորութիւնը անոր պատճառը մոռցուցեր էր, իրաւ ահաբեկ

սրտով վիճակիս վրայ կը մտածէի, բայց կրնամ ըսել և Աստուած վկայ է որ եթէ ո՛չ ներքի՝ գոնէ զանիկա աշիծեղն ալ մտքէս չէի անցնէր:

«Շատ չանցաւ՝ սկսայ անօթութենէ ալ նեղուիլ:

Անորոշ ժամանակ մը անցաւ, և այս միջոցին հաւանաբար արեւը մարը մտեր և մթնցեր էր, վասն զի լուսցած ատեն հողի ձեղքուածքէ մը ներս թափանցող ճառագայթ մը սիւնի մը ոտքը լուսաւորեց: Այս տեսնելով խնդութեան ձայն մը ձգեցի իբր թէ այն ճառագայթը ինձ յոյս մը բերէր:

«Ակնարկս այնպիսի հաստատութեամբ մը անոր վրայ յառեցաւ որ անոր լուսաւորած մակերևոյթին վերայ եղող ամէն առարկաները սկսայ որոշել, քանի մը քարեր, փայտի բեկոր մը և մամուռի խուրձ մը կար հոն. կ'երևի թէ արևի այդ ճառագայթը շարունակ հոն գալովը կրցեր էր սա խեղճ ու տկար բոյսը աճեցնել: Ո՛հ, արդեօք այս քարին, փայտի բեկորին և մամուռին տեղը ըլլալու համար ի՛նչ չէի տար որպէս զի այն՝ ձեղքին մէջէն անգամ մը ևս երկինքը տեսնելու կարող ըլլայի:

«Սկսայ սաստիկ ծարաւ մը և գլխիս մէջ գաղափարներու շփոթութիւն մը զգայ. աչքերուս առջևէն մերթ Ենթ մերթ արիւնալի ամպեր կ'անցնէին և կարծես թէ ջրային ձգտումով մը ակռաներս կը սեղմուէին, սակայն աչքս միշտ լոյսին վրայ բեռած էի: Անշուշտ խիստ նեղ մուտքէ մը ներս կը թափանցէր. վասն զի արեւը զայն ուղղակի լուսաւորելէ դադրածին պէս՝ ճառագայթը նսեմացաւ և հազիւ տեսանելի եղաւ: Այն նսեմութիւնը վրաս մնացած արիւթիւնը տարաւ, կատաղութենէս գալարեցայ և ջղաձգօրէն լացի:

«Անօթութիւնս ստամոքսի սաստիկ ցաւի մը փոխուած էր. բերանս կ'այրէր, խածնելու տենչ մը կ'ըզգայի, ուստի մագերուս մէկ տրցակը բերանս դրի և ծամեցի: Ի՛իչ մը ետքը սաստիկ ջերմութիւն մը զգացի, թէ և երակս հազիւ թէ կը զարնէր: Սկսայ թոյնին վերայ խորհիլ. այն ատեն ծունկի վրայ եկայ և աղօթելու համար ձեռքերս միացուցի, բայց աղօթքներս մոռցած էի, անկարելի եղաւ ինձ բան մը յիշել բաց ի քանի մը ընդհատ և առանց հետեւութեան խօսքերէ: Իբարարու ներհակ գաղափարներ միևնոյն ատեն ուղեղիս մէջ կը յուզուէին և «Լա Կացցայի» նուագին մէկ կըտորը ականջիս մէջ կը բզզար, ես ինքս կ'զգայի թէ գառանցանքի սկզբնաւորութեան մը մէջ էի, և ինքզինքս ձգելով բոլոր երկայնութեամբս գետին ինկայ երեսս ի վար:

«Յոգնութենէս և զգացած յուզմունքէս վրաս թրմութիւն մը տիրեց. առանց գտնուած վիճակս մոռնալու քնացայ, բայց այն ատեն ալ խառն երազներու շարք մը սկսաւ, և այս ցաւալի քունը ինձ քիչ մը հանգստութիւն տալու տեղ՝ աւելի յոգնեցուց:

«Սոսկալի քաղցով ու ծարաւով մը արթնցայ և դարձեալ քովս գտնուող թոյնը յիշեցի, որ ինձ արագահաս և անոյշ մահ մը կրնար տալ, վասն զի տկարութեանս, գառանցանքիս և շնչերակներուս մէջ եռացող սաստիկ ջերմին հակառակ՝ կ'զգայի թէ դեռ մահը հեռի էր, թէ երկար ժամեր տակաւին պիտի սպասէի անոր, և թէ իր այս ժամերուն ամէնէն անագորոյնները անցած չէին տակաւին, այն ատեն որոշեցի անգամ մը ևս տեսնել այն լուսոյ ճառագայթը որ առջի օրը բանաւարկեալի մը զնտանը մտնող մխիթարիչի մը պէս ինձ

այցելութեան եկած էր: Աչքերս անոր գալիք տեղը սեւեռած մնացի, և այս ակնկալութիւնը ու գրաւումը զգացած սոսկալի ցաւերս քիչ մը մեղմացուցին:

Այս ցանկալի շատաւիզը երեցաւ ի վերջոյ դեղին և նսեմ: Նոյն օրը երկինքը ամպոտ էր աներկբայ: Այն կէտին աչքիս առջև եկան երկրի վրայ անոր աւելն լուսաւորած բաները, ծառերը, մարդերը, ջուրերը անգամ և Բարիզը, զոր անգամ մըն ալ պիտի չտեսնէի նաև մայրս, որմէ յաւիտենապէս բաժնուած էի և որ կարելի է արդէն մահուանս լուրը առած էր և իր կենդանի աղջկանը վրայ կուլար, բոլոր այս տեսարաններու և յիշատակներու վրայ սիրտս ելլելով սկսայ լալ ու հեծել մատանին մէջ գտնուելէս ի վեր առաջին անգամ, սակայն կամաց կամաց զայրոյթս անցաւ, հեծիւններս մարեցան և արցունքներս սկսան լոռութեամբ հոսիլ: Թէև թունաւորութեամբ զիտաւորութիւնս միշտ հաստատ էր բայց ցաւերս նուաղած էին:

«Մինչև այն ճառագայթին անհետիլը աչքերս վրան մնացի, առջի օրուան պէս ազօտանալն ու աներևոյթ ըլլալը տեսայ և ձեռքովս ողջունեցի... և մնաս բարով ըսի անոր, վասնզի միտքս դրած էի որ ա՛լ չտեսնեմ զայն:

«Այն ատեն նայուածքս իմ վրայ դարձնելով՝ յետին խորհուրդներուս մէջ ամփոփուեցայ: Բոլոր կենացս մէջ իբր կին կամ օրիորդ՝ գէշ գործ մը ըրած չէի, առանց ատելութեան և վրէժխնդրութեան տենչի կը մեռնէի: Հետեապէս Աստուած զիս իր աղջկանը պէս պիտի ընդունէր և այս աշխարհէն կ'ելէի հանդերձելոյն համար: Ներսս ասկէ ուրիշ միջիթարական գաղափար մը մնացած չըլլալով՝ անոր յարեցայ:

«Շուտ մը ինձ թուեցաւ որ այս խորհուրդը չէ թէ մինակ ներսս՝ այլ նաև բոլորաբար կը տարածուէր ըսկըսայ զգալ այն սուրբ աւելնը որ նահատակներու արիութիւնը կը կազմէ: Ոտքի ելայ և գլուխս երկինք վերցնելով՝ կարծեցի որ աչքերս գերեզմանիս կամարը և հողը ծակելով մինչև բարձրելոյն գահը կը հասնէին:

«Նոյն ժամուն ցաւերս անգամ կրօնական եռանդովս մեղմացան, գոգցես մութին մէջ տեսնելով ուղղութեայ այն քարը ուր թոյնը կը գտնուէր, բաժակը ձեռքս առի, ականջ դրի և դիտեցի թէ արդեօք ականջիս ձայն մը կամ աչքիս լոյս մը պիտի երևա՞յ: Յիշողութեանս մէջ կրկին կարգացի այն նամակը որ կ'ըսէր թէ քսան տարիէ ի վեր մարդ մը այս գետնափորը չէր մտեր և թէ կարելի է մինչև քսան տարի ևս ո՛չ ոք պիտի մտնէր. հոգւովս լաւ մը համոզուեցայ քաշելիք ցաւերս ուրիշ ազատելիք միջոց մը չգտնուելուն՝ և թոյնը առնելով շուրթներուս տարի ու խմեցի, կսկծանքի և յետին մրմունջի մէջ արտասանելով անուշը մօրս, որմէ պիտի բաժնուէի և Աստուծոյ զոր պիտի տեսնէի ի մօտոյ:

«Յետոյ, կրկին գերեզմանատան անկիւնը ինկայ, երկնային տեսիլս մարեր էր և իմ ու անոր մէջտեղ մահուան քօղը կը տարածուէր: Անօթութեան և ծառաւի նեղութիւններս վերակենդանացեր էին, որոնց վրայ աւելցեր էր նաև թոյնի նեղութիւնը: Անձկութեամբ կ'սպասէի այն սառած քրտինքին, որ վերջին հոգեվարքը պիտի իմացնէր ինձ... երբ յանկարծ անունս լսեցի և աչքերս բանալով լոյս տեսայ, դուն հոն գերեզմանիս վանդակապատին քով կանգուն էիր... ձայն մը ձգեցի և դէպի քեզ խոյացայ:

«Մնացածը գիտես:

«— Եւ հիմա, շարունակեց Բօլին, պատուոյդ վրայ կը յիշեցնեմ քեզի ինձ ըրած երգումդ, այս սոսկալի գործին մէջ դեր մը խաղացող երեք գլխաւոր անձերէն և ո՛չ մէկը պիտի չյայտնես քանի որ անոնցմէ մէկը կենդանի է:

«Այո երգումս նորոգեցի:

Բ. Մ Ա Ս

ԺԵ.

«Բօլինի ինձ աւանդած գաղտնիքը իր կացութիւնը ևս աւելի նուիրական կ'ընէր աչքիս Այն ատեն կ'ըզգայի թէ մինչև ո՛ւր պէտք էր երթալ իմ անձնուրութիւնը, որ զինքը սիրելուս ինձ երջանկութիւն մը կը համարէի և հասկցայ միանգամայն թէ ազնուութիւնը ո՛րքան խստիւ կը պահանջէր որ աւելի եռանդուն խնամքով ու ակնածալի հոգածութեամբ մը միայն սէրս հասկցնէի իրեն:

«Մէջերնիս որոշուած յատակագիծը ընդունելով, ան իմ քրոջս, և ես իր եղբօր տեղ անցայ. ասկէ զատ լեզուի և նուագի դասեր տալու զաղափարէն ետ կեցուցի զինքը, համոզելով որ կարելի է Բարիզի սրահներուն մէջ իրեն հանդիպողներէն մէկը զինքը ճանչնար:

«Իմ կողմէ ես ալ մօրս ու քրոջս զրեցի որ միտք ունէի մէկ երկու տարի Անգլիա մնալ: Բօլին այս որոշումս իմացած ատեն՝ քիչ մը դժուարութիւն ըրաւ, բայց տեսնելով որ անոր գործադրութեան մէջ ես մեծ հաճութիւն մը կը գտնէի, ա՛լ անոր վրայ խօսելու չը համարձակեցաւ և այս դիտաւորութիւնս ալ ընդունուած որոշումի մը զօրութիւնը առաւ:

«Բօլին երկար ատեն վարանած էր թէ արդեօք իր

գաղտնիքը մօրը յայտնէ՞, և բոլոր աշխարհի առջև մեռած համարուելով կենդանութիւնը իր կենսատուին իմացնէ՞ թէ ոչ: Ես ալ այս վերջին խորհուրդին հետեւելու մղած էի զինքը թեթեւ կերպով, վասն զի անանկով պիտի կորսնցնէի գոնէ խնամակալի դիրքը որ իմ երանութիւնս կը կազմէր: Բայց մեծ եղաւ զարմանքս երբ տեսայ որ Բօլին քիչ մը մտածելէ ետքը՝ այս միջթարութիւնը մերժեց ու աղաչանքիս հակառակ՝ պատճառն ալ ինձմէ պահեց, կարծելով որ զիս պիտի վշտացնէր անիկա:

«Մեր օրերը այսպէս կ'անցնէին: Բօլինի համար այնպիսի տրտմութեամբ մը որ կարծես թէ առանց հրապոյրի չէր երբեմն, և ինծի համար եթէ ո'չ երանութեան՝ գէթ յուսոյ մէջ, որովհետեւ կը տեսնէի որ օրէ օր անիկա սրտի ամէն հոգերով ինձ կը մօտենար և նոյն ինքը իր ներքին փոփոխութեան ծանր այլ յայտնի փորձերը կուտար անդգուշաբար:

«Երբ մէկտեղ՝ այսինքն ան ասեղնագործութեան մը և ես գծագրութեան կամ ջրանկարի մը կ'աշխատէինք, աչքերս վեր վերուցած ատեն ստէպ իր նայուածքը վրաս սեւեռած կը գտնէի: Կը տեսնէի որ պառոյտի ելած ատեննիս՝ նախ օտարի մը պէս թեւ կը խնդրէր, բայց քանի մը վայրկեան ետքը կ'զգայի որ տկարութեանէ կամ անհոգութեանէ թեւիս վրայ կը ծանրանար թուրակի: Մինակս դուրս ելած ժամանակս՝ գրեթէ միշտ Սէնդ—ձէյմս փողոցին անկիւնը դառնալու ատեն, հեռուէն կը տեսնէի որ պատուհանը նստած ճամբաս կ'սպասէր, ահա բոլոր այս նշանները որ աւելի մեծ ընտանութեան կամ յարատեւ երախտագիտութեան մը ցոյցերը կրնային ըլլալ, ապագայ երանութեան մը

յայտնութիւնը կը թուէին ինծի և անոնց ամէն մէկուն համար գոհ ու շնորհակալ կ'ըլլայի ի ներքուստ, վախճալով որ եթէ այս զգացումս բարձրաձայն յայտնէի, զգալ կուտայի իրեն որ իր սիրտը եղբայրական բարեկամութեան մը կը դիմէր քայլ առ քայլ:

«Թէև մէկուսի կ'ապրէինք, բայց երբեմն քանի մը այցելութիւններ կ'ընդունէինք մեր յանձնարարական թուղթերուն շնորհիւ, վասն զի թէ՛ ընկերութեան աղմուկէ և թէ՛ արուեստակեայ առանձնութեանէ մը պէտք էինք հեռանալ:

«Մեր սովորական ծանօթներուն մէջ երիտասարդ բժիշկ մը կար, որ երեք չորս տարիէ ի վեր Լոնտոնի մէջ մեծ անուն ստացեր էր ներքին գործարաններու վերաբերեալ տեսակ մը ախտերու վրայ ունեցած հմտութիւնովը:

«Անիկա ամէն անգամ որ զմեզ տեսնելու կուգար, Բօլինը ուշադրութեամբ կը դիտէր. որով իր երթալէն ետքը միշտ անհանգիստ կ'ըլլայի:

«Եւ իրօք երիտասարդութեան այն գեղեցիկ և կենդանի գոյները, որ Բօլինի դէմքին վայելչութիւն կուտային երբեմն և որոնց աներևոյթ ըլլալուն պատճառը՝ նախ իր յոգնութիւնը կամ վիշտերը կը կարծէի, կորսուած էին գեանափորին մէջ զինքը հոգեվարք գրած գիշերէս ի վեր, կամ եթէ վայրկեանական կարմրութիւն մը իր այտերը գունաւորէր, այնպիսի տենդային երեւոյթ մը կուտար անոնց որ նոյն իսկ զեղնութեանէ աւելի անհանգիստ կ'ընէր զիս: Յանկարծական և անկանոն ջղային ցնցումներ կուգային վրան, որոնց մարելիքներ կը յաջորդէին ու հետեւեալ օրերը աւելի խորունկ ախտութիւն մը կը տիրէր իր վրայ:

«Վերջապէս այս բաները այնքան ստէպ ու ծանր կերպով սկսան կրկնուիլ որ օր մը երբ Սէրսի բժիշկը ըստ սովորականի մեզ այցելութեան եկած էր, հանեցի զինքը այն մտահոգութենէն ուր կ'իյնար Բօլինը տեսած ատեն ու թեւ մտնելով պարտէզ իջայ:

«Բանի մը անգամ լռելեայն պզտիկ մարգագետնին շրջանն ընելէ ետքը՝ նոյն բազմոցին վրայ գացինք նստանք, ուր Բօլին այս սոսկալի պատմութիւնը պատմած էր: Հոն պահ մը մտախոհ մնալէ ետքը՝ լռութիւնը խզելու վրայ էի երբ բժիշկը ինձ ժամանակ չթողուց:

«— Իրոջդ առողջութեան վրայ անհանգիստ ես, ըսաւ:

«— Կը խոստովանիմ, պատասխանեցի, և դուն ինձ այնպիսի վախեր ցուցուցիր քու վրադ որ իմիններս կ'աւելցնեն:

«— Իրաւունք ունիս, ըսաւ բժիշկը, վախ կայ որ ստամոքսի հինցած ախտ մը նորէն վրան գայ: Միթէ դիպուածով մը այս գործարանը տկարութիւն մը ունեցած է երբեք:

«— Անգամ մը թունաւորուած է...:

«Բժիշկը վայրկեան մը մտածեց:

«— Այո՛, ճիշտ այդ է, ըսաւ, կարծիքս սխալ չէր, դեղագիր մը գրեմ զոր քոյրդ ճշդիւ կատարել պէտք է, իսկ բարոյական դարմանը քենէ կախում ունի, կարելի եղածին չափ զուարճութիւն պէտք է իրեն, թերեւ տեղական ախտէ բռնուած ըլլայ և Ֆրանսա ճամբորդութիւն մը ընել օգտակար ըլլայ իրեն:

«— Զուգեր Ֆրանսա վերադառնալ:

«— Այն ատեն, Սկովտիա, Իրլանտա, Իտալիա կամ իր սիրած մէկ կողմը պտոյտ մը ընելը անհրաժեշտ կը կարծեմ:

«Բժիշկին ձեռքը սեղմեցի և տուն դարձանք:

«Դեղագիրը ուղղակի ինձ պիտի դրկէր, և ես Բօլինի կասկած մը չտալու համար, առանց բան մը ըսելու սահմանուած կանոնը մեր կեանքին սովորական եղանակին տեղ անցնելու որոշած էի, բայց այս զգուշութիւնը անօգուտ եղաւ, վասն զի հազիւ թէ բժիշկը մեկներ էր երբ Բօլին ձեռքս բռնելով:

«— Ամէն բան խոստովանեցաւ քեզ անիկա, այնպէս չէ՞, ըսաւ:

«Զնասկնալու զարկի:

«— Ահա, շարունակեց տրտմագին ժպտելով, այս պատճառաւ չէի ուղեր կենդանութիւնս մօրս իմացնել, ի՞նչ պիտի շահէր ան իր զաւակը գտնելով, քանի որ մահը քանի մը տարիէն դարձեալ պիտի յափշտակէր զայն, աւելի ազէկ չէ՞ որ մարդ իր սիրականին վրայ միայն անգամ մը լայ:

«— Բայց քու վիճակիդ վրայ դարմանալի կերպով կը խաբուիս, ըսի, քու ունեցածդ պարզ տկարութիւն մըն է և ոչ այլ ինչ:

«— Ո՛հ, ատկէ աւելի ծանր է, պատասխանեց ան իր անուշ ու տխուր ժպիտով, կ'զգամ որ թոյնը իր հետքը ձգած է ներսս, ծանր կերպով մը վնասուած եմ: Բայց զիս մտիկ ըրէ, Ալֆրէտ, չեմ ուղեր յուսահատիլ: Ապրելէ աւելի ի՞նչ կ'ուզեմ, երկրորդ անգամ ևս ազատէ զիս: Ի՞նչ կ'ուզես որ ընեմ:

«— Բժիշկին պատուէրներուն հետեւէ, որոնք դիւրին և պարզ են, այսինքն յարատեւ զլուսանք և ճամ-

բորդութիւն:

«— Պատրաստ եմ գալու ո՛ւր որ ուզես:

«— Դուռն ամէնէն աւելի սիրած երկիրդ ընտրէ:

«— Եթէ կը հաճիս, Սկովտիա երթանք, քանի որ կէս ճամբան եկած ենք արդէն:

«— Շա՛տ լաւ:

«Շուտ մը պատրաստութիւններս ըրի և երեք օր ետքը Լոնտոնէն մեկնեցանք: Բայց պահ մը կանգ առինք Թըռուտի ափունքներու վրայ զայն ողջունելու համար այն գեղեցիկ անէծքով զոր Շիլլէր Մարի Սթիւարթի բերանը կը դնէ:

«Բնութիւնը Անգլիացին և Սկովտացին ովկիանոսին մէջ տարածուած տախտակի մը վրայ նետեց եւ զայն երկու անհաւասար մասերու բաժնելով իր բնակիչները անոր գրաւման յաւիտենական կռուոյն մատնեց: Թըռուտի պզտիկ աւազանը միայն կը բաժնէ այս բոցավառ սրտերը, և բազմիցս այս երկու ազգերու արինք իր ջուրերուն խառնուած է, հազար տարիէ ի վեր սուր ի ձեռին երկու եղերքներու վրայ կանգուն՝ զիրար կը դիտեն անոնք սպառնալից: Ամէն անգամ որ թշնամի մը Անգլիան ոտնակոխ ըրած է, Սկովտիոյ զաւակ մը ընկերացած է անոր: Սկովտիայի մէջ տեղի ունեցած չէ քաղաքական պատերազմի հրդեհ մը, ուր Անգլիացի մը անոր ջահ մը մօտեցուցած չըլլայ, և այս պիտի տեսէ այսպէս, առեկութիւնը պիտի տիրէ անողոր և անմեռ մինչև այն օրը, ուր միեւնոյն Խորհրդարանը պիտի միացնէ երկու թշնամիները և միայն նոյն ծիրանին բոլոր կողմնային վրայ պիտի տարածուի:

«Սկովտիա հասանք:

«Բոլոր այս բանաստեղծական երկիրը ման եկանք

Վալթէր Սքոթ ի ձեռին, որ ուրուականներ կանչող վահակի մը պէս շէնցուցած է զայն իր հնամուլ բնակիչներով և երեւակայութեանը շնորհալի ու այլանդակ արուեստովը: Գտանք այն ժայռոտ արահետները ուրկէ կ'անցնէր ուշիմն Տէլճէթի՝ իր Կիւսթավ խելօք ձիուն վրայ հեծած: Ժուռ եկանք այն լճին եզրը՝ որու վրայ գիշերը «Ավընէլի» սպիտակ տիկինը չոգիի մը պէս կը սահէր: Գացինք հանգչեցանք Լօքլէնի գղեակին աւերակներուն վրայ, նոյն իսկ այն ժաման, ուր Սկովտիոյ թագուհին անկէ խոյս առեր էր, և Թէյ գետի ավանցի վրայ փնտռելիք այն շրջափակ սապարէզը, ուր Թօրքիլ Տիւչէն զինագործը Սմիթի սուրին տակ՝ իր եօթը զաւակներուն անկումը տեսաւ առանց գանգատ մը արտաբերելու բացի սա խօսքերէն, զորս ևս թը անգամ կրկնեց. «Մէյ մը ևս էքարի համար»:

«Այս արշաւանքը երանութեան երազ մը պիտի երևի ինծի յաւիտենապէս, երազ մը, որուն պիտի չըկըրնայի մօտենալ բնաւ ապագայի իրութիւնները:

«Բօլին ա՛յնպիսի ճկուն կանգնուածք մը ունէր որ արհեստագէտին հարկաւոր է և առանց որու ճամբորդութիւն մը ուրիշ բան չէ, բայց եթէ պարզ տեղափոխութիւն մը, կեանքի սովորական շարժումի մէջ արագութիւն և կամ միտք զբօսցնելու միջոց մը նոյն իսկ այն ստարկաներու տեսքով, որ զայն պիտի գրադեցնէին:

«Ո՛ր և է պատմական յիշատակ, առաւօտեան չոգիին կամ երեկոյեան վերջալոյսին մէջ նշմարուող բնական գեղեցկութիւն մը իր տեսութենէն չէր փախչեր երբեք. ես բժշանքի մը ներքեւ էի: Իր պատմութիւնը ինձ պատմած ժամէն ի վեր՝ այն դէպքերուն վրայ խօսք

Մը ըրած չէինք, և երբեմն անցեալը այնպէս կը մոռնայի որ կարծես թէ բնաւ տեղի ունեցած չէր: Ամէն բան ներկային վրայ կը կայանար, որովհետեւ անիկա կը միացնէր զմեզ. մեր մտերմութեան կապերը օրէ օր աւելի կը սեղմուէին առանձնութեամբ. վասն զի օտար երկրի մը վրայ ես Բօլինէ և Բօլին ինձմէ ուրիշ մէկը չունէր, ուստի կ'զգայի որ օրէ օր աւելի կը տեղաւորուէի իր սրտին մէջ:

Ամէն օր ձեռքի ճնշումով, ժպիտով մը, թեւը իմինիս վրայ կամ գլուխը ուսերուս վրայ կոթնելովը երկրորդ օրուան համար նոր իրաւունք մը կուտար ինձ անզգալաբար, բայց քանի ինքը այսպէս անձնատուր կ'ըլլար, այնքան ես ալ իր հոգիին անմեղ հոսուսները ծծելով հանդերձ՝ սիրոյ վրայ խօսք բանալէ կ'զգուշանայի, վախճալով որ չնշմարէ թէ արդէն շատոնց բարեկամութեան սահմաններէն անցեր էինք:

Իսկ Բօլինի առողջութեան գալով, բժիշկին գուշակութիւնները մասամբ կատարուած էին: Ճամբորդութիւնը ու անոր արթնցուցած յիշատակները իր մտքին գործունէութիւն տալով կը հեռացնէին զայն այն տըխուր յիշատակներէն, որ զինքը կը ճնշէին երբ կարեւոր առարկայով մը զբաղած չէր: Նոյն իսկ ինքը կ'ըսէր անցեալը մոռնալ գրեթէ ու քանի որ անոր վիհը ստուերի մէջ կը կորսուէր, ապագային պատկերը նոր լոյսով մը կը ներկուէր: Իր կեանքը, զոր գերեզմանի մը սահմաններուն մէջ փակուած կը կարծէր, աւելի զըւարթ հորիզոններով կ'սկսէր ընդարձակուիլ և կամաց կամաց աւելի մաքուր օդ մը կը խառնուէր այն խեղդիչ մթնոլորտին, որուն մէջ ինկած էր ան:

«Մինչ այս մինչ այն, բոլոր ամառը Սկովտիա ան-

ցուցինք, ետքը Լոնտոն եկանք մեր Բիքէտուլլիի տընակը, ուր գտանք այն հրապոյրը, զոր վերագարծի առաջին ժամերուն մէջ կ'զգայ նաև ամէնէն շատ ճամբորդութիւն սիրող մէկը:

«Այս միջոցին Բօլինի սրտէն անցածը չեմ գիտեր, բայց գիտեմ որ ես երբեք աւելի երջանիկ չէի եղած: Մեզ միացնող զգացումը եղբայրութեան պէս մաքուր էր, տարիէ մը ի վեր ան ալ ինձ ամենափոքր խոստովանութիւն մը ըրած չէր, սակայն բաց գրքերու պէս իրարու սրտի մէջ կը կարդայինք և ա'լ մէկ մէկու յայտնելիք բան մը չունէինք:

«Ասկէ աւելի ի՞նչ կ'ուզէի... Իմ վիճակս այնքան հրապոյր ունէր որ կարծես թէ կը վախճայի որ աւելի մեծ երանութիւն մը անակնկալ և զժնդակ վախճան մը շտալ անոր: Եթէ ոչ սիրական, գէթ բարեկամէ և եղբորմէ մը աւելի էի:

«Այն ծառն էի ես, որուն խեղճ բաղեղի մը պէս կը կոթնէր ինքը, կամ այն գետը, որուն հոսանքին վրայ իր նաւակը կը սահէր թեթեակի. իրեն լոյս տուող արեւը ես էի, իր ամէն ունեցածը ինձի կը պարտաւորէր, և կարելի է հեռի չէր այն օրը ուր իմ չընդունիլս պիտի ապրէր զլիսովին:

ԺԶ.

«Մեր նոր կեանքը այսպէս կ'անցնէր, երբ օր մը մօրմէս նամակ մը ստացայ, որով կ'իմացնէր թէ քըրոջս համար չահաւէտ ամուսին մը կը ներկայանար, Կապրիէլ քոյրս կնութեան կը խնդրէր Հորաս տը Պէօցվալ կոմսը, որ իր մասնաւոր հարստութենէն զատ իր առաջին կնոջմէն քսան և հինգ հազար ֆրանք եկամուտ ժառանգիր էր...»

«Բարեբախտաբար այս նամակը առած ատենս միշտակ էի, որովհետեւ զարմանքս զիս պիտի մատնէր։

«Եւ իրօք միթէ խիստ տարօրինակ չէ՞ր այս լուրը և չէ՞ որ Նախախնամութեան մը նոր գաղտնիքը կը պահուէր այս այլանդակ նախասահմանութեան մէջ, որ կոմսը զինքը ճանչցող միակ մարդուն առջին կը հանէր։

«Որչափ որ ինքզինքս զսպելու ջանացի, Բօլին ներս եկած ատեն իմացաւ որ իր բացակայութեան ատեն արտաքոյ կարգի բան մը անցեր էր, զինքը զիւրաւ հանդարտեցուցի, սակայն երբ ըսի թէ ընտանեկան գործեր անգամ մը Ֆրանսա երթալու կը պարտաւորէին զիս, բնականօրէն կարծեց թէ իրարմէ բացնուելուս համար մտաւանջութեան մէջ կը գտնուէի։

«Ինքն ալ զեղնեցաւ և հարկադրուեցաւ նստիլ։ Տարիէ մը՝ այսինքն զինքը ազատելէս ի վեր՝ առաջին անգամ իրարմէ կը հեռանայինք, ասկէ զատ բաժանում մը ո՛րքան ալ կարճատեւ ու անվտանգ ըլլայ, զիրար

սիրող սիրտերու մէջ նոյն կէտին այնպիսի ներքին նախազգացումներ կը ծագէին որ զայն վտանգաւոր ու ցաւալի կ'երեցնեն մեր խոհականութեան հակառակ։

«Վայրկեան մը պէտք չէի կորսնցնել, հետեւաբար անմիջապէս երկրորդ օրը մեկնիլ որոշած էի։ Քանի մը կարեւոր պատրաստութիւններ տեսնելու համար սենեակս ելայ, Բօլին պարտէզը իջաւ, ուր ես ալ գացի պատրաստութիւններս լմնցուցածիս պէս։

«Նստած դտայ զայն բազմոցին վրայ, ուր իր պատմութիւնը ինծի պատմած էր, և ինչպէս արդէն ըսի, այն ժամանակէն ի վեր իրօք մեռածի պէս Ֆրանսայի մէկ արձագանգը զինքը արթնցուցած չէր, բայց կարելի է այս հանգստեան վախճանը կը մօտենար և ապագան ցաւալի կերպով մը պիտի միանար այն անցելոյն հետ, զոր բոլոր ճիգովս մոռցնելու աշխատեի էի։ Երբեք ու տխուր տեսայ զինքը, գացի քովը նստայ ու իր առաջին խօսքերը իր մտաւանջութեան պատճառը յայտնեցին ինծի։

«— Հիմա կը մեկնի՞ս ուրեմն, ըսաւ ան։

«— Պէտք է որ մեկնիմ, Բօլին, ըսի կրցածիս չափ հանդարտ ձայնով մը, զուն որ և է մէկէ մը ազէկ գիտես թէ երբեմն զէպքերը զմեզ իրենց խաղալիք կ'ընեն, ինչպէս հովը կընէ տերեւը, զմեզ կը հեռացնեն այն տեղերէն, ուրկէ ժամ մը բաժնուիլ չենք ուզեր։ Ճամբորդութեանս արագութենէն կախում ունի մօրաքըրոջս երջանկութիւնը, նաեւ իմինս՝ որու վրայ բերանս չէի բանար եթէ անիկա վտանգի մէջ ըլլար միայն։

«— Գնա՛ ուրեմն, կրկնեց անիկա վշտագին, քանի որ հոն ներկայութիւնդ անհրաժեշտ է, բայց մի մոռ-

նար որ Անդրիոյ մէջ ևս քոյր մը ունիս, որ մայր չունի, որուն միակ երանութիւնը քեզմէ կախում ունի այսուհետեւ, որ քու երանութեանդ համար շատ կը փափաքէր որ ձեռքէն բան մը գայ...

— Ո՛հ, Բօլին, գոչեցի զինքը թեւերուս մէջ առնելով, ըսէ՛ միթէ իմ սիրոյս վրայ վայրկի մը կը տաքակուսիս, կը կարծե՞ս թէ սրտաբեկ չեմ հեռանար քեռէ։ Չե՞ս հաւատար որ իմ կեանքիս ամէնէն երջանիկ վայրկեանը կրկին այս տնակը մտած վայրկեանս պիտի ըլլայ, որ զմեզ բոլոր աշխարհէ կը հեռացնէ... չե՞ս հաւատար որ յուսացածէս աւելի մեծ երջանկութիւն մըն է ինծի համար քեզի հետ իբրեւ եղբայր և քոյր ապրիլս՝ ապագային մէջ աւելի անոյշ օրերու ակնկալութեամբ։

— Այո՛, կը հաւատամ, պատասխանեց Բօլին, վասն զի հաւատալը ապերախտութիւն է, իմ վրաս ունեցած սէրդ այնքան ազնիւ ու բարձր զգացում մըն է, որ քու մէկ ստաքինութեանդ վրայ խօսելու պէս առանց ամշնայլու կրնամ անոր վրայ խօսիլ... բայց ապագայի մէջ աւելի մեծ երանութեան մը ակնկալութիւնդ չեմ կրնար իմանալ, Ալֆրէտ...։ Հաւաստի եմ որ մեր երանութիւնը նոյն իսկ մեր յարաբերութեանց անմեղութեանը վրայ կը հիմնուի, և որչափ որ իմ կացութիւնս տարօրինակ ու կարելի է աննման է, այնքան ընկերութեան առջև իմ պարտաւորութիւններէս արձակում եմ, այնքան ալ ես ինծի համար զանոնք կատարելու մէջ խիստ պէտք է ըլլալ...

— Ո՛հ, այո՛... միտքդ կը հասկնամ, և անոր համար քու նահատակութեանդ պսակէզ ծաղիկ մը հանելով՝ անոր տեղ կսկիծ մը դնել չեմ ուզեր երբեք, քա՛ւ

լիցի... բայց վերջապէս կրնան այնպիսի դէպքեր պատահիլ որով դուն ազատ ըլլաս...։ Երբէ՛ք եթէ նորէն այս խօսքը կը բանամ, բայց նոյն իսկ կոմսին վարած կեանքը զինքը ո՛ւնէ մէկէ մը աւելի այնպիսի դէպքերու ենթակայ կ'ընէ։

— Ո՛հ, գիտեմ, գիտեմ, և հաւատա անոր համար օրագիրները միշտ գոլալով կը բանամ, վախճալով որ կրած անունս արիւնշողից դատի մը մէջ և ամուսինս կոչուած մարդը անարգ մահուան մը դատապարտուած կը տեսնեմ... բայց այս պարագային մէջ ալ ենթադրելով որ ես անկէ աւելի ապրիմ, ի՛նչպէս կը համարձակիս ինծի երջանկութեան վրայ խօսիլ...։

— Ո՛հ... բայց նախ և առաջ, Բօլին, դարձեալ դուն ամէնէն պաշտելի կնոջ պէս անբիծ կը համարուիս միշտ... ժամն զի քանի որ կոմսը ինքը զքեզ իրմէ հեռացուց, ո՛չ իր անպատուութիւնը և ոչ իր արեան մէկ կաթիլը քու վրադ կրնան ցայտել... իմ միտքս այդ ըսել չէր սակայն։ Միթէ կարելի չէ՞ որ գիշերային յարձակումի կամ մենապարտութեան մը մէջ իր կեանքը կորսնցնէ... գիտեմ որ սոսկալի է այն երանութեան միակ յոյսը, որ մարդու մը վերքէն իր արեան հետ պիտի հոսի՝ կամ իր վերջին շունչին հետ բերնէն պիտի ելլէ... այդ հոգի յետոյ նոյն իսկ քեզի համար... այդպիսի վախճան մը դիպումին մէկ շնորհք կամ Նախախնամութեան մը մոռացումը չէ՞։

— Եւ այն առե՞ն, ըսաւ Բօլին հարցական եղանակով։

— Ան ապեն, Բօլին, այն մարդը որ առանց թեքութեան քու բարեկամը ու պաշտպան եղբայրդ եղաւ, միթէ ուրիշ անուն մը տոնելու իրաւունք չո՛ւնենար։

«— Բայց այդ մարդը այգպիսի խնդիրք մը ընե-
լու ատեն ինչ պարտաւորութեան մէջ մտնելը լաւ մը
խորհած է:

«— Անտարակոյս, և անոր մէջ առանց վախի
պատճառ մը նշմարելու շատ երանաւէտ խոստումներ
գտած է:

«— Լաւ մը խորհած է որ ես փրանսայէն աք-
սորուած եմ, աքսոր մը որ կոմսին մահուամբ ալ պիտի
չքակուի, և թէ անոր յիշատակին համար կրկին պիտի
շարունակեմ այն պարտաւորութիւնները, զորս կեն-
դանութեանը ատեն յանձն առած էի...

«— Բօլին, ամէն բան մտածեցի... Այս քեզի հետ
անցուցած տարիս կեանքիս ամէնէն երջանիկ տարին
է, և ինչպէս որ արդէն քեզի ըսի, իրական կապ մը
աշխարհիս այս կամ այն կողմէ չի կապեր զիս, ուստի
քու գտնուած երկիրդ իմ հայրենիքս պիտի ըլլայ:

«— Լաւ ուրեմն, ըսաւ Բօլին այնպիսի անոյշ կեր-
պով որ խոստումէ մը աւելի ամէն յոյս կը պարունա-
կէր, այս զգացումներով ճամբորդութենէդ դարձիր
դուն. գործը ապագային թողունք ու Աստուծոյ ապա-
ւինինք:

«Իր ոտքը ինկայ ու ծունկերը հարբուրեցի:

«Նոյն գիշերը Լոնտոնէն մեկնեցայ, կէս օրի մօտ
Հալլը հասայ, անմիջապէս սուրհանդակի կառք մը բռն-
եցի ու առաւան ժամը մէկին մեր տունն էի:

«Մայրս տունը չէր, և իմացայ որ կապրիէլ քո-
ջըս հետ Անգլիոյ զեսպան Լորա Ժ...ի երեկոյթին գա-
ցած էր: Հարցուցի և իմացայ որ մինակ չէին, Հորաս
կոմսը եկած առած էր զիրենք: Այս լսածիս պէս հագ-
ուեցայ շտապով, վարձու կառքի մը մէջ նետուեցայ ու

զեսպանատուն գացի:

«Հոն հասած ատենս շատ մարդ արդէն մեկնած էր,
սրահները սկսեր էին պարպիլ, բայց և այնպէս ա-
ռանց տեսնուելու ներս մտնելու չափ բազմութիւն կար:
Շուտ մը տեսայ մայրս որ իր հոգիին սովորական մաք-
րութեամբը նստեր էր և քոյրս որ տղայական ուրա-
խութեամբ մը կը պարէր: Որովհետեւ ինքզինքս հան-
դէսին մէջ անոնց ճանչցնելու մտքով չէի եկեր, դուռը
սպասեցի, ասկէ զատ՝ երրորդ անձ մըն ալ կը փնտռէի,
որ պէտք չէր անկէ հետի ըլլալ: Իրօք հետազօտու-
թիւնս երկար չտեւեց. Հորաս կոմսը կոթներ էր դրան
մը տախտակամածին, որուն զիմացը ես կը գտնուէի:

«Տեսածիս պէս ճանչցայ զինքը, ճիշտ Բօլինի նը-
կարագրած մարդը ու կրան—Բրէ արքայարանին մէջ
լուսնի լուսով տեսած անձանթս էր ան. նոյն տփռոյն
հանդարտ գէմքը և գանգուր մագերը ունէր, որ իրեն
երխասարգի տեսք մը կուտային, սև աչքերով՝ որ իր
գծագրութեանը այլանդակ երեւոյթ մը կ'ընծայէին,
վերջապէս ճակտին վրայ կը տեսնուէր այն կնճիռը որ
եթէ ոչ խղճի տաղնապով՝ գոնէ իր հոգեբովը աւելի
խորունկցած էր տարիէ մը ի վեր:

«Հակապարը լմնցածին պէս՝ կապրիէլ գնաց մօրը
քով նստաւ. ես ալ իսկոյն ծառայ մը զրկեցի իրենց
իմաց տալու համար որ մուշտակներու և վերարկու-
նեցու սրահը մէկը իրենց կ'սպասէր,

«Մայրս ու քոյրս զիս տեսածնուն պէս՝ զարմանքի
և ուրախութեան ձայն մը ձգեցին, սենեակին մէջ ա-
ռանձին ըլլալնուն՝ համար գրկեցի զիրենք: Մայրս չէր
կրնար հաւատալ իր աչքերուն ու ձեռքերուն որոնցմով
զիս կը տեսնէր ու սրտին վրայ կը ճնշէր: Այնքան

փութով եկած էի որ հազիւ նամակը ձեռքս անցած կը կարծէին, և իրօք քսան և չորս ժամ առաջ Լոնտոն կը գտնուէի տակաւին:

«Ա՛յ մայրս և քոյրս սրահը դառնալ չէին ուզեր, ուստի իրենց վերարկունքը խնդրեցին և մուշտակները հազնելով հրաման ըրին ծառային որ կառքը մօտեցնէ, այն ատեն կապրիէլը մօրս ականջին քանի մը խօսք ըսաւ:

«— Աղէկ ըսիր, վրայ բերաւ մայրս, Հորաս կոմսը չառինք...:

«— Հոգ չէ, ըսի, վաղը այցելութիւն մը կուտամ իրեն և ձեզի համար ներում կը խնդրեմ:

«— Ահաւասիկ ան է, ըսաւ կապրիէլ:

«Արդարեւ կոմսը տեսնելով որ այս կիները սրահէն ելեր էին ու ետ չէին դարձեր, զանոնք փնտռելու ելեր և մեկնելու պատրաստ գտեր էր: Կը խոստովանիմ որ այս մարդուն մեզի մօտենալը տեսած ատենս՝ բոլոր մարմնոյս վրայէն սարսուռ մը անցաւ: Մայրն զգաց որ թեւ իրենին տակ կը կարկամէր, ու կոմսիս և իմ նայուածքիս իրարու հանդիպելը տեսնելով՝ վտանգը իմացաւ այն բնական դրդումով որ մայրերու յատուկ է, և մենք բերաննիս չբացած:

«— Ներեցէք, ըսաւ կոմսին, տղաս է որ դրեթէ տարիէ մը ի վեր տեսած չէինք և Լոնտոնէն կուգայ:

«Կոմսը խոնարհութիւն մը ըրաւ:

«— Տիկին, միթէ այս վերադարձը միայն ինծի՞ համար վշտառիթ պիտի ըլլայ, ըսաւ անիկա անոյշ ձայնով մը, և զձեզ տունը տանելու երանութենէն զիս պիտի զրկէ:

«— Կարելի է, պարոն, պատասխանեցի հազիւ

ինքզինքս զսպելով, վասն զի իմ գտնուած տեղս՝ մայրքս ու քոյրս ողբիչ «քա՛վալի՛» ի պէտք չունին:

«— Բայց Հորաս կոմսն է, վրայ բերաւ մայրս աշխուժիւ ինծի դառ նալով:

«— Պարոնը կը ճանչնամ, ըսի այնպիսի շեշտով մը, որուն մէջ ամէն նախատինք ամփոփելու աշխատեր էի:

«Ասոր վրայ զգացի որ մայրս ու քոյրս կը դողային ըստ կարգի, իսկ Հորաս կոմսը տոկալի կերպով զեղնեցաւ առանց այլայլութեան ուրիշ նշան մը յայտնելու: Մօրս տազնապը տեսաւ և այնպիսի ազնուութեամբ ու քաղաքավարութեամբ, որ կարելի է ես պէտք էի ցուցուցած ըլլալ, խոնարհութիւն մը ըրաւ ու գնաց:

«Մայրս ետեէն նայեցաւ անձկանօք, աներևոյթ եղածին պէս:

«— Երթա՛նք, երթա՛նք, ըսաւ զիս դէպի դուռը քաշելով:

«Սանդուղէն իջանք և կառքը հեծնելով, առաջ դարձանք առանց խօսք մը փոխանակելու:

Ժէ.

«Ասկայն դիւրին է երեւակայել որ սրտերնիս տարբեր զգացումներով լեցուն էր: Տուն հասածնուս պէս՝ մայրս Կապրիէլին նշան ըրաւ որ իր սենեակը քաշուի, և խեղճ քոյրս ըստ իր հին սովորութեան՝ եկաւ ճակատը ինծի ներկայացուց, բայց հաղիւ թէ զինքը գրկեք էի ու շուրթերս եղբայրական համբոյր կը քաղէին, երբ սիրտը փղձկելով սկսաւ լալ: Այն ատեն ակնարկս իր վրայ իջնելու ատեն մինչև իր սրտին խորը թափանցեց ու գութս շարժեցաւ:

«Սիրելի քուրիկ, ըսի, ինձմէ մի արտնշար այնպիսի բանի մը համար, զոր ուրիշ կերպ չեմ կրնար ընել, դէպքերը անօրինողը Աստուած է և անոնք մարդիկը կը կառավարեն: Մեր հօրը մահուընէն ի վեր ես քեզի համար քու առջեւ պատասխանատու եմ, ուստի քու կեանքիդ վրայ հսկել և զայն երջանիկ ընել իմ պարտքս է:

«Ո՛հ, այո՛, այո՛, մեր տէրը դուն ես և հրամաններուդ կը հնազանդիմ, անհոգ եղիր: Բայց առանց առարկան գիտնալու ներսս վախ մը կ'զգամ և կուլամ չեմ գիտեր ինչո՛ւ:

«Ապահով եղիր, փառք Աստուծոյ որ քու վրայ կը հսկէր, ամէնէն մեծ վտանգը անցուցիր հիմա: Մ'ն, սենեակդ քաշուէ, աղօթէ և ինչպէս որ կ'աղօթէ անմեղ հոգի մը, աղօթքը վախը կը փարատէ և արցունքը՝

կը չորցնէ, օ՛ն:

«Կապրիէլ զիս գրկեց ու մեկնեցաւ: Մայրս անոր ետեւէն նայեցաւ անձկութեամբ, ու երբ դուռը գոցուեցաւ.

«Ի՞նչ կը նշանակէ այս ամէնը, ըսաւ:

«Այն կը նշանակէ որ, ըսի յարգալից այլ հանդարտ ձայնով, այդ ձեր ըսած ամուսնութիւնը անկարելի է և Կապրիէլ չի կրնար Հորաս կոմսին հետ կարգուիլ:

«Գրեթէ կէս մը խօսքս տուած եմ, ըսաւ մայրըս:

«Զքեզ խոստումէդ քակելը վրաս կ'առնեմ:

«Բայց վերջապէս ինչո՞ւ համար ըլլալը պիտի ըսես ինծի, առա՞նց պատճառի...:

«Միթէ զիս այդչափ անմի՞տ կը կարծես որ առանց պատճառ մը ունենալու մարդուս խօսքին պէս նուիրական բան մը ոտքի տակ առնեմ:

«Բայց զայն ինծի պիտի ըսես, այնպէս չէ՞:

«Բոլորովին անկարելի է, մայր իմ, երգմամբ կապուած եմ:

«Գիտեմ որ Հորասին դէմ շատ բաներ կը զրուցեն, բայց դեռ բան մը չեն կրցած փորձով հաստատել: Միթէ այն զրպարտութեանց կը հաւատա՞ս:

«Զէ՛, աչքերուս կը հաւատամ, մայր իմ, ե՛ս տեսայ...:

«Ո՛հ...:

«Մտիկ ըրէ, գիտես որ զքեզ ու քոյրս կը սիրեմ, երկուքնին ալ գիտէք որ ձեր երանութեան համար թեթևօրէն հաստատ որոշում մը չեմ տար, և թէ ի վերջոյ այսպիսի մեծ պարագայի մէջ՝ զձեզ սուտով

մը վախճնող մարդ չեմ, ուստի քեզի կ'ըսեմ և կ'երգ-
նում որ եթէ ես ատենին չհասնէի և այս ամուսնու-
թիւնը եղած ըլլար, եթէ բացակայութեանս ատեն
հայրս գերեզմանէն չելլեր այն մարդուն և քրոջ մէջ-
տեղ պատուար մը ըլլալու, եթէ այս ժամուս քոյրս
տիկին Հորաս տը Պէօցվալ կոչուէր, միայն մէկ բան
ընել կը մնար ինձ և կ'ընէի հաւատա՛, այսինքն քոյրս
և զքեզ առնելով Ֆրանսայէն փախչիլ, մէյ մըն ալ յա-
ւիտեանս հոն չդառնալու և օտար հողի վրայ մոռցուե-
լու պայմանաւ, փոխանակ մեր հայրենիքին մէջ ան-
պատիւ ապրելու:

«— Բայց չե՞ս կրնար ըսել ինծի...:

«— Երդում ըրած եմ . . . բան մը չեմ կրնար ը-
սել...: Եթէ խօսիլ կարենայի, իմ մէկ խօսքով քոյրս
ազատ կ'ըլլար:

«— Միթէ քրոջ համար վտանգ կա՞յ:

«— Ո՛չ, քանի որ ես ողջ եմ գոնէ:

«— Աստուա՛ծ իմ, Աստուա՛ծ իմ, կրկնեց մայրս,
դիս ա՛հ ու դողի մէջ կը դնես:

«Տեսայ որ ուղածէս աւելի հասկցուցեր էի ակա-
մայ:

«— Մտիկ ըրէ, շարունակեցի, կարելի է այս ա-
մէնը կարծածէս նուաղ ծանր է: Կոմսին և ձեր միջեւ
վերջնական կերպով բան մը լմնցած չէր, հասարակու-
թիւնը բան մը չէր գիտեր, միայն տարաձայնութիւն-
ներ և ենթադրութիւններ կ'ըլլային, այնպէս չէ՞:

«— Այս գիշեր երկրորդ անգամն էր միայն որ կոմ-
սը մեզի կ'ընկերանար:

«— Լաւ ուրեմն, պատրուակաւ մը տունդ այցելու-
թիւն մի՛ ընդունիր, և ինչպէս ուրիշներու՝ նոյնպէս

կոմսին համար դուռդ գոց պահէ, իր այցելութեանց ա-
ւելորդ ըլլալը իմացնելը ես վրաս կ'առնեմ:

«— Ալֆրէտ, ըսաւ մայրս զարհուրած, մանաւանդ
խոհեմութիւնը ձեռքէ մի՛ թողուր, վարպետութեամբ
չարժէ: Կոմսը անանկ մէկը չէ որ առանց հաւանական
պատճառ մը տալու՝ կարելի ըլլայ ճամբել:

«— Անհոգ եղիր, բոլոր պէտք եղած ձեւերը ի գործ
կը դնեմ, հաւանական պատճառ մըն ալ կը ցուցնեմ ի-
րեն:

«— Ի՛նչպէս որ կ'ուզես այնպէս ըրէ, Ալֆրէտ,
ընտանիքիդ մեծը դուն ես, և ես քու կամքիդ հակա-
ռակ բան մը չեմ ընեք. բայց Աստուծոյ սիրոյն, կոմ-
սին ըսելիք ամէն մէկ խօսքդ կշռէ, և եթէ մերժես,
կրցածիդ չափ մերժումդ մեղմացուր:

«Այս խօսքերուն վրայ տեսնելով որ խուցս քաշ-
ուելու համար մոմերէն մէկը կ'առնէի:

«— Այո՛, իրաւունք ունիս, շարունակեց, մոռցայ
որ յոգնած ես: Սենեակդ դնա՛, վաղը ասոնց վրայ խոր-
հելու ատեն ունինք:

«Իրեն մօտեցայ ու զինքը ողջագուրեցի, բայց ա-
նիկա ձեռքս բռնելով աւելցուց.

«— Խօսք կուտա՞ս որ կոմսին հպարտութիւնը վի-
րաւորելէ պիտի զգուշանաս:

«— Կը խոստանամ, մայր իմ, ըսի, և զինքը
դարձեալ ողջագուրելով սենեակս ելայ:

«Մայրս իրաւունք ունէր, շատ յոգնած էի, ուս-
տի խուցս քաշուելու պէս՝ պառկեցայ ու երկրորդ օրը
մինչև առտուան տասը քնացայ անընդհատ:

«Արթնցած ատենս կոմսէն նամակ մը գտայ, ինչ-
պէս որ կը յուսայի, բայց չէի կարծեր որ այնքան հան-

դարտ ու խոհեմ կերպով գրուած ըլլար. քաղաքավարութեան ու մեծարանքի օրինակ մըն էր այն, ահաւասիկ.

«Պարոն, ո՛րչափ որ փափաքս մեծ էր այս նամակը ձեր ձեռքը չուտով հասցնելու, բարեկամի կամ ծառայի միջոցաւ չուզեցի ձեզի ղրկել զայն: Ղրկելու այս «միջոցը, զոր ընդհանրապէս սովորութիւնն է ընտրել «այսպիսի պարագայի մէջ, ձեզի սիրելի եղող անձերու «կասկածը կրնար գրգռել, անձերու՝ զորս կը յուսամք թէ կը ներէք եթէ ես ալ ինծի ո՛չ օտար և ոչ անտարբեր կը նկատեմ տակաւիմ, երէկ գիշեր լորտ ժ. «.ի տունը անցած դէպքին հակառակ:

«Այլ դիւրաւ կրնաք իմանալ, պարոն, որ մէջերունիս անցած քանի մը խօսքերը բացատրութեան մը «կարօտ են, հետեւաբար արդեօք կը հաճի՞ք որոշել այն «ժամն ու տեղը ուր այդ բացատրութիւնը կարենաք ինձ «ծի տալ, կարծեմ թէ գործին տեսակը կը պահանջէ որ «գաղտնի ըլլայ այն և օտար վկաներ չունենայ, եթէ «կ'ուզէք սակայն հետս երկու բարեկամ ալ կը բերեմ:

«Զձեզ արդէն իբրեւ եղբայր նկատելուս փորձը կարծեմ երէկ տուի, հաւատացէք որ շատ դժուար կուգայ «ինծի այդ անունէն հրաժարիլ, և թէ բոլոր իմ յոյսերս և զգացումներս առաթուր կոխելու պիտի ստիպուիմ եթէ երբեք զձեզ ոսոխի կամ թշնամիի տեղ դըննեմ:

«Կոմս Հորաս»

«Անմիջապէս սա պատասխանը գրեցի:

«Պարոն Կոմս, չէիք վրիպած, ձեր նամակին կըստ պատէի իրօք, և սրտանց շնորհակալ եմ ձեռնէ այն «զգուշութեան համար, զոր բանեցուցեր էիք նոյնը

«ձեռքս հասցնելու համար: Բայց որովհետեւ ձեզի համար նոյն զգուշութիւնը ընել աւելորդ է և պէտք է «է որ նամակս չուտով ընդունիք, ներեցէք որ պատասխանը ծառայի ձեռքով ղրկեմ ձեզ:

«Ինչպէս որ կը կարծէք, մեր մէջ բացատրութիւն «մը անհրաժեշտ է, և եթէ կը հաճիք, նոյն իսկ այսօր «կրնայ տեղի ունենալ այն: Ես ձիով դուրս պիտի ելլեմ, ու կէս օրէն մինչեւ ժամը մէկ Պուլճնի անտառը պիտի չրջիմ Լա Միւէթ ծառուղիին մէջ: Աւելորդ «կը համարեմ, պարոն Կոմս, ըսել թէ շատ գոհ պիտի «ըլլամ եթէ զձեզ հոն գտնեմ: Իսկ վկաններուն գալով «բոլորովին համամիտ եմ ձեզ, այս առջի տեսութեան «մէջ աւելորդ են:

«Կը մնայ ինձ իմ զգացումներուս վրայ խօսիլ ձեր «գրութեան կէտ առ կէտ պատասխանած ըլլալու համար: Թէ և սրտանց կը փափաքէի, պարոն, որ ձեր «վրայ ունեցածներս սրտէս բղիժած ըլլային, բայց դժբախտաբար խղճէս բղիժած են:

«Ալֆրէտ տը Նէրվալ»

«Այս նամակը գրելէ և ղրկելէ ետքը՝ անմիջապէս «մօրս քով իջայ որ իրօք ծառաներէ տեղեկացած էր թէ արդեօք Հորաս Կոմսին կողմէ ինծի փնտռող մը եղած էր, բայց անոնցմէ բացասական պատասխան մը առած ըլլալուն՝ աւելի հանդարտեալ էր: Իսկ Կապրիէլ իր սենեակը մնալու հրաման խնդրեալ ու ստացելէ էր: Ծաշէն ետքը ուղած ձիս բերին, և ինչպէս որ ապսպրել էի, թամբը հրացանի գրգռանակներով զարդարուած էր ուր երկու հատ մենամարտութեան լեցուն ատրճանակներ գետեղեցի, վասն զի չէի մոռցած որ Կոմսը երբեք առանց գէնքի դուրս չէր ելլեր:

«Այնքան մեծ էր անհամբերութիւնս որ ժամը տա-
ւառն և մէկը քառորդ անցած հոն էի: Բոլոր ծառուղիին
երկայնքը պտտեցայ, և դառնալու առնեմ՝ միւս ծայրը
ձիաւոր մը տեսայ. կոմսն էր այն:

«Զիրար ճանչցածնուս պէս՝ սկսանք արշաւել եւ
ճամբուն մէջտեղ իրարու հանդիպեցանք, այս միջո-
ցին դիտեցի որ ան ալ ձիուն թամբին քովերը գրպա-
նակներ ունէր:

«— Կը տեսնէ՞ք, ըսաւ կոմսը քաղաքավարութեամբ
զիս ողջունելով և ժպտելով, կը տեսնէ՞ք որ զձեզ տես-
նելու փափաքս ձերինին կը հաւասարի, վասն զի եր-
կուքնիս ալ ժամանակէն առաջ եկանք:

«— Այդ պատիւը ունենալու համար քսան և չորս
ժամուան մէջ հարիւր մղոն ճամբայ քալեցի, պարոն
կոմս, պատասխանեցի ես ալ խոնարհելով, կը տեսնէ՞ք
որ ես ալ ձենէ ետ չեմ մնար:

«— Վստահ եմ որ այդքան աճապարանքով զձեզ
հոս բերող պատճառները ինձմէ ծածուկ գաղտնիքներ
չեն, և թէ և զձեզ ճանչնալու ու ձեռքերնիդ սեղմելու
փափաքս, եթէ կարելի է, առկէ աւելի կարճ միջոցի
մէջ այդպիսի ճամբորդութիւն մը ընելու զիս դիւրաւ
կրնար մղել, անկարելի է ինձ հաւատալ որ դուք ալ
նոյն նպատակով Անգլիայէն հոս եկած ըլլաք:

«— Իրաւունք ունիք, պարոն կոմս: Աւելի կարեւ-
որ պատճառներ, ընտանեկան շահեր, որոնց մէջ մեր
պատիւը կրնար վտանգուիլ, պատճառ եղան որ Լոն-
տոնէն Բարիդ գամ:

«— Ձեր գործածած բառերը, կրկնեց կոմսը դարձ-
եալ խոնարհելով և այնպիսի ժպիտով մը որ երթալով
դառն երևոյթ մը կ'առնէր, յոյս կուտան ինծի որ այս

վերադարձը տիկին տը նէրվալի ձեզ գրած նամակին
հետեւանքը չէ բնաւ, այն նամակին՝ որ իմ և օրիորդ
Վապրիէլի ամուսնութեան խորհուրդ մը ըլլալը կիմաց-
նէր:

«— Կը սխալիք, պարոն, պատասխանեցի ըստ կար-
գի ես ալ խոնարհելով, վասն զի մի միայն այդ ամուս-
նութիւնը արգիլելու համար եկայ, ամուսնութիւն մը
որ չի կրնար տեղի ունենալ:

«Կոմսը դեղնեցաւ և իր չրթունքները սեղմուե-
ցան, բայց գրեթէ նոյն հետայն իր սովորական հան-
դարտութիւնը գտնելով:

«— Կը յուսամ որ, ըսաւ, կը յարգէք այն զգացու-
մը որով ձեր տուած տարօրինակ պատասխանները պա-
ղարիւնութեամբ մտիկ կ'ընեմ: Այս պաղարիւնութիւ-
նը ձեզի հետ խնամութիւն ունենալու բաղձանքիս ա-
պացոյցն է, և այս բաղձանքը այնքան մեծ է, պարոն,
որ հետադատութիւնս մինչև վերջը տանելու անխոհե-
մութիւնը պիտի ունենամ: Արդ՝ կրնա՞ք ըսել թէ ի՞նչ
առթիւ գրգռած եմ այդ կոյր հակակրութիւնը, զոր այդ-
քան անկեղծօրէն կը յայտնէք: Եթէ կը հաճիք, քա-
լենք, քալելով խօսելնիս կը շարունակենք:

«Զիուս քալուածքը իրենին յարմարեցուցի, և այս-
պէս երկու բարեկամներու պէս սկսանք ծառուղիին մէջ
յառաջանալ:

«— Ականջս ձեզի է, պարոն, ըսաւ կոմսը:

«— Նախ և առաջ, պարոն կոմս, պատասխանեցի,
ներեցէք որ ձեր մասին ունեցած զգացմանս վրայ ձեր
դատումը ուղղեմ, ունեցածս կոյր հակակրութիւն մը
չէ, այլ համոզման վրայ հիմնուած արհամարհանք մը:

«Կոմսը համբերութիւնը հատած մարդու մը պէս՝

ասպանդաններուն վրայ ելաւ կանգնեցաւ, ետքը ձեռքը ճակտին տարաւ և ձայնով մը, որուն մէջ ամենափոքր փոփոխութիւնն մը դժուար էր նշմարել, ըսաւ.

«— Այսպիսի զգացումները այնքան վտանգաւոր են, պարոն, որ մարդ անոնց առարկան եղողը կատարեալ չճանչցած՝ չընդունիր և չի յայտնէր:

«— Եւ ո՞վ կ'ընէ թէ ես հրամանքնիդ կատարելապէս չեմ ճանչնար, պատասխանեցի իրեն դառնալով:

«— Սակայն եթէ յիշողութիւնս զիս չի խաբեր, կրկնեց կոմսը, երէկ առաջին անգամ էր ձեզ պատահեցայ:

«— Այսու ամենայնիւ դիպումը կամ նախախնայ մութիւնը զմեզ արդէն իրարու մօտեցուցած էր, բայց սա ալ իրաւ է որ գիշեր էր և դուք զիս չտեսաք:

«— Յիշատակներուս օգնեցէք, ըսաւ կոմսը, հանեալուկներու մէջ խիստ գեղավարժ եմ:

«— Սեպտեմբերի քսան և եօթէն քսան և ութը լուսնալու գիշերը կրանք—Բրէի արքայադանին աւերակներուն մէջ էի, պարոն:

«Կոմսը դողաց և ձեռքը թամբին գրպանակը տալու, բայց տեսնելով որ ես ալ նոյն շարժումը կ'ընէի:

«— Եւ ե՞տքը, վրայ բերաւ ինքզինքը անմիջապէս զսպելով:

«— Ետքը տեսայ որ գետնափորէն ելաք և բանալի մը թաղեցիք:

«— Եւ բոլոր այս գիւտերէն ետքը ի՞նչ որոշեցիք:

«— Որոշեցի չթողուլ զձեզ որ ինչպէս օրիորդ Բօլինը՝ նոյնպէս ալ կապրիէլ տը Նէրվալը սպաննել փորձէք:

«— Ի՞նչ, Բօլին մեռած չէ՞, գոչեց կոմսը ձին կեց:

Պելով և միայն այս անգամ մոռնալով այն դժոխային պաղարիւնութիւնը, զոր պահ մը կորսնցուցած էր:

«— Ո՛չ, պարոն, պատասխանեցի ըստ կարգի կանգ առնելով, ձեր գրած նամակին, տուած թոյնին և իր վրայ գոցած երեք դուռներուն հակառակ, զորս ես ձեր թողած բանալիով բացի, Բօլին մեռած չէ: Հիմա հասկցա՞ք:

«— Կատարելապէս, պարոն, ըսաւ կոմսը ձեռքը գրպանակին մէկուն մէջ պահած, բայց միայն մէկ բան մը չեմ հասկնար, ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ այդ գաղտնիքները գիտնալով և ապացոյցներ ալ ունենալով հանդերձ, զիս ոստիկանութեան չմատնեցիք պարզապէս:

«— Նուիրական երդում մը ըրած եմ, պարոն, և ետեւաբար պատուաւոր մարդու մը պէս զձեզ մենամարտութեամբ մեղցնելու ստիպուած եմ: Ուստի ատրճանակները մի՛ խառնէք, վասն զի եթէ զիս սպաննէք, կարելի է ձեր գործերը կ'աւրէք:

«— Իրաւունք ունիք, ըսաւ կոմսը գրպանակները կոճկելով և ձին քալեցնելով: Ե՞րբ պիտի մենամարտինք:

«— Վաղը առտու, եթէ կը հաճիք, վրայ բերի ես ալ իմինիս սանձը ձգելով:

«— Շատ լաւ, ո՞ւր:

«— Ի վերսայլ, եթէ տեղին կը հաւնիք:

«— Խիստ աղէկ, իմ վկաներովս ժամը իննին ձեզ կ'սպասեմ Հէլվէտեան շատրուանին քով:

«— Ձեր վկաները Մաքս և Հէնրի պարոններն են, այնպէս չէ՞:

«— Այո՛, միթէ անոնց ղէմ բան մը ունի՞ք:

«— Ան ունիմ որ եթէ կը հաճիմ մարդասպանի մը

հետ մենամարտիլ, գէթ չեմ ուզեր որ անիկա իր երկու մեղսակիցները իրեն օգնական ունենայ: Եթէ կը ներէք, ուրիշ կերպ կ'ընենք:

«— Ձեր պայմանները առաջարկեցէք, պարոն, ըսաւ կոմսը շուրթերը արիւնելու չափ խածնելով:

«— Քանի որ այս մենամարտը ինչ ելք որ ունենայ՝ գաղտնի պիտի մնայ, մեր վկաները Վերսայլի պահականոցին պաշտօնակալներէն կ'ընտրենք, որոնց անձանթ կը մնանք, մեր կոիւին պատճառը չենք յայտնելու և անոնք մեզ հանդիսատես կ'ըլլան սպանութեան ամբաստանութեան առաջը առնելու համար, կ'ընդունելո՞ք:

«— Պատուականապէս, պարոն: Եւ ի՞նչ գէնք կ'ընտրէք:

«— Զէնքի ընտրութեան գալով, կը խորհիմ որ եթէ սուրով մենամարտինք, կրնանք խեղճ և տկար կեղեքած մը ընել իրարու որ կարելի է մեր կոիւին շարունակութեանը արգելք ըլլայ, հետեւաբար աւարձանաւոր կը նախապատիւ կը համարեմ: Դուք ձեր սնտուկը բերէք, ես ալ իմս կը բերեմ:

«— Բայց, պատասխանեց կոմսը, քանի որ երկուքնիս ալ մեր զէնքերը ունինք և պայմանները որոշեցինք, ինչո՞ւ վաղուան կը թողունք այնպիսի գործ մը, զոր այսօր կրնանք լմնցնել:

«— Որովհետեւ ընելիք քանի մը պատրաստութիւններ ունիմ, որոնց համար այս միջոցը հարկաւոր է: Կարծեմ թէ իմ ձեզի հետ բռնած ընթացքս այդ թոյլտուութիւնը ստանալու իրաւունք կուտայ ինծի: Իսկ եթէ վախ մը ունիք, կատարելապէս անհող եղէք, պարոն, կը կրկնեմ ձեզ որ երգում ըրած եմ:

«— Այդ բաւական է, պարոն, պատասխանեց կոմսը խոնարհելով, ուրեմն վաղը ժամը իննին:

«— Ժամը իննին, կրկնեցի, և վերջին անգամ զիրար բարեւելէ ետքը արշաւակի հեռացանք իրարմէ հակառակ ուղղութեամբ:

ԺԸ.

«Ընելիք կոիւիս ելքին կասկածելի ըլլալուն վրայ ինքզինքս չէի խաբեր. կոմսին պաղարիւնութիւնը գիտէի, կրնայի մեռնիլ, հետեւաբար պէտք էր որ Բօլինի կացութիւնը ապահովէի:

«Թէեւ բոլոր այս բաները պատմած միջոցիս իր անունը անգամ չարտասանեցի, բայց աւելորդ կը համարեմ ըսել թէ անոր յիշատակը պահ մը իսկ մտքէս հեռացած չէր: Մայրս ու քոյրս տեսած ատենս սրտիս մէջ արթնցած զգացումները անոր համար ունեցած զգացմանս քով գացեր էին, բայց զայն չէին նուազեցուցած, և մանաւանդ զանիկա որքան սիրելիս վրաս եկած վշտալի տպաւորութենէն իմացայ երբ գրիչը ձեռքս առնելով մտածեցի որ կարելի է վերջին անգամ կը գրէի անոր: Նամակը լմնցածիս պէս՝ տասը հազար ֆրանքնոց եկամուտքի դաշնագիր մըն ալ աւելցուցի, և ամէնը մէկէն պահարանին մէջ դնելով ուղղեցի. Առ Բօլինի Սէրսի, Կրօֆօր—Սքուայր, ի Լոնտոն:

«Օրուան մնացորդը և գիշերուան մէկ մասը այս տեսակ պատրաստութիւններով անցան. առտուան ժամը երկուքին պառկեցայ, ծառայիս ապսպրելով որ վեցին արթնցնէ զիս:

«Մառան պատուէրս կատարեց ճշտիւ. այնպիսի մարդ մըն էր ան, որուն վրայ կրնայի ապահով ըլլալ: Գերմանիոյ թատրոններուն մէջ տեսնուող սպասաւոր-

ներէն մէկն էր, զոր հայր մը իր որդւոյն կը կտակէ, ես ալ զայն հօրմէս ժառանգեր էի: Բօլինին ուղղուած նամակը անոր յանձնեցի հրամայելով որ եթէ կռուին մէջ մեռնիմ, անձամբ Լոնտոն տանի զայն: Այս ճամբորդութեան ծախքին համար իրեն չորս հազար ֆրանք կը թողէի, իսկ եթէ կռուէն ողջ առողջ ելլէի, այն գումարը իբրեւ պարգև պիտի մնար իրեն: Ասկէ զատ, ցուցուցի այն դպրոցը, ուր մօրս իմ վերջին բարեկեցութեան կուտայի եթէ բախտը ինծի անյաջող ըլլար, պատուիրեցի նաև որ մինչև երեկոյեան ժամը հինգը կառք մը պատրաստ ունենամ, և եթէ նոյն ատեն ես տակաւին ետ դարձած չըլլայի, վէրսայլ գայ ու իմ վրաս տեղեկութիւն առնէ:

«Այս զգուշութիւնները ընելէ ետքը ձի հեծայ և ժամը իննին քառորդ մնացած իմ երկու վկաներովս ժամադրութեան տեղը հասայ: Ինչպէս որ կոմսին հետ որոշած էինք, ինձ բոլորովին անծանօթ երկու հիւսար պաշտօնակալներ էին ասոնք, որ ամենեւին չէին վաբաներ իրենց ըրած խնդիրքս ընդունելու. միայն բաւական համարեր էին գիտնալ թէ այս գործին մէջ նշանաւոր ընտանիքի մը պատիւը կար, և առանց ուրիշ հարցում մը ընելու ընդունեցին:

«Գաղիացիէն ուրիշ մարդ չկայ երկրի վրայ որ պարագային համեմատ ամէնէն շատախօսը ու միանգամայն ամէնէն խորհրդապահը ըլլայ:

«Հազիւ թէ հինգ վայրկեանէ ի վեր կ'սպասէինք, երբ կոմսն ալ իր օգնականներով եկաւ, յարմար ասպարէզ մը սկսանք փնտռել և շուտով գտանք մեր վրականերու շնորհիւ որ այս տեսակ տեղեր գտնելու սովորած էին:

«Հոն մեր պայմանները յայտնեցինք անոնց ու աղաչեցինք որ ատրճառակները քննեն: Կոմսինները Լը Բաֆի և իմիններս Տը Վէզմի գէնքեր էին, երկուքնու ալ կրկին բլթակով ու միւսնոյն գնդաշափով, ինչպէս որ են գրեթէ մենամարտութեան բոլոր ատրճառակները:

«Կոմսը այս պարագային մէջ իր քաղաքավարութեան ու քաջութեան համբաւը սուտ չհանեց, բոլոր առաւելութիւններ ինծի ուզեց թողուլ, բայց մերժեցի, և վճռուեցաւ որ տեղերու ու կռիւին կարգը բախտը որոշէ: Հետաւորութեան սահման քսան քայլ որոշուեցաւ ու ամէն մէկերնու համար ուրիշ լեցուն հրացանով մը նշանակուեցաւ որպէս զի կռիւը միւսնոյն շրջանին մէջ կարենանք շարունակել, եթէ առաջին գնդակներէն եւ ոչ մէկը մահացու ըլլար:

«Երկու անգամին ալ բախտը կոմսին նպաստաւոր եղաւ, նախ տեղւոյն ընտրութիւնը և ետքը կրակ ընելու առաջնութիւնը անոր ինկաւ. անմիջապէս արեւուն զիմացը գնաց կեցաւ ամէնէն գէշ դիրքը առնելով ինքնին, այս դիտողութիւնը ըրի իրեն, բայց անիկա խոնարհեցաւ պատասխանելով թէ քանի որ զիպուածը տեղւոյն ընտրութիւնը իրեն ձգած էր, կ'ուզէր իր հաւնած կողմը կենալ, ասոր վրայ ես ալ որոշուած հետաւորութեամբ իմ տեղս գացի:

«Այս միջոցին վկաները գէնքերը լեցնելու զբաղած ըլլալով, կոմսը գննելու ժամանակ ունեցայ, ու պէտք է ըսեմ որ ամէնէն քաջ մարդու մը պաղ և հանդարտ կերպարանքը ունէր ան, ձեւ մը չըրաւ և բառ մը չարտաբերեց որ վայելչութեան դէմ ըլլար:

«Բիշ մը ետքը վկանները մեզի մօտեցան, ամէն մէ-

կերնուս ատրճառակ մը ներկայացուցին և ուրիշ մըն ալ ոտքերնուս տակ դնելով հեռացան: Այն ատեն կոմսը երկրորդ անգամ հրաւիրեց զիս որ առաջ ես կրակ ընեմ. երկրորդ անգամ մերժեցի: Երկուքնիս ալ մեր յատուկ վկաններուն խոնարհութիւն մը ըրինք, զանոնք բարեկրու համար, ետքը գնդակը ընդունելու պատրաստուեցայ կրցածիս չափ կողմնակի կենալով և դէմքիս վարի զին ատրճառակիս կոթովը ծածկելով, այնպէս որ անոր փողը կուրծքիս վրայ կ'իյնար ուսիս եւ թեւիս պարապութեան մէջ: Հազիւ թէ այս զգուշութիւնները ըրեր էի երբ վկաններն ալ իրենց կարգին զմեզ ողջունեցին և մէջերնուն երիցագոյնը նշանը տրւաւ — Օ'ն, պարոններ ըսելով:

«Իսկոյն բոցին փայլիլը տեսայ. կոմսին ատրճառակին ձայնը լսեցի ու կրկին ցնցիւն մը զգացի կուրծքիս և թեւիս վրայ, գնդակը ատրճառակիս փողին հանդիպեւ և անկէ շեղելով ուսերուս միսերուն մէջէն անցեր էր:

«Կոմսը դեռ զիս կանգուն տեսնելով զարմացաւ:

«— Վիրաւորուած էք, ըսաւ դէպի առջև քայլ մը առնելով:

«— Բան մը չէ, ըսի ձախ ձեռքովս ատրճառակս առնելով: Կարգը իմա է, պարոն:

«Կոմսը պարպուած ատրճառակը նետեց և միւս ձեռքը առնելով տեղը կեցաւ:

«Մանր և պաղ կերպով մը նշան առնելէ ետքը կըրակ ըրի: Նախ կարծեցի որ դպած չէր, վասն զի կոմսը անշարժ կեցաւ և տեսայ որ երկրորդ ատրճառակը կը վերցնէր, բայց փողը դեռ իմ բարձրութեանս չհասած վրան ջղային դող մը եկաւ ու գէնքը ձեռքէն ինկաւ,

խօսիլ ուզեց, բայց բերնէն ումպ մը արիւն եկաւ եւ գետինը ինկաւ անշունչ. գնդակը կուրծքին մէջէն անցած էր

«Վկաները նախ կոմսին և ետքը ինծի մօտեցան: Մէջերնին վիրաբուժապետ մը կար, անոր աղաչեցի հակառակորդս զոր ինձմէ աւելի կարեւոր խոցուած կը կարծէի:

«— Աւելորդ է, պատասխանեց ան գլուխը ցնցելով, ա՛յ խնամքի պէտք չունի:

«— Պատուաւոր մարդու պէս ըրի՞, պարոններ, հարցուցի իրենց:

«Նոնարհութիւն մը ըրին:

«— Այն ատեն, տօքթէօր, ըսի հագուստս հանելով, այս կեղեքուածին վրայ հաճեցէք բան մը դնել արիւնը արգիլելու համար, վասն զի հիմա անմիջապէս պէտք է մեկնիմ:

«— Աղէկ միտքս եկաւ, ըսաւ պաշտօնականներէն երիցագոյնը երբ վիրաբոյժը վէրքս պատելը կը լմնցնէր, ձեր «բարեկամին» մարմինը ո՞ւր տանելու է:

«— Պուրպոն փողոցը թիւ 16, պատասխանեցի այս բարի մարդուն պարզմտութեան վրայ ակամայ ժպտելով, Պ. տը Պէօցվալի ապարանքը:

«Այս խօսքերը ընելէ ետք ձիուս վրայ ցատկեցի զոր հիւսարներէն մէկը բռներ էր կոմսինին հետ, ու վերջին անգամ մըն ալ իրենց բարի և ուղղամիտ ներկայութեան համար այս պարոններուն շնորհակալ ըլլալէ ետքը՝ ձեռքովս բարկեցի զիրենք և Բարիզի ճամբան բռնեցի արշաւակի:

«Աղէկ ժամանակին հասայ, մայրս յուսահատութեան մէջ էր, վասն զի տեսնելով որ ճաշի իջած չէի:

սենեակս ելեր և զրասեղանիս գգրոցներէն մէկուն մէջ իրեն ուղղուած գիրը գտեր էր:

«Ձեռքէն յափշտակեցի զայն և Բօլինի գրած նամակիս հետ կրակը նետեցի, ետքը զինքը գրկեցի ինչպէս որ կը գրկես մայր մը զոր քիչ մնացեր էր որ յաւիտենապէս չտեսնես և որմէ պիտի բաժնուիս առանց գիտնալու թէ երբ պիտի տեսնես անգամ մըն ալ:

ԺԹ .

«Պատմած տեսարանէս տասը օր ետքը, Բիքէտիլ-լի մեր պզտիկ տունը թէյի սեղանի մը քով նստած էինք, երբ Բօլին, որ անգլիական լրագիր մը կը կարդար, սոսկալի կերպով դեղնեցաւ յանկարծ, լրագիրը ձեռքէն թողուց և ձայն մը ձգելով մարեցաւ:

«Զանգակը զարկի ուժգին, սենեկապետուհիները վազեցին ու զինքը վերցնելով իր սենեակը տարինք: Մինչդեռ անոնք զինքը հանուեցնելու ետէէ էին, ես վար իջայ բօխկը կանչել տալու և նոյն լրագրին վրայ իր նուաղման պատճառը տեսնելու համար:

«Հազիւ թէ զայն բացեր էի երբ նայուածքս ինկաւ հետեւալ տողերուն վրայ, որ «Բուռիէ Ծրանսէ»էն թարգմանուած էին:

«Երէկ չէ միւս օր՝ Վէրսայի մէջ տեղի ունեցած «մենամարտի մը վրայ ամէնէն այլանդակ և անիմացնալի տեղեկութիւններ կ'առնենք, սոյն ժամուս, մենամարտ մը՝ որուն պատճառը սաստիկ ատելութեան «մէջ ծնունդ կ'առնէ ըստ երևոյթին:

«Երէկ չէ առջի օրը՝ այսինքն 5 Օգոստոս 1883, երկու երիտասարդներ, որոնք բարիզեան ազնուական ընտանիքներէ կ'երևէին, մեր քաղաքը եկան ամէն «մէկը մինակ և առանց ծառայի: Ասոնցմէ մին՝ Ռօյալ «թաղի պահականոցը՝ և միւսը Ռէժանսի սրճարանը «երթալով՝ երկու պաշտօնակալներու աղաչեցին որ մենամարտութեան ասպարէզը իրենց ընկերանան: Ամէն

«մէկը իր զէնքերը հետը ունէր, կոիւին պայմանները «որոշուեցան և երկու ոսոխները իրարմէ քսան քայլ «հեռաւորութեամբ մէկ մէկու վրայ կրակ ըրին, երկու «քէն մէկը անմիջապէս մեռաւ, իսկ միւսը, որուն ա- «նունը չի գիտցուիր, իսկոյն Բարիզ գնաց ծանր վի- «րաւորուած, վասն զի իր թշնամիին գնդակը ուսին մի- «սերուն մէջքէն անցած էր: Այս մենամարտութեան նա- «հատակին անունն է Կոմս Հորաս տը Պէօցվալ: Միւ- «սինը յայտնի չէ»:

«Բօլին այս յօդուածը կարդացեր և ո՛րքան որ ինքը ասոր պատրաստուած չէր, այնքան անոր ազդեցու- «թիւնը մեծ եղեր էր: Վերադարձէս ի վեր իր ամուս- նոյն անունը արտասանած չէի, և որ աւելին է՝ թէեւ իրեն ազատութիւն տուող դէպքը օրին մէկը իրեն յայտ- նելու պէտքը կ'զգայի առանց իր ազատութեան պատ- ճառը իրեն ճանչցնելու, բայց դեռ յայտնութեան մի- ջոցի մը վրայ խորհած չէի, չմտածելով որ լրագրինե- «րը խոհեմութեանս առաջը պիտի առնէին յանկարծա- կան ու կոշտ կերպով մը իմացնելով լուր մը, որ մա- նաւանդ Բօլինի (որուն առողջութիւնը միշտ խախուտ էր) ըսուելու համար ուրիշ կնոջմէ մը աւելի զգուշու- «թեան կը կարօտէր,

«Այս միջոցին բօխկը ներս մտաւ. ըսի իրեն որ սաստիկ յուզմունք մը Բօլինի վրայ նոր տաքնապ մը բերեր էր: Երկուքնիս մէկէն անոր սենեակը ելանք, ե- «րեսը սրսկուած ջուրերը և հոտուրտալ տուած աղբրնիս օգուտ չէին ըրած ու դեռ սթափած չէր ան. բօխկը ա- «րիւն առնելու խօսք ըրաւ և այս գործողութեան պատ- «րաստութիւնները սկսան, այն ատեն արիւթիւնս կոր- «սնցուցի ու կնկան պէս դողալով պարտէզը փախայ:

«Գրեթէ կէս ժամ հոն մնացի գլուխս ձեռքերուս մէջ առած՝ և ճակատս յուզուած հազար ու մէկ խորհուրդներով որ մտքիս մէջ կը ծփային: Բոլոր այս դէպքերուն մէջ քրոջս համար ունեցած ատելութեանս կըրկնակի մղումին հետեւեր էի կրաւորապէս: Այս մարդը կ'ատէի այն օրէն ի վեր որ Բօլինի հետ ամուսնանալով, իմ բոլոր երջանկութիւնս յափշտակեր էր, ու անձնական վրէժխնդրութեան մը պէտքը և բարոյական վըշտին փոխարէն նիւթական չարիք մը հատուցանելու փափաքը գրեթէ ակամայ մղեր էին զիս և ուզեր էի այս մարդը մեռցնել կամ մեռնիլ: Հիմա որ գործը լըմընցեր էր, անոր ամէն հետեւանքները աչքիս առջև կը պարզուէին:

«Մէկը ուսիս զարկաւ. ետիս դարձայ, բժիշկն էր այն:

«— Ի՞նչպէս եղաւ, ըսի ձեռքերս իրարու միացընելով:

«— Խելքը գլուխը եկաւ:

«Քովը երթալու համար ոտքի ելայ անմիջապէս՝ բայց բժիշկը զիս արգիլելով:

«— Մտիկ ըրէ, շարունակեց, այս դէպքը ծանր է, ամէն բանէ առաջ հանգստեան պէտք ունի ան... այս ժամուս իր սենեակը մի մտնէր:

«— Ինչո՞ւ համար, ըսի:

«— Վասն զի պէտք չէ որ դարձեալ սաստիկ այլալուծիւն մը կրէ: Դու անոր քով ունեցած դիրքիդ վրայ երբեք խօսք բացած չեմ և քեռէ խոստովանութիւն մը չեմ խնդրեր, քոյրդ կը կոչես զայն. իբրեւ մարդ՝ բնաւ ինձ չի վերաբերիր զիտնալ թէ իրօք անոր եղբայրն ես թէ ոչ. այլ իբրեւ բժիշկ՝ շատ պէտք ու-

նիմ տեղեկանալու: Դու ներկայութիւնդ և նոյնիսկ ձայնդ Բօլինի վրայ զգալի ազդեցութիւն մը ունին... Միշտ դիտած էի այս, և դեռ հիմա մինչդեռ ձեռք բռներ էի, միայն քու անունդ լսելով՝ իր երակին զարկը սաստկացաւ յայտնի կերպով: Ուստի արգիլեցի որ այսօր ինձմէ և իր սենեկապանուհիներէն զատ ուրիշ մէկը իր սենեակը մտնէ, պատուէրիս հակառակ մի՞ վարուիր:

«— Վտանգաւոր է ուրեմն, ըսի:

«— Իրենին պէս խախտուած կազմուածքի մը համար ամէն բան վտանգաւոր է, պէտք էր կարող ըլլալի՝ այնպիսի ըմպելիք մը տալ այդ կնոջ որ անցեալը բուրքովին մոռցնէր իրեն, վասն զի անանկ վիշտ մը եւ յիշատակ մը ունի որ զինքը կը մաշեցնեն:

«— Այո՛, այո՛, պատասխանեցի, ա՛լ ամէն բան գիտես, գիտութեան աչքերով տեսեր ես դուն... ո՛չ քոյրս, ո՛չ կինս և ոչ սիրուհիս է ան, այլ հրեշտակային էակ մը, ամէն բանէ աւելի կը սիրեմ և չեմ կրնար երջանկացնել և որ իմ թեւերուս մէջ պիտի մեռնի իր կուսական և նահատակի պսակով... Պատուէրդ կը բռնեմ, տօքթէօր, տղայի մը պէս պիտի հնազանդիմ քեզ նեմ, տօքթէօր, տղայի մը պէս պիտի հնազանդիմ քեզ և միայն հրաման տուած ատենդ անոր սենեակը պիտի մտնեմ, բայց ե՞րբ պիտի տեսնուինք կրկին:

«— Այսօր նորէն պիտի գամ...:

«— Եւ ես ի՞նչ պիտի ընեմ, Տէր Աստուած...:

«— Արիացի՞ր... մարդ եղիր...:

«— Եթէ գիտնայիր թէ ո՛րքան կը սիրեմ զայն:

«Բժիշքը ձեռքս սեղմեց, մինչև դուռը ընկերացայ իրեն, ետքը ինձմէ բաժնուած տեղը անշարժ կեցայ: Ի վերջոյ այս անզգայութենէն սթափելով, մեքենաբար

սանդուղներէն վեր ելայ, Բօլինի սենեակին դրան մօտեցայ, և առանց ներս մտնել համարձակելու՝ ականջ դրի: Նախ կարծեցի որ կը նիրհէր, բայց քիչ մը ետքը քանի մը խեղդուած հեծիւններ ականջիս զարկին, ձեռքըս բանալիին տարի, բայց տուած խոստումս չդրժելու համար ինքզինքս տունէն դուրս նետեցի, գտած առաջին կառքիս մէջ մտայ և Բէճէնս—Բարք գացի:

«Գրեթէ երկու ժամ խենթի պէս թափառեցայ հոն ժուռ եկողներու, ծառերու և արձաններու մէջտեղ, ետքը ետ դարձայ: Դրան առջև ծառայի մը հանդիպեցայ որ վազելով դուրս կ'ելլէր բժիշկը կանչելու համար. Բօլինի վրայ նորէն ջղային նեղութիւն մը եկեր ու ետքը զառանցանքի մէջ ինկեր էր: Այս անգամ չկրցայ ինքզինքս բռնել և իր սենեակը սլացայ, ծունկի վրայ եկայ և ձեռքիս մէջ առի իր ձեռքը որ անկողնէն դուրս կախուեր էր. իմ ներկայութիւնս չընչմարեց ան, չնչառութիւնը ընդհատ և սպառած էր, աչքերը գոց էին և առանց նշանակութեան և կիսատ քանի մը խօսքեր կը խուսափէին իր բերնէն:

«Բժիշկը վրայ եկաւ:

«— Ինձ տուած խոստումդ չբռնեցիր, ըսաւ:

«— Բա՛բէ, զիս չճանչցաւ, ըսի:

«Այսու ամենայնիւ, խօսած ատենս զգացի որ իր ձեռքը դողաց, տեղս բժիշկին տուի որ անկողնոյն մօտենալով երակը քննեց և ըսաւ որ երկրորդ անգամ արիւն առնել պէտք էր: Այլ առնուած արեան հակառակ, անոր անհանգստութիւնը երթալով կ'աւելնար և իրիկուան դէմ ուղեղային տենդ մը եկաւ վրան:

«Ութը օր ութը գիշեր. Բօլին այս սոսկալի զանցանքին զոհ մնաց, մարդ չէր ճանչնար, միշտ ինք»

զինքը վտանգի մը առջև կարծելով, օգնութեան կը կանչէր: Ետքը հիւանդութիւնը երթալով իր գորութիւնը կորսնցուց. սաստիկ տկարութիւն մը, կատարեալ թուլութիւն մը յաջորդեց այս ցնորական եռանդին: Վերջապէս իններորդ օրուան առտուն, քիչ մը աւելի հանգիստ քունէ մը ետքը աչքերը բանալով, ճանչցաւ զիս և անոնս արտասանեց: Այն ատեն իմ զգացածս անկարելի է նկարագրել. ծունկի վրայ եկայ և գլուխս իր անկողնոյն կռթնած, սկսայ տղայի մը պէս լալ: Այս միջոցին բժիշկը եկաւ և վախալով որ յուզմունքը Բօլինի վնասակար կրնայ ըլլալ, պահանջեց որ դուրս ելլեմ, ուզեցի դէմ դնել, բայց Բօլին ձեռքս սեղմելով անոյշ ձայնով մը ըսաւ.

«— Գնա՛ . . . :

«Հնազանդեցայ, ութը օրէ և ութը գիշերէ ի վեր պառկած չէի, գացի անկողին մտայ, և իր վիճակին վրայ քիչ մը ապահովուած՝ այնպիսի քունով մը քնացայ որուն գրեթէ Բօլինի չափ պէտք ունէի: Ստուգիւ կամաց կամաց բորբոքախառն հիւանդութիւնը աներեւոյթ եղաւ և երեք շաբաթ ետքը միայն մեծ տկարութիւն մը կը մնար անոր վրայ, բայց այս միջոցին առջի տարուան հինցած ստամոքսի ախտը յառաջացեր էր, ուստի որոշեցի աշնան գեղեցիկ օրերէն օգտուելով, Բօլինի հետ Հէլվէտիա շրջիլ և անկէ Նաբօլի երթալ ուր ձմեռը անցնելու միտք ունէի: Ծրագիրս յայտնեցի իրեն, այս զուարճութեան մասին հիմնած յոյսերուս վըրայ տրտմազին ժպտեցաւ, ետքը տղու մը հնազանդութեամբ ամէն բանի հաւանեցաւ:

«Սեպտեմբերի առաջին օրերը ձամբայ ելանք, դէպի Օսթանտ Յիւանտէ անցանք և Հոննոսի եղերքներէն

մինչև Պալ գացինք, ժուռ եկանք Պիէննի և Նէօշաթէ-
լի լիճերը, քանի մը օր ժընե կեցանք, վերջապէս տե-
սանք Օպէրլանտ, անցանք Պրինիկը, և Ալթօրֆէն կը
գառնայինք երբ չորս նահանգներու լիճին ափունքնե-
րուն վրայ ի Ֆլիւէլէն, մեզ պատահեցաւ առանց մեզի
հասնիլ կարենալու:

«Քեզի չափանելուն պատճառը այն էր որ, Բօլին
տեսնելով որ մեր նաւակը մտնել կ'ուզէիր, անունդ
ինձ հարցուցեր և յիշեր էր որ ստէպ հանդիպեր էր քեզ,
մերթ կոմսուհի Մ...ի մերթ իշխանուհի Պէլ...ի տու-
նը, և միայն քու առջեզ գտնուելու գաղափարը իր
դէմքին այնպիսի ահաբեկ երեւոյթ մը տուեր էր որ
վախցեր և նաւաստիներու հրաման տուեր էի որ թիե-
րու ուժով հեռանանք, անքաղաքավարութեանս համար
բոլոր ըսելիքներդ աչքս առնելով:

«Բօլին նաւակին խորը պառկեցաւ, ես իր քովը
նստայ և զլուխը ծունկերու վրայ կոթնցուց: Ծիշտ
անկէ երկու տարի առաջ այսպէս վշտաբեկ և ինծի յե-
նած՝ Պրանսայէ մեկնէր էի, այն ատենէ ի վեր տուած
խոստումս բռնելով, իր վրայ եղբօր պէս հսկեր և զին-
քը քրոջս պէս յարգեր էի: Իմ միակ հոգս զինքը ցա-
ւերէ հեռացնելով իրեն զուարճութիւն մը հայթայթե-
լը եղեր էր, ու իմ հոգւոյս ամէն փափաքները օր մը
իրմէ սիրուելու յոյսին վրայ հիմնուած էին:

«Երբ երկու հոգի երկար ատեն մէկտեղ ապրած են,
երբեմն երկուքին մտքին մէջ ալ միեւնոյն խորհուրդ-
ները կը ծագին միեւնոյն կէտին: Տեսայ որ Բօլինի
աչքերը արցունքով կը լեցուէին, հառաչանք մը արձա-
կեց ան, և ձեռքս, որ իրեններուն մէջ էր, սեղմելով
ըսաւ ինծի.

«— Ո՛րքան բարեսիրտ ես:
«Այսպէս իմ մտքէս անցածին պատասխանելը տես-
նելով դողացի:

«— Կը կարծե՞ս թէ ի՛նչ որ պէտք էր ընել ըրի,
ըսի իրեն:

«— Ո՛հ, պատասխանեց անիկա, դուն եղար իմ
մանկութեանս պահապան հրեշտակը որ վայրկի մը թը-
ռած էր և զոր եղբօր մը անունով Աստուած նորէն զըր-
կեց ինծի:

«— Լա՛ւ, այս անձնութեան փոխարէն դուն
ինծի համար բան մը պիտի չընե՞ս:

«— Բա՛րէ, հիմա քու երանութեանդ համար ձեռ-
քէս ի՛նչ կուգայ, զքեզ սիրե՞լ... Ալֆրէտ, այս լիճին,
այս լեռներուն, երկինքին, բոլոր այս վսեմ բնութեան
և զայն ստեղծող Աստուծոյ առջև, այո՛, Ալֆրէտ, կը
սիրեմ զքեզ, և այս ըսելովս՝ քեզ նոր բան մը ըսած
չեմ ըլլար ամենեւին:

«— Ո՛հ, այո՛, այո՛, գիտեմ, ըսի, բայց սիրելը
միայն բաւական չէ, պէտք է որ քու կեանքդ անքակ-
տելի կապերով իմինիս կապուած ըլլայ, պէտք է որ
այն պաշտպանութիւնը, զոր քու վրադ իբր շնորհք մը
ստացայ, իրաւունք մը դառնայ ինծի համար:

«Տխուր ժպիտ մը սահեցաւ իր շրթներուն վրայ:

«— Ինչո՞ւ այդպէս կը ժպտիս, հարցուցի:

«— Անոր համար որ, ըսաւ, դուն միշտ երկրային
ապագան կը տեսնես և ես երկնայինը:

«— Դարձեալ...:

«Ալֆրէտ, պատասխանեց, ինքզինքնիս չխաբենք,
պատրանքն է որ մարդու վիշտերը անբուժելի և դառն
կ'ընէ, եթէ ես քիչ մը ներսս պատրանք պահած ըլլա-

յի, կը կարծես որ ողջ ըլլալս մօրս չէի՝ իմացներս:
Բայց այն ատեն քեզմէ ու մօրմէս երկրորդ անգամ մը
ևս բաժնուիլ հարկ պիտի ըլլար և կարի շատ էր այդ:

«Անոր համար առաջուրնէ ես ինքզինքիս վրայ
գութ ունենալով մեծ ուրախութենէ մը զրկեցի անձս
յետին վիշտ մը խնայելու համար ինձ:

«Աղերսական շարժում մը ըրի:

«— Կը սիրեմ զքեզ, Ալֆրէտ, և այս երկու բա-
ռերը պիտի կրկնեմ քեզ, քանի որ լեզուս կրնայ եր-
կու խօսք արտաբերել: Ասկէ աւելի մի խնդրեր ինձմէ
և դուն ալ հսկէ որ կսկիծով մը չմեռնիմ...»

«Այսպիսի համոզման մը առջև ի՞նչ կրնայի ընել
եթէ ոչ զինքը թւերուս մէջ առնել, և անոր հետ լալ
այն երանութեան վրայ զոր Աստուած կրնար տալ մե-
զի եթէ ուզէր, և այն թշուառութեան վրայ զոր ձակա-
տագիրը մեզ սահմանած էր:

«Քանի մը օր Լիւսէրն կեցանք, անկէ Յուրիս գա-
ցինք, ետքը լիճին վրայէն Բֆէֆէր իջանք:

«Մտադիր էինք հոն մէկ երկու շաբաթ կենալ,
վասնզի կը յուսայի որ հանրային ջուրերը Բօլինի քիչ
մը օգտակար պիտի ըլլային:

«Այս նպատակաւ այցելութեան գացինք այն բե-
ղմնաւոր աղբիւրին, որուն վրայ կը հիմնէ այս յոյ-
սըս:

«Ահա անկէ ետ դառնալու ատեն էր որ մթին գետ-
նափորին մէջ նեղ կամուրջին վրայ, քեզի հանդիպե-
ցանք: Բօլին գրեթէ դպաւ քեզի, և այս նոր պատա-
հումը զինքը այնպէս յուզեց որ իսկոյն մեկնիլ կ'ու-
զէր:

«Դէմ դնելու չհամարձակեցայ և անմիջապէս Քոնս-

թանսի ձամբան բռնեցինք:

«Ա՛լ նոյնիսկ ես չէի կրնար տարակուսիլ, Բօլին
զգալի կերպով կը տկարանար: Կը յուսամ որ երբեք
զգացած չես ու պիտի չզգաս քեզի սիրելի եղող սրտի
մը կամաց կամաց ձեռքիդ տակ հալիլը տեսնելու դառն
տանջանքը, ամէն օր ձեռքդ երակին վրայ դրած քանի
մը տենդոտ հարուածներու աւելնալը համբելու և ամէն
անգամ սիրով խառն զգացումով, պաշտելի մարմին մը
կուրծքիդ վրայ սեղմած միջոցիդ՝ մտքէդ ըսելու թէ
Աստուծոյ այս արարածը որ կ'ապրի, կը մտածէ ու կը
սիրէ, տասնըհինգ օրէն, կարելի է ամիսէ մը ցուրտ
գիսկ մը պիտի դառնայ, անսէր ու անբարեառ:

«Քանի մեր բաժանման կէտը կը մօտենար, այն-
քան Բօլին իր մտքի և հոգւոյ գանձերը այս վերջին
վայրկեաններուն համար հաւաքած էր կարծես: Ան-
շուշտ իմ սէրս անոր կենաց այս վերջալոյսին աւելի
բանաստեղծական երեւոյթ մը կ'ընծայէ բայց կը տես-
նես, ի Բֆէֆէր քեզի հանդիպելուն ետքը՝ անցած վեր-
ջին ամիսը յիշողութեանս մէջ անմոռաց պիտի մնայ,
ինչպէս որ մարդարէներուն մտքին մէջ անմոռաց կը
մնար Աստուծոյ պատգամը բերող հրեշտակներու տե-
սիլը:

«Այսպէս Արօնա հասանք, թէ և Բօլին յոգնած՝
բայց Իտալիոյ հովերու առաջին հոտերը այնքան կեն-
դանացուցին զինքը որ միայն մէկ զիշեր մնացինք
հոն, վասնզի ա՛լ բոլոր յոյսս Նաբօլիի վրայ դրած էի:
Բայց երկրորդ օրը այն աստիճանի տկար էր որ շատ
ուշ կրցաւ անկողնէն ելլել, և ես ալ Մէսթօ Քալէնտէ
երթալու համար կառք մը բռնելու տեղ՝ նաւակ մը
վարձեցի:

«Երեկոյեան ժամը հինգին մօտ ճամբայ ելանք:

«Քանի՛ կը մօտենայինք, արևու վերջին զնալ եւ ոսկեզօծ ճառագայթներու լոյսով պզտիկ քաղաքը բլուրներու ստորոտը կը տեսնէինք և բլուրներու վրայ՝ իր նարնջենիներու, մրտենիներու և վարդասարդերու հեշտալի պարտէզները: Բօլին զանոնք այնպիսի զմայլումով մը կը դիտէր որ սկսայ յուսով թէ իր գաղափարները աւելի զուարթ էին:

«— Չե՞ս կարծեր որ, ըսի, այս տեղի կեանքը հեշտալի պէտք է ըլլայ:

«— Չէ՛, պատասխանեց, այլ կը կարծեմ որ հոս մեռնիլը նուազ ցաւալի է: Միշտ գերեզմանները այսպէս երեւակայած եմ, շարունակեց ան, հոտաւէտ պարտէզի մը մէջտեղ ծառերէ և ծաղիկներէ պաշարուած: Փրանսայի մէջ մեր սիրելիներու յետին բնակարանին վրայ այնչափ հոգ չենք տանիր, անոնց առօրեայ անկողինը կը զարդարենք ու յաւիտենական հանգստարանը կը մոռնանք...: Եթէ քենէ առաջ մեռնիմ, Ալֆրէտէտ, աւելցուց փափելով պահ մը լռելէ յետոյ, և եթէ կենացս միջոցին՝ ինծի տարած խնամքդ մահուընէս ետքըն ալ տանիս, կ'ուզէի որ այս ըսածս չմոռնայիր:

«— Ո՛հ, Բօլին, Բօլին, կրկնեցի զինքը թեւերուս մէջ առնելով և ջղաձգութեամբ կուրծքիս վրայ սեղմելով, այսպէս մի՛ խօսիր, վասն զի կը մեռցնես զիս:

«— Շատ աղէկ, չեմ խօսիր, պատասխանեց, բայց բարեկամ, այս բանը անգամ մը քեզ ըսել կ'ուզէի, վաւըն զի գիտեմ որ ալ ետքը չես մոռնար բնաւ: Սակայն իրաւունք ունիս, ա՛լ այդ խօսքը գոցենք...: Ասկէ զատ, ինքզինքս աւելի աղէկ կ'զգամ, նաբօլի ինծի օգուտ պիտի ընէ, շատոնց այս քաղաքը տեսնելու փա-

փաքը ունիմ...:

«— Այո՛, շարունակեցի զինքը ընդմիջելով, այո՛, ի մօտոյ հոն կը հասնինք: Զմեռուան համար Սօրէնթէի կամ Բէզինտի մէջ պզտիկ տուն մը վարձենք, ձմեռը հոն կ'անցնես արևուն տաքութիւնը վայելելով որ երբեք մարը չի մօտներ, ետքը դարնան նոր հոգի կ'առնես, ըսողը բնութեան հետ և կը կենդանանաս...: Բայց ի՞նչ ունիս Տէ՛ր Աստուած...:

«— Ո՛հ, ո՛րչափ կը տառապիմ, ըսաւ Բօլին կարկամելով և ձեռքը կուրծքին տանելով: Տե՛ս, Ալֆրէտ, մահը մեր երեւակայական երազներէն անգամ կը նախանձի և այս ցաւերը ինծի կը զրկէ զքեզ արթնցընելու համար...:

«Լուռ մնացինք մինչև ցամաք հասնելնիս: Բօլին քալել ուզեց, բայց այնքան տկար էր որ ծռակերը կուրացան: Մութը սկսեւ էր կոխել, ուստի թեւերուս մէջ առի զինքը և մինչև հիւրատունը տարի: Իր սենեակին քով սենեակ մը բռնեցի: Շատոնց մէջերնիս այնպիսի սուրբ և եղբայրական բան մը կար որ մօրը աչքին տակ քնանալու պէս՝ իմ առջիս կը քնանար: Ետքը տեսնելով որ իր հիւանդութիւնը այսքան ծանրացած չէր երբեք և զգալով որ երկրորդ օրը ճամբան շարունակելը անկարելի պիտի ըլլար, կառքովս բանբեր մը զրկեցի Միլան Սքարբա բժիշկը Սէսթօ բերելու համար:

«Կրկին Բօլինի քով ելայ. պառկած էր, անկողնոյն վերեւը նստայ: Կարծես թէ ինձ հարցնելիք բան մը ունէր ան և չէր համարձակեր: Քսան անգամ իր նայուածքը վարանման անլուր զգացումով մը իմ վրայ յառած տեսայ:

«— Ի՞նչ կ'ուզես, ըսի, բան մը հարցնել կը փափաքիս և չես համարձակիր: Արդէն քանի մը անգամ է որ այդպէս ինձ նայիլդ կը տեսնեմ, միթէ քու բարեկամդ և եղբայր չե՞մ:

«— Ո՛հ, առկէ շատ աւելին ես, պատասխանեց, և ի՛նչ ըլլալդ բացատրող անուն մը չկայ: Այո՛, այո՛, կասկած մը զիս կը տանջէ, սոսկայի կասկած մը: Ետքը կը հարցնեմ... այնպիսի ատեն մը որ սուտ ըսելու համարձակիս: Բայց դեռ ատենը չէ... երեսդ կը նայիմ կարելի եղածին չափ զքեզ շատ տեսնելու համար... կը նայիմ որովհետեւ կը սիրեմ զքեզ:

«Գլուխը առի ուսիս վրայ դրի, գրեթէ մէկ ժամ այսպէս փնտրեմք, և բոլոր այս միջոցին զգացի որ իր ոգեսպառ չունը այտս կը թրջէր ու սիրտը կուրծքիս դէմ կը խայտար: Վերջապէս հաւաստեց զիս որ աւելի հանգիստ կ'զգար ինքզինքը և աղաչեց որ սենեակի քաշուիմ: Իրեն հնազանդելու համար ոտքի ելլելու վերայ էի ու այն կէտին որ ըստ սովորականի բերանս ձակտին կը մօտեցնէի, թեկերը վիզս նետեց և շուրթները իմիններուս վրայ կռթնցնելով:

«— Կը սիրեմ քեզ. մրմնջեց համբոյրի մը մէջ եւ ինկաւ գլուխը անկողնոյն վրայ:

«Զինքը թեկերուս մէջ առնել ուզեցի, բայց մեղմիկ մը զիս անդին հրեց առանց աչքերը բանալու:

«— Թող զիս, Ալֆրէտ, ըսաւ, կը սիրեմ զքեզ... լաւ ու... երջանիկ եմ...:

«Սենեակէն դուրս ելայ, վասն զի այս տենդային համբոյրը զիս այնպիսի եռանդուն այլայլութեան մէջ դրած էր որ չէի կրնար հոն կենալ: Սենեակի գացի միջնադուռը կէս բաց թողլով որպէսզի ամենափոքր ձայն մը

չսած ատենս ներս սլանամ, ետքը անկողին մտնելու տեղ՝ միայն հագուստս հանեցի և պատուհանը բացի քիչ մը զովանալու համար: Սենեակիս «պալքօն»ը այն մոզական պարտէզներուն վրայ կը նայէր, զորս լիճին վրայէն տեսեր էինք Սէսթօ մօտենալու ատեն: Նարնջենիներու և վարդասարդերու անտառակներու մէջէն, լուսնի լուսոյն՝ ստուերներու պէս ձերմակ քանի մը արձաններ կ'երևէին, որոնցմէ մէկուն վրայ աչքերս շատ սեւեռեցին՝ ինձ յանկարծ այնպէս երեցաւ որ կը կենդանանար այն և ձեռքովը նշան կ'ընէր գետինը ցուցնելով. երթալով այս երեւոյթը այնքան սաստկացաւ որ կարծեցի թէ անունս կը կանչէր ան. երկու ձեռքս ձակատս տարի. ինձ կը թուէր որ խելքս գլխէս կ'երթար:

«Երկրորդ անգամ աւելի աղետալի ծայնով մը աւունս լսելով զողացի ու սենեակս մտայ իսկոյն և աւանջ դրի, երրորդ անգամ անունս ականջիս զարկաւ, բայց աւելի տկար կերպով: Չայնը քովի սենեակէն կուգար, զիս կանչողը Բօլինն էր, սենեակը սլացայ:

«Իրօք ինքն էր... ինքը ոգսպառ՝ որ չուզելով առանձին մեռնիլ ու տեսնելով որ իրեն չէի պատասխաներ, իր հոգեվարքին մէջ զիս փնտռելու համար անկողնէն իջիւր ու սենեակին յատակին վրայ ծռնկի եկեր էր: Դէպի իրեն վազեցի, զինքը թեկերուս մէջ առնելու համար, բայց նշան ըրաւ որ հարցնելիք ունէր...

«Ետքը չկրնալով խօսիլ և զգալով որ մահը կը մօտենար, ձեռքով շապիկիս թեւ բռնեց քաշեց դայն, ետքը ամիս առաջ Հորաս կոմսին գնդակին ըրած վէրքը որ հազիւ գոցուած էր բացաւ, և մատով սպին ցուցնելով՝ ձայն մը ձգեց, կռնակի վրայ ինկաւ ու աչքերը գոցեց:

«— Ի՞նչ կ'ուզես, ըսի, բան մը հարցնել կը փափաքիս և չես համարձակիր: Արդէն քանի մը անգամ է որ այդպէս ինձ նայիրդ կը տեսնեմ, միթէ քու բարեկամդ և եղբայրդ չե՞մ:

«— Ո՛հ, ատկէ շատ աւելին ես, պատասխանեց, և ի՛նչ ըլլալդ բացատրող անուն մը չկայ: Այո՛, այո՛, կասկած մը զիս կը տանջէ, սոսկալի կասկած մը: Ետքը կը հարցնեմ... այնպիսի ատեն մը որ սուտ ըսելու համարձակիս: Բայց դեռ ատենը չէ... երեսդ կը նայիմ կարելի եղածին չափ զքեզ շատ տեսնելու համար... կը նայիմ որովհետեւ կը սիրեմ զքեզ:

«Գլուխը առի ուսիս վրայ դրի, գրեթէ մէկ փամ այսպէս փնացինք, և բոլոր այս միջոցին զգացի որ իր ոգեսպառ շունչը այտս կը թրջէր ու սիրտը կուրծքիս դէմ կը խայտար: Վերջապէս հաւաստեց զիս որ աւելի հանգիստ կ'զգար ինքզինքը և աղաչեց որ սենեակս քաշուիմ: Իրեն հնազանդելու համար ոտքի ելլելու վերայ էի ու այն կէտին որ ըստ սովորականի բերանս ձակտին կը մօտեցնէի, թեքը վիզս նետեց և շուրթները խմիններուս վրայ կռթնցնելով:

«— Կը սիրեմ քեզ. մրմնջեց համբոյրի մը մէջ եւ ինկաւ գլուխը անկողնոյն վրայ:

«Ձինքը թեքուս մէջ առնել ուզեցի, բայց մեղմիկ մը զիս անդին հրեց առանց աչքերը բանալու:

«— Թող զիս, Ալֆրէտ, ըսաւ, կը սիրեմ զքեզ... լաւ ու... երջանիկ եմ...:

«Սենեակէն դուրս ելայ, վասն զի այս տենդային համբոյրը զիս այնպիսի եռանդուն այրալուծեան մէջ դրած էր որ չէի կրնար հոն կենալ: Սենեակս գացի միջնադուռը կէս բաց թողլով որպէսզի ամենափոքր ձայն մը

լսած ատենս ներս սլանամ, ետքը անկողին մտնելու տեղ՝ միայն հագուստս հանեցի և պատուհանը բացի քիչ մը զովանալու համար: Սենեակիս «պալքօն»ը այն մոզական պարտէզներուն վրայ կը նայէր, զորս լիճին վրայէն տեսեր էինք Սէսթօ մօտենալու ատեն: Նարնջենիներու և վարդասարգերու անտառակներու մէջէն, լուսնի լուսոյն՝ ստուերներու պէս ձերմակ քանի մը արձաններ կ'երևէին, որոնցմէ մէկուն վրայ աչքերս շատ սեւեռեցին ինձ յանկարծ այնպէս երեցաւ որ կը կենդանանար այն և ձեռքովը նշան կ'ընէր գետինը ցուցնելով. երթալով այս երեւոյթը այնքան սաստկացաւ որ կարծեցի թէ անունս կը կանչէր ան. երկու ձեռքս ձակատս տարի. ինձ կը թուէր որ խելքս գլխէս կ'երթար:

«Երկրորդ անգամ աւելի աղէտալի ծայնով մը անունս լսելով զողացի ու սենեակս մտայ իսկոյն և աւանջ դրի, երրորդ անգամ անունս ականջիս զարկաւ, բայց աւելի տկար կերպով: Ձայնը քովի սենեակէն կուգար, զիս կանչողը Բօլինն էր, սենեակը սլացայ:

«Իրօք ինքն էր... ինքը ոգսպառ՝ որ չուզելով առանձին մեռնիլ ու տեսնելով որ իրեն չէի պատասխաներ, իր հոգեվարքին մէջ զիս փնտռելու համար անկողնէն իջիւր ու սենեակին յատակին վրայ ծունկի եկեր էր: Դէպի իրեն վազեցի, զինքը թեքուս մէջ առնելու համար, բայց նշան ըրաւ որ հարցնելիք ունէր...

«Ետքը չկրնալով խօսիլ և զգալով որ մահը կը մօտենար, ձեռքով շապիկիս թեք բռնեց քաշեց դայն, ետք ամիս առաջ Հորաս կոմսին գնդակին ըրած վէրքը որ հազիւ գոցուած էր բացաւ, և մատով սպին ցուցնելով՝ ձայն մը ձգեց, կռնակի վրայ ինկաւ ու աչքերը գոցեց:

Անկողին տարի զինքը ու իր վերջին հառաչը չկորսնցը-
նելու և վերջին շունչը քաղելու համար հաղիւ չուր-
թերս իրեններուն մօտեցնելու ժամանակ ունեցայ:

«Բօլինի կամքը կատարուեցաւ, լիճին վրայ բարձ-
րացող այն պարտէզներէն մէկուն մէջ, նարնջենիներ
րու հոտերու մէջտեղ մրտենեաց ու վարդասարդերու
շուքին ներքե կը նիրհէ անիկա:

«— Գիտեմ, պատասխանեցի Ալֆրէտին, վասն զի
Սէսթօ մեկնելէդ չորս օր ետքը ես հոն հասայ և առանց
զիտնալու թէ այն շիրիմը զո՛վ կ'ամփոփէր, գացի ա-
ղօթեցի:

Վ Ե Ր Զ

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0315344

5660

